

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ»

Στεργιούλας Γεώργιος

ΑΜ: myr21013

Επιβλέπων καθηγητής: κ. Παπαδόπουλος Ιωάννης

Ημερομηνία: Μάρτιος 2024

Τίτλος διπλωματικής εργασίας: Ευρώπη, μια πραγματική «Γηραιά» ήπειρος

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου.»

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Abstract	6
Εισαγωγικά.....	7
1.1. Το σενάριο του «Ασημένιου Αιώνα» της Ευρώπης (Silver Century Scenario).....	9
1.2. Πίνακες και γραφήματα απεικόνισης της έντασης της δημογραφικής αλλαγής.....	10
1.3. Σύγκριση των ηλικιακών δεδομένων μεταξύ των ηπείρων.....	13
2ο Μέρος.....	16
2. Αιτίες της δημογραφικής κρίσης.....	16
2.1. Χαμηλό ποσοστό γονιμότητας.....	17
2.2. Το χαμηλότερο ποσοστό γεννήσεων-Υπογεννητικότητα	17
2.2.1. Οικονομική αβεβαιότητα	19
2.2.2. Το επίπεδο της εκπαίδευσης	20
2.2.3. Ο ρόλος της γυναίκας στην σύγχρονη κοινωνία.....	21
2.2.4. Θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές.....	22
2.3. Βελτίωση της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και ανάπτυξη νέων τεχνολογιών.....	24
2.4. Μετανάστευση	25
3ο Μέρος.....	27
3. Συνέπειες της δημογραφικής κρίσης.....	27
3.1.1. Υπέρογκα οικονομικά κονδύλια για τις συντάξεις	27
3.1.2. Νέες υποδομές.....	29
3.2. Κοινωνικές συνέπειες	29
3.2.1. Υψηλοί Δείκτες ανεργίας.....	30
3.2.2. Υψηλοί Δείκτες φτώχειας	31
3.2.3. Ψηφιακό χάσμα.....	32
3.3. Δυσλειτουργική αγορά εργασίας	33
3.4. Μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας	34
4ο Μέρος.....	36
4. Η αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος-Είναι προτεραιότητα για την Ευρωπαϊκή Ένωση; Τι ρόλο έχει το κάθε όργανο της Ένωσης και οι δράσεις τους.....	36
4.1. Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής	36
4.1.1 Εργαλειοθήκη Δημογραφίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.....	38
4.1.2. Η Πράσινη Βίβλος για τη Γήρανση	39
4.2. Ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.....	40
4.3. Ο ρόλος του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	42

4.4. Ευρωπαϊκά Προγράμματα.....	42
5ο Μέρος.....	45
5. Πολιτικές και προτάσεις αντιμετώπισης της δημογραφικής κρίσης.....	45
5.1. Ενίσχυση του ποσοστού των γεννήσεων	49
5.2. Γονικές άδειες σε περίπτωση κωλύματος	50
5.2.1. Η περίπτωση της Γερμανίας.....	51
5.2.2. Η περίπτωση της Ελλάδας	53
5.3. Ισότιμη πρόσβαση και χωρίς κριτήρια πρόσβαση των παιδιών εργαζόμενων γονέων σε υπηρεσίες παιδικής μέριμνας	55
5.3.1. Η Στρατηγική της Βαρκελώνης	56
5.4. Διεθνής Μετανάστευση	57
5.4.1. Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής	59
5.5. Ενεργός Γήρανση.....	61
5.5.1. Η UNECE και ο δείκτης ενεργού γήρανσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (AAI)	62
5.5.2. Έργο «Interreg Europe» για την ενεργό και υγιή γήρανση.....	63
5.6. Η Τεχνητή Νοημοσύνη ως μέτρο αντιμετώπισης της δημογραφικής κρίσης	65
Μέρος 6ο.....	69
6. Συμπέρασμα	69
Βιβλιογραφία.....	70

Περίληψη

Η Ευρώπη «γερνάει». Το δραματικό πρόβλημα της υπογεννητικότητας, σε συνδυασμό με την μεγάλη αύξηση του προσδόκιμου ζωής, έχουν θέσει την Ευρωπαϊκή Ένωση σε ένα δημογραφικό τέλμα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, εξαιτίας της μείωσης του «ενεργού» εργατικού δυναμικού και της έκρηξης του αριθμού των ηλικιωμένων ανθρώπων, βρίσκεται αντιμέτωπη με εξαιρετικά δύσκολες καταστάσεις, καθώς οι πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες του δημογραφικού προβλήματος την έχουν επηρεάσει σημαντικά. Η μείωση των διαθέσιμων θέσεων εργασίας εξαιτίας της μετατόπισης των οικονομικών κονδυλίων για την «εξυπηρέτηση» των αναγκών του ηλικιωμένου πληθυσμού, καθώς και οι ολοένα και αυξανόμενες ανάγκες τους, έχουν θέσει τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε μια κατάσταση δημοσιονομικού τέλματος.

Στην διπλωματική εργασία μου θα παρουσιαστεί η αλλαγή των ηλικιακών δεδομένων ανά δεκαετίες, με γραφήματα και στατιστικούς πίνακες που θα δείχνουν την ένταση της κλίμακας της δημογραφικής αλλαγής και την εξαιρετικά μεγάλη αύξηση του ηλικιωμένου πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στη συνέχεια, θα παρατεθούν αναλυτικά οι αιτίες αυτής της δημογραφικής αλλαγής καθώς και οι αναμενόμενες οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τις χώρες της. Επίσης θα παρατεθούν και θα αναλυθούν και οι πολιτικές αντιμετώπισης του δημογραφικού προβλήματος, με σκοπό η Ευρωπαϊκή Ένωση να μπορέσει να αντιμετωπίσει τις συνέπειες που προκαλεί η συνεχής αύξηση του πληθυσμού των ηλικιωμένων Ευρωπαίων.

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας ευελπιστώ να εξάγω ένα ειδικότερο συμπέρασμα για την ένταση της επιρροής του δημογραφικού προβλήματος στη Γηραιά Ήπειρο. Στόχος της εργασίας μου είναι η κατανόηση του τρόπου που ο ολοένα και αυξανόμενος ηλικιωμένος πληθυσμός επηρεάζει τον τρόπο λειτουργίας και τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με τις αντίστοιχες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες που αυτές επιφέρουν. Αυτός είναι και ο πρωταρχικός σκοπός της διπλωματικής εργασίας. Ο δευτερεύων σκοπός της διπλωματικής μου εργασίας είναι η κατανόηση και καταγραφή των μέτρων και των πολιτικών που η Ευρωπαϊκή Ένωση και οι αντίστοιχοι φορείς της λαμβάνουν για την αντιμετώπιση των συνεπειών του δημογραφικού προβλήματος.

Επιπροσθέτως, για τα πλαίσια καταγραφής της ενημέρωσης και της κατανόησης των Ελλήνων πολιτών σχετικά με το φαινόμενο της υπογεννητικότητας και τα μέτρα αντιμετώπισής της, διανεμήθηκε ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο, όπου οι συμμετέχοντες κατέγραψαν την προσωπική άποψή τους γι' αυτό το φλέγον θέμα.

Abstract

This master thesis delves into the demographic dynamics of Europe, characterizing the Continent as an “Aging Europe” and scrutinizing the multifaceted consequences of this transformation. It provides an in-depth analysis of the declining birth rates and increasing longevity, investigating the roots and ramifications of these trends within the socio-economic and political landscapes of the European Union (EU). This study emphasizes the critical challenges posed by an aging population, including labour market shifts, pension sustainability, and healthcare demands, while also considering the differential impact across EU member states. Through a combination of quantitative data and a qualitative survey focusing on Greek societal attitudes towards underpopulation and immigration, the research offers insights into public perception and policy effectiveness. It evaluates current EU strategies aimed at addressing demographic decline, including family support policies, migration management, and active aging initiatives. Furthermore, the thesis evaluates the set of policy recommendations designed to foster demographic resilience and sustain socio-economic stability in Europe. This master’s thesis not only contributes to the academic discourse on demographic aging, but also provides policy-oriented solutions for European policymakers grappling with the implications of a real aging Continent.

Λέξεις κλειδιά: Ευρώπη, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, δημογραφικό έλλειμμα, ηλικιωμένοι, υπογεννητικότητα, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, γονιμότητα, ανεργία, εργατικό δυναμικό, ενεργός γήρανση

Εισαγωγικά

Ιστορικά, η Ευρώπη, ως μια κοινοπραξία και ένωση κρατών, δοκιμάστηκε αρκετές φορές από μία πλειάδα κρίσιμων και εξαιρετικά επώδυνων καταστάσεων, που έθεσαν πραγματικά την ύπαρξή της σε μία κατάσταση αμφιβολίας. Παγκόσμιοι πόλεμοι, σύγχρονες και αναίτιες στρατιωτικές και πολεμικές εισβολές σε κυρίαρχα κράτη, οικονομικές καταστροφές και χρηματοπιστωτικά «κραχ», έθεσαν τα θεμέλια αλλά και την ενότητα της Ευρώπης σε τέλμα.

Παράλληλα με την πανδημία, η οποία συγκλόνησε την Ευρώπη, καθώς και με τις θηριωδίες που διαπράττονται στην Ουκρανία, η Ένωση είναι αντιμέτωπη, εδώ και περίπου τέσσερις δεκαετίες, με μία εξαιρετικής σημασίας απειλή, η οποία έχει μακροπρόθεσμες και κυρίως δυσοίωνες επιπτώσεις. Αυτή η δοκιμασία, με την οποία η Ευρώπη είναι αντιμέτωπη, είναι η τεράστιας κλίμακας «έκρηξη» του μέσου όρου του προσδόκιμου ζωής των Ευρωπαίων πολιτών και η αύξηση του πληθυσμού των ηλικιωμένων. Η υπογεννητικότητα, σε συνδυασμό με την εκπληκτική βελτίωση της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης εξαιτίας των τεχνολογικών εξελίξεων, έχουν αυξήσει το προσδόκιμο ζωής των Ευρωπαίων πολιτών. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο αριθμός των θανάτων ξεπερνά αρκετά τον αντίστοιχο αριθμό των γεννήσεων. Αυτή πλέον η αντίρροπη κατάσταση, με την έκρηξη του αριθμού των ηλικιωμένων Ευρωπαίων πολιτών, σε συνδυασμό με την υψηλή υπογεννητικότητα, έχει αρχίσει να οδηγεί σε ένα οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό τέλμα την Ένωση.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, εξαιτίας της μείωσης του ενεργού εργατικού δυναμικού και της έκρηξης του αριθμού του ηλικιωμένου πληθυσμού της, αντιμετωπίζει εξαιρετικά περίπλοκες και δύσκολες καταστάσεις, καθώς βρίσκεται αντιμέτωπη με τις αντίστοιχες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές επιπτώσεις, διότι ένας ηλικιωμένος πληθυσμός έχει άλλες ανάγκες, μερικές από τις οποίες είναι και απαραίτητες για την επιβίωσή του. Η προσαρμογή ολόκληρου του κρατικού μηχανισμού στις νέες ανάγκες του ηλικιωμένου πληθυσμού προϋποθέτει την αξιοποίηση ολοένα και περισσότερων οικονομικών πόρων, κεφάλαια τα οποία θα λείψουν από άλλους, ζωτικούς τομείς της οικονομίας και κατ' επέκταση της κοινωνίας.

Στόχος της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η μείωση της έντασης του δημογραφικού προβλήματος, με πολιτικές και οικονομικές δράσεις από αρκετούς φορείς πολιτικής, καθώς και η εξάλειψη των αιτιών που δημιουργούν και καθιστούν το δημογραφικό πρόβλημα τόσο έντονο.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία θα παρατεθούν τα αίτια της δημογραφικής αλλαγής, η έντασή της, καθώς και οι επιπτώσεις της. Στη συνέχεια θα αναλυθούν οι συνολικές δράσεις με στόχο την αντιμετώπιση της αλλαγής των δημογραφικών δεδομένων, δράσεις που προέρχονται είτε από τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είτε μονομερώς από τα εκάστοτε κράτη μέλη της.

1. Η ένταση της δημογραφικής αλλαγής

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, από την δεκαετία του 1960 και έπειτα, γνώρισε και συνεχίζει να γνωρίζει μια μεγάλης έντασης αύξηση του πληθυσμού της. Σύμφωνα με την τελευταία μέτρηση τον Μάρτιο του 2022, η Ευρωπαϊκή Ένωση αριθμεί περίπου 450 εκατομμύρια εν δυνάμει πολίτες (Aaron O'Neill, Μάρτιος 2022). Ωστόσο, η ένταση με την οποία αυξάνεται ο συνολικός πληθυσμός της Ευρώπης έχει μειωθεί σημαντικά. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη δημοσίευση του Βασίλη Μαργάρα¹, μέλος της υπηρεσίας ερευνών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, η Ευρώπη αποτελεί το 6.9% του παγκόσμιου πληθυσμού, ποσοστό το οποίο συρρικνώνεται συνεχώς, καθώς υπολογίζεται πως έως το τέλος του 21^{ου} αιώνα, η Ευρώπη θα αποτελεί μόλις το 4.1% του παγκόσμιου πληθυσμού. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τη μελέτη της Γενικής Διεύθυνσης Εξωτερικών Πολιτικών, μία στις τρεις περιοχές της Ευρώπης είναι αναμενόμενο να αντιμετωπίσει μια μεγάλη πληθυσμιακή καθίζηση. Την μελέτη αυτή έρχεται να συμπληρώσει η έκθεση της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat), σύμφωνα με την οποία το φαινόμενο της πληθυσμιακής συρρίκνωσης μπορεί να παρατηρηθεί σχεδόν σε όλη την Ευρώπη και κυρίως στις χώρες της Βαλτικής, σε συγκεκριμένες χώρες των Βαλκανίων, όπως την Ελλάδα και τη Βουλγαρία, την Κροατία αλλά και στις χώρες-ηγέτιδες της Ευρώπης, όπως την Γαλλία την Ιταλία, καθώς και σε ορισμένες περιοχές της ανατολικής Γερμανίας.

Ωστόσο, αυτή η αλλαγή στα δημογραφικά δεδομένα της Ευρώπης οφείλεται κυρίως σε δύο αιτίες: στο φαινόμενο της υπογεννητικότητας, που παρατηρείται σε όλα τα Ευρωπαϊκά κράτη, καθώς και στον εκσυγχρονισμό και στην βελτίωση της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, που προσφέρεται πλέον στον τομέα της υγείας, κάτι που οδηγεί στην επιμήκυνση του προσδόκιμου ζωής των πολιτών της Ευρώπης. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία, το προσδόκιμο ζωής των πολιτών της Ευρώπης βρίσκεται στο 74,3 έτη για τους άντρες και στα 80,9 για τις γυναίκες, ενώ το 2022, η μέση τιμή του προσδόκιμου ζωής για τους άνδρες της Ευρώπης βρισκόταν στα 75 έτη και στα 81 έτη αντίστοιχα για τις γυναίκες. Η τιμή του προσδόκιμου ζωής ανέκαμψε προσωρινά εξαιτίας της πανδημίας του COVID², η οποία αποτέλεσε «μάστιγα» για την Ευρώπη και ολόκληρο τον κόσμο.

Σύμφωνα με την Helen Creighton (Europe Ageing Demography, 2014), η τιμή της μέσης ηλικίας των πολιτών της Ένωσης έχει αυξηθεί κατά 8.3 έτη από το 1960, όπου η μέση ηλικία των πολιτών της Γηραιάς Ηπείρου ήταν 31.5 έτη. Το 2010 η μέση τιμή βρισκόταν στα 39.8 έτη και σύμφωνα με τις προβλέψεις και τις εκτιμήσεις, το 2060 η μέση ηλικία των Ευρωπαίων θα είναι τα 47.2 έτη. Το ανησυχητικό, βέβαια, στοιχείο, σύμφωνα με την Helen Creighton, είναι το ποσοστό των Ευρωπαίων άνω των 65 ετών, το οποίο, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις και τις προβλέψεις, θα βρίσκεται στο αξιοσημείωτο 29.3% του συνολικού πληθυσμού. Το φαινόμενο της αύξησης του ηλικιωμένου πληθυσμού της Ευρώπης και οι δυσκολίες που αυτόματα θα ακολουθήσουν θα επιβάλουν μια ταραχή στα θεμέλια της Ένωσης.

Η υπογεννητικότητα αποτελεί μια δοκιμασία για την Ένωση. Όπως αναφέρει η Eurostat, το συνολικό ποσοστό γονιμότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση ήταν 1.57 γεννήσεις ανά γυναίκα το 2016

¹ Vasilis Margaras (2019). Demographic trends in EU regions. EPRS | European Parliamentary Research Service.

² <https://www.who.int/health-topics/coronavirus>

και έκτοτε, είχε μειωθεί ελαφρά σε 1.53 γεννήσεις ανά γυναίκα έως το 2019 (Eurostat, 2019)³. Τα στατιστικά στοιχεία γονιμότητας της Eurostat δείχνουν ότι η διατήρηση ενός σταθερού πληθυσμού χωρίς να ληφθούν υπόψη οι επιπτώσεις της μετανάστευσης απαιτεί ποσοστό γονιμότητας περίπου 2.1 γεννήσεις ζώντων ανά γυναίκα⁴. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με την έρευνα του δημοσιεύθηκε το Σεπτέμβριο του 2022 από τον Clark, το ποσοστό γονιμότητας εντός της Ευρώπης, σύμφωνα με τα νεότερα στοιχεία, βρίσκεται στο ποσοστό του 1.49 γεννήσεις ανά γυναίκα, σε σύγκριση με το 2.7 του έτους 1950. Το ποσοστό γονιμότητας στην Ευρώπη περιορίστηκε σημαντικά μεταξύ 1957 και 1999. Όπως έδειξαν τα νέα δεδομένα, παρατηρείται μία τεράστια μείωση, καθώς η πτώση υπολογίζεται από το ποσοστό 2.62 γεννήσεις ανά γυναίκα σε 1.4 γεννήσεις ανά γυναίκα.

1.1. Το σενάριο του «Ασημένιου Αιώνα» της Ευρώπης (Silver Century Scenario)

Στις 30 Νοεμβρίου 2022, ο πληθυσμός των 27 κρατών μελών της Ευρώπης αριθμούσε περίπου 450 εκατομμύρια πολίτες. Γινόμαστε μάρτυρες του φαινομένου, το οποίο οι Ιάπωνες συχνά αποκαλούν «Ασημένιο Αιώνα», αναφερόμενοι στην δυναμική αύξηση του αριθμού του πληθυσμού με «γκρίζα μαλλιά». Το αυξανόμενο ποσοστό των ηλικιωμένων ανθρώπων θα αποτελέσει την καθοριστικότερη δημογραφική τάση του 21^{ου} αιώνα (Davoudi S, Wishardt M, Strange I. T, 2010). Το σενάριο του «Ασημένιου Αιώνα» της Ευρώπης και η σταδιακή επικράτηση του πληθυσμού με γκρίζα μαλλιά βασίζονται τόσο σε δημογραφικά δεδομένα όσο και στις κοινωνικές πολιτικές της Ένωσης. Κινητήριοι μοχλοί της προώθησης και της σταδιακής εκπλήρωσης του σεναρίου του «Ασημένιου Αιώνα» της Ευρώπης είναι η αυξανόμενη γήρανση του πληθυσμού όλων των κρατών μελών της Ευρώπης. Ο συνδυασμός της εκτεταμένης μείωσης των ποσοστών των γεννήσεων, μαζί με την εξίσου σημαντική αύξηση του ποσοστού του προσδόκιμου ζωής των πολιτών της Ευρώπης εξαιτίας της τεχνολογικής ανάπτυξης και της βελτίωσης της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και με την ταυτόχρονη μείωση του ποσοστού θνησιμότητας (προ πανδημίας), θα οδηγήσει σταδιακά και προοδευτικά στην ελάττωση της φυσικής ανανέωσης του πληθυσμού της Ευρώπης. Σύμφωνα με τα τωρινά δεδομένα, καθώς και με μια υποθετική αύξηση της έντασης του φαινομένου της κάμψης της φυσικής ανανέωσης, ο ευρωπαϊκός πληθυσμός θα συνεχίζει να μεγαλώνει ηλικιακά. Σύμφωνα με τους Davoudi S, Wishardt M, Strange I.T. και το έργο τους «The Ageing of Europe - Demographic scenarios of Europe's futures», το ικανό για νόμιμη εργασία δυναμικό της Ευρώπης θα συνεχίζει να συρρικνώνεται εξαιτίας της «ασθενικής» μορφής φυσικής ανανέωσης του πληθυσμού, αλλά ταυτόχρονα το ίδιο εργατικό δυναμικό θα πρέπει να εργάζεται σε όλο και αυξανόμενο ρυθμό και για περισσότερες ώρες, καθώς θα πρέπει να είναι ικανό να εξασφαλίσει την εκπλήρωση των απαραίτητων φορολογικών υποχρεώσεων για την υποστήριξη του αυξανόμενου κόστους της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και της παροχής συντάξεων του ηλικιωμένου πληθυσμού. Όπως αναφέρουν οι Davoudi, Wishardt, Strange, αυτές οι αλλαγές των δημοσιονομικών και δημογραφικών δεδομένων της Ευρώπης απαιτούν ένα ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο παροχής πρόνοιας και υπηρεσιών, το οποίο θα βασίζεται κατά κύριο λόγο στην αποδοχή μιας μικρότερης έντασης οικονομικής ανάπτυξης, με στόχο την παροχή αποτελεσματικότερης κοινωνικής προστασίας, και την αποτελεσματική κάλυψη των αναγκών των ηλικιωμένων της Ευρώπης.

³ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210323-2>.

⁴ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Fertility_statistics.

Σύμφωνα με τους Davoudi, Wishardt και Strange, «στην Ευρώπη, ο αντίκτυπος της γήρανσης του πληθυσμού μπορεί επίσης να καθορίσει τον ρυθμό της οικονομικής ανάπτυξης, τη φύση της πολιτικής και τη βιωσιμότητα του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου» (2010).

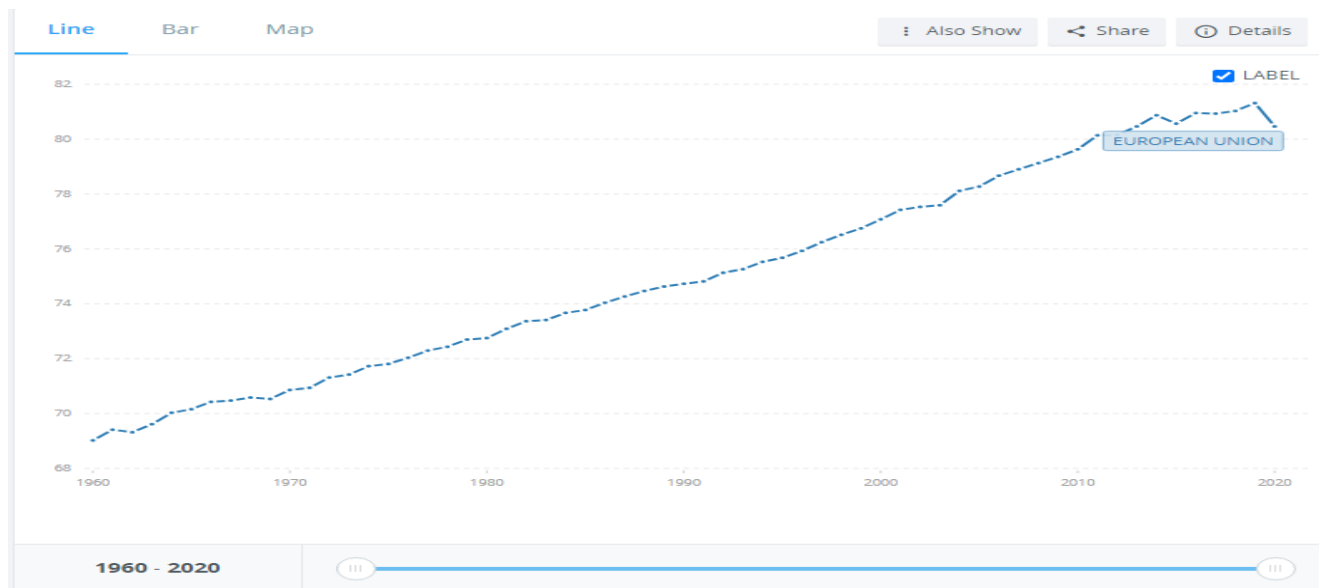
Ωστόσο, όπως τονίζουν οι συγγραφείς του άρθρου, αυτό το μοντέλο παροχής πρόνοιας δεν θα ευνοήσει μια πιθανή αύξηση και συνάμα σταδιακή αποκατάσταση του ποσοστού των γεννήσεων με στόχο την αποτελεσματική ανανέωση και αποκατάσταση του πληθυσμού της Ευρώπης.

Σαν τέλος του υποθετικού, αλλά συνάμα και ιδιαίτερα ρεαλιστικού, σεναρίου του «Ασημένιου Αιώνα», αναφέρεται πως το έτος 2030, κάθε πολιτική και οικονομική απόφαση θα λαμβάνεται από ηλικιωμένους, καθώς επίσης, για κάθε εν γένει απόφαση θα λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες ανάγκες του πληθυσμού με τα «γκρίζα» μαλλιά.

1.2. Πίνακες και γραφήματα απεικόνισης της έντασης της δημογραφικής αλλαγής

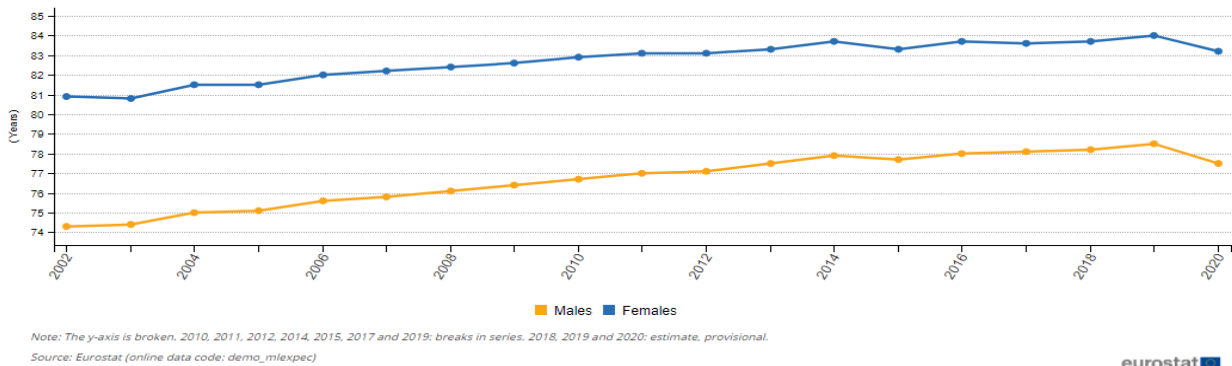
Για την αποτελεσματικότερη απεικόνιση της έντασης της δημογραφικής αλλαγής, στο παρόν υποκεφάλαιο της εργασίας θα παρατεθούν τα διαφορετικού τύπου γραφήματα απεικόνισης, τα οποία ελήφθησαν από την επίσημη ιστοσελίδα της Παγκόσμιας Τράπεζας (World Bank) και της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat) και τα οποία παραθέτουν επίσημα και αληθινά δεδομένα καθώς και συγκρίσεις για τα πληθυσμιακά δεδομένα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το πρώτο γράφημα απεικονίζει την σταδιακή και προοδευτική αύξηση του προσδόκιμου ζωής των πολιτών της Ευρώπης. Διαβάζοντας κανείς τον πίνακα, ο οποίος αποτελεί γραφιστική απεικόνιση επίσημων δεδομένων της Παγκόσμιας Τράπεζας, είναι εύκολο να διακρίνει την ένταση του φαινομένου αυτού. Πιο συγκεκριμένα, κατά την δεκαετία του 1960, το αναμενόμενο προσδόκιμο ζωής των ανδρών και γυναικών της Ένωσης ήταν τα 69 έτη, σε σχέση με το 2020, όπου ο μέσος όρος του προσδόκιμου ζωής εκτοξεύτηκε στα 80 έτη. Και, σύμφωνα πάντα με το γράφημα, ο δείκτης των χρόνων του προσδόκιμου ζωής σημείωσε μια κάθοδο το έτος 2020 (μια λογική αλλά υποθετική εξήγηση μπορεί να θεωρηθεί η έξαρση της πανδημίας, που στέρησε τη ζωή από πολλούς ηλικιωμένους και έθεσε όχι μόνο την Ευρώπη, αλλά και ολόκληρο τον κόσμο σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης). Η υψηλότερη τιμή που έφτασε ο δείκτης του προσδόκιμου ζωής των πολιτών της Ευρώπης είναι η χρονική περίοδος μεταξύ του 2014 και του 2019, όπου ο δείκτης του προσδόκιμου ζωής έφτασε τα 81 έτη. Παρακάτω παρατίθεται το αντίστοιχο γράφημα, όπου απεικονίζεται λεπτομερώς η σταδιακή και συνάμα προοδευτική αύξηση του μέσου όρου του προσδόκιμου ζωής των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Συμπληρωματικά, όσον αφορά την Ευρώπη, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία, οι γυναίκες της Ένωσης έχουν υψηλότερο προσδόκιμο ζωής (το οποίο αυξήθηκε από τα 81 έτη το 2002 στα 84 έτη το 2020), σε σχέση με τον ανδρικό πληθυσμό της Ευρώπης (από τα 74 έτη το 2002 στα 77-78 έτη το 2020).

Life expectancy at birth in the EU, 2002-2020

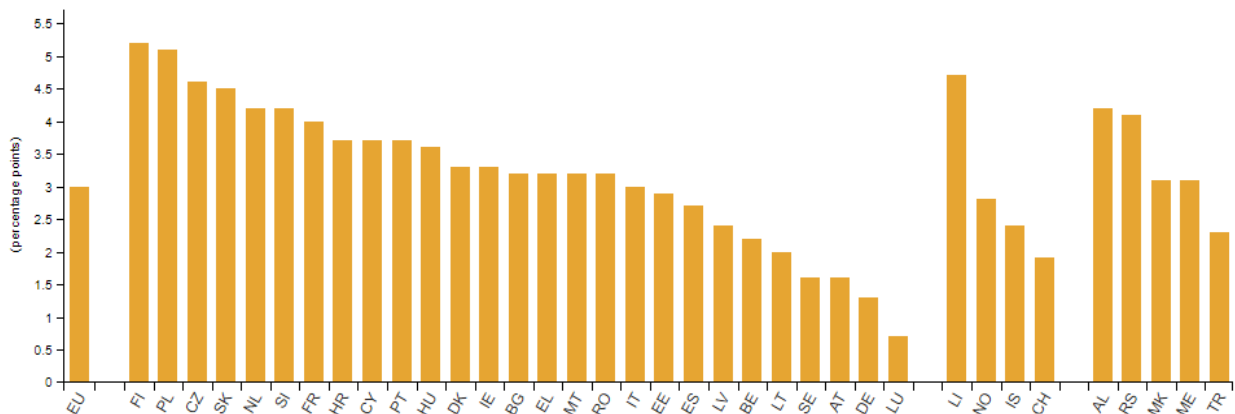

Πηγή: Eurostat- Statistics Explained. (2022). Mortality and life expectancy statistics. Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Mortality_and_life_expectancy_statistics

Στο επόμενο γράφημα, το οποίο εμπεριέχει επίσημα δεδομένα, καθώς και συγκρίσεις της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat), παρατίθεται η αύξηση του ποσοστού των πολιτών των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίοι ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 65 και άνω, κατά την διάρκεια του διαστήματος των ετών 2011-2021. Σύμφωνα με τη γραφιστική απεικόνιση, το ποσοστό των πολιτών ηλικίας 65 και άνω στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αυξήθηκε κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες. Ταυτόχρονα, σύμφωνα με τον πίνακα, τα κράτη μέλη της Ένωσης, τα οποία επηρεάστηκαν σε μεγαλύτερο βαθμό από την αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων, είναι η Φινλανδία (5.2 ποσοστιαίες μονάδες αύξηση), η Πολωνία (5.1 ποσοστιαίες μονάδες αύξηση), η Τσεχία (4.6 ποσοστιαίες μονάδες αύξηση), καθώς και η Σλοβακία (4.6 ποσοστιαίες μονάδες

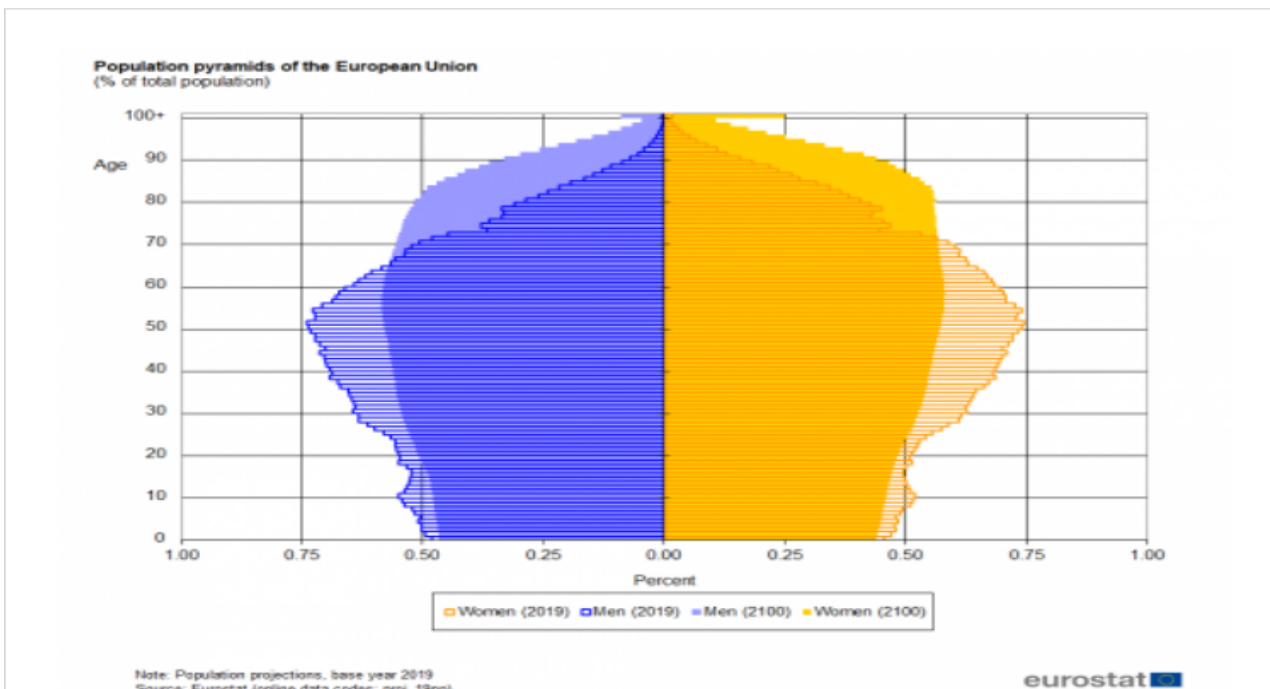
αύξηση). Επιπλέον, χώρες όπως η Σλοβενία, η Γαλλία και η Ολλανδία παρουσιάζουν και αυτές μια αύξηση άνω των τεσσάρων ποσοστιαίων μονάδων όσον αφορά το σύνολο των πολιτών τους ηλικίας 65 και άνω. Παρακάτω παρατίθεται το αντίστοιχο γράφημα, το οποίο παρουσιάζει αναλυτικά την αύξηση των ποσοστιαίων μονάδων του πληθυσμού των ευρωπαϊκών χωρών 65 ετών και άνω.

Increase in the share of the population aged 65 years or over between 2011 and 2021

Πηγή: Eurostat- Statistics Explained, (2022). Population structure and ageing. Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing

Το επόμενο γράφημα αποτελεί μια πυραμίδα πληθυσμού. Πληθυσμιακή πυραμίδα ονομάζεται κάθε διάγραμμα ηλικιακής δομής ή πυραμίδα ηλικίας φύλου, η οποία αποτελεί μια γραφική απεικόνιση - συνήθως σε σχήμα πυραμίδας και απεικονίζει την κατανομή διαφόρων ηλικιακών ομάδων για κάθε φύλο, σε μια γεωγραφική περιοχή όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση» (Eurostat, 2020). Η πληθυσμιακή πυραμίδα που παρατίθεται παρακάτω απεικονίζει την αναμενόμενη αύξηση των ηλικιωμένων (ανδρών και γυναικών), ηλικίας 65 και άνω, της Ένωσης έως το έτος 2100. Επιπροσθέτως, το ακόλουθο γράφημα απεικονίζει και την αισθητή μείωση του συνολικού ευρωπαϊκού πληθυσμού ηλικίας 15 έως 64. Παρακάτω παρατίθεται το σχετικό γράφημα:

Πηγή: Eurostat – Statistics Explained.. (2019). Glossary:Population pyramid – Population pyramid of the European Union. Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Population_pyramid

1.3. Σύγκριση των ηλικιακών δεδομένων μεταξύ των ηπείρων

Στα προηγούμενα υποκεφάλαια της παρούσας εργασίας παρουσιάστηκε η ένταση της αλλαγής των δημογραφικών δεδομένων της Ευρώπης και η αύξηση του ηλικιωμένου πληθυσμού της. Στο παρόν υποκεφάλαιο θα αναλυθούν τα ηλικιακά δεδομένα καθώς και οι ηλικιακές τάσεις των ηπείρων του πλανήτη, με σκοπό την σύγκριση των δεικτών του μέσου όρου ηλικιών, ώστε να εξαχθεί το συμπέρασμα για το εάν οι υπόλοιπες ηπείροι αντιμετωπίζουν παρόμοια έκρηξη του ηλικιωμένου πληθυσμού τους.

Αρχικά, σύμφωνα με τα δεδομένα του Οκτωβρίου του 2022, τα οποία παρατίθενται σύμφωνα με την έρευνα του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας, όλες οι χώρες του πλανήτη εμφανίζουν μια σταδιακή αύξηση στο ποσοστό του ηλικιωμένου πληθυσμού τους, καθώς με τις τωρινές περιστάσεις και συνθήκες, οι περισσότεροι άνθρωποι αναμένεται να ζήσουν και να ξεπεράσουν το εξηκοστό έτος της ηλικίας τους (WHO, 2022). Σύμφωνα λοιπόν με τα στοιχεία και τις μετρήσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας το 2020, ο πληθυσμός του πλανήτη ηλικίας 65 και άνω βρίσκεται στο 1.4 δισεκατομμύριο. Συμπληρωματικά, υπολογίζεται πως έως το 2030, 1 στους 6 ανθρώπους θα ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 65 και άνω, όπως επίσης έως το 2050, ο συνολικός ηλικιωμένος πληθυσμός του πλανήτη θα φτάσει στα 2.1 δισεκατομμύρια (WHO, 2022).

Όσον αφορά αποκλειστικά την Ευρώπη, σύμφωνα με τα δημογραφικά δεδομένα του 2021, η πληθυσμιακή ομάδα των ανθρώπων ηλικίας 65 και άνω βρίσκεται στο 23.5%, με την Φινλανδία, την Ελλάδα και την Πορτογαλία να είναι οι χώρες με το μεγαλύτερο ποσοστό ηλικιωμένων,

αναλογικά πάντα με τον πληθυσμό τους, και με το Λουξεμβούργο και τη Τουρκία να έχουν αναλογικά το μικρότερο ποσοστό (Clark, 2022)⁵.

Ο συνολικός πληθυσμός της Βόρειας Αμερικής είναι 579 εκατομμύρια. Σύμφωνα με την Διοίκηση Κοινοτικής Διαβίωσης, η οποία περιλαμβάνει και την υπηρεσία για τους ηλικιωμένους, ο συνολικός αριθμός των Βορειοαμερικανών ηλικιωμένων είναι περίπου 54 εκατομμύρια, ποσοστό 16% του συνολικού πληθυσμού. Η εκτιμώμενη αύξηση, που σύμφωνα με την έρευνα αναμένεται το 2040, θα φτάσει το 21.6% του συνολικού πληθυσμού, μια αύξηση 5 ποσοστιαίων μονάδων (Administration for Community Living, 2020). Εν αντιθέσει, τα δημογραφικά δεδομένα της Λατινικής Αμερικής υποδηλώνουν μια άλλη, εντελώς διαφορετική κατάσταση. Σύμφωνα λοιπόν με την Αναπτυξιακή Τράπεζα της Λατινικής Αμερικής (Development Bank of Latin America), το ποσοστό του ηλικιωμένου πληθυσμού των χωρών της Λατινικής Αμερικής είναι περίπου 8%. Σημειωτέον ότι ο συνολικός πληθυσμός της Λατινικής Αμερικής είναι 656 εκατομμύρια. Ωστόσο, και σε αυτήν την ήπειρο, έως το 2050, το ποσοστό των ηλικιωμένων αναμένεται να φτάσει στο 17.5% και έως το τέλος του αιώνα, το ποσοστό ενδέχεται να ξεπεράσει το 30% (Development Bank of Latin America, 2020).

Όσον αφορά την πολυπληθέστερη ήπειρο του πλανήτη, την Ασία, η οποία αριθμεί 4.5 δισεκατομμύρια ανθρώπους, το ποσοστό του γερασμένου πληθυσμού βρίσκεται στο 9%, καθώς το 2020 ο συνολικός αριθμός των ηλικιωμένων της Ασίας ήταν 414 εκατομμύρια. Ωστόσο, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, ο ηλικιωμένος πληθυσμός θα τριπλασιαστεί, από 414 εκατομμύρια σε πάνω από 1.2 δισεκατομμύρια (Wan He, 2022).

Σύμφωνα με τα δεδομένα του 2022, ο συνολικός πληθυσμός της Ωκεανίας είναι 43 εκατομμύρια άνθρωποι και όπως αναφέρει το Αυστραλιανό Ινστιτούτο Υγείας και Ευημερίας⁶, το ποσοστό του συνολικού ηλικιωμένου πληθυσμού της ηπείρου βρίσκεται στο 16%. Ένας στους έξι Αυστραλούς είναι 65 ετών και άνω (Australian Institute of Health and Welfare, 2021).

Όσον αφορά την τελευταία ήπειρο αναφοράς, η Αφρική αριθμεί περίπου 1.2 δισεκατομμύρια ανθρώπους και το ποσοστό του συνολικού ηλικιωμένου πληθυσμού ανέρχεται στο 6%, καθώς στο σύνολό τους ανέρχονται στα 74 εκατομμύρια. Ωστόσο, υπάρχει ένα ενδιαφέρον στοιχείο αναφορικά με την ήπειρο της Αφρικής, σύμφωνα με την Αμερικανική Υπηρεσία Απογραφής. Στο χρονικό διάστημα από το 2020 έως και το 2050, ο ηλικιωμένος αφρικανικός πληθυσμός προβλέπεται να τριπλασιαστεί από 74.4 εκατομμύρια σε 235.1 εκατομμύρια. Η έκρηξη του ηλικιωμένου πληθυσμού στις τρεις επόμενες δεκαετίες θα ξεπεράσει την αντίστοιχη αύξηση οποιαδήποτε άλλης ηπείρου⁷.

Για την ήπειρο της Ανταρκτικής, η οποία αριθμεί περίπου από 1000 έως 5000 ανθρώπους, δεν μπορεί να εξαχθεί κάποιο συμπέρασμα, καθώς δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία ή έρευνες. Ένα ενδιαφέρον στοιχείο για την Ανταρκτική, ωστόσο, είναι το γεγονός πως αποτελεί τη μοναδική ήπειρο στον κόσμο χωρίς μόνιμους κατοίκους.

⁵ D. Clark (September 2022). Total fertility rate in Europe 1950-2022. STATISTA

⁶ Australian Institute of Health and Welfare: <https://www.aihw.gov.au/>

⁷ The United States Census Bureau (2020). Census Bureau Releases. New Report on Aging in Africa.

Μπορούμε να συμπεράνουμε πως η έκρηξη του ηλικιωμένου πληθυσμού κατά την συγκεκριμένη χρονική περίοδο αποτελεί υπόθεση προς αντιμετώπιση για την Ευρώπη. Ωστόσο, σύμφωνα με τα εναλλασσόμενα δεδομένα και τις προβλέψεις, είναι θέμα χρόνου να αποτελέσει ζήτημα προς επίλυση για κάθε ήπειρο.

2ο Μέρος

2. Αιτίες της δημογραφικής κρίσης

Κατά την διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών και ξεκινώντας από την δεκαετία του 1960, η δομή και η μορφή της πληθυσμιακής πυραμίδας της Ευρώπης έχει μεταβληθεί. Σε μια ιστορική αναδρομή, τον 19ο αιώνα, η Ευρώπη περιλάμβανε το 15% του συνολικού παγκόσμιου πληθυσμού. Εν αντιθέσει τώρα, σύμφωνα με τις προβλέψεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ο συνολικός πληθυσμός της Ένωσης δεν θα ξεπερνά ούτε το 5% του παγκόσμιου πληθυσμού (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2008), σε σύγκριση, για παράδειγμα, με την υποσαχάρια Αφρική, για την οποία οι προβλέψεις δείχνουν πως ο συνολικός πληθυσμός της θα ξεπερνά αυτόν της Ευρώπης κατά επτά φορές. Σύμφωνα με την Τζουγανάτου, *«αυτές οι δημογραφικές τάσεις και αλλαγές σίγουρα θα παίζουν σημαντικό ρόλο και θα έχουν υψηλή σημασία στον σχεδιασμό και διαμόρφωση του αυριανού κόσμου»* (2022). Ωστόσο, σύμφωνα με τον Borell (2020), οι δημογραφικές προβλέψεις σε βάθος πενταετίας μπορούν να αποδειχθούν ανακριβείς εξαιτίας πολλών αλλά και ξαφνικών παραγόντων, όπως των νέων μεταναστευτικών ροών εξαιτίας πολιτικών ή πολεμικών εξελίξεων ή της εμφάνισης πανδημιών, όπως το πολύ επίκαιρο παράδειγμα του COVID-19.

Όπως ειπώθηκε και πριν, η Ευρώπη, από την δεκαετία του 1960 και μετά, γνώρισε μια σταδιακή αλλά συνάμα και προοδευτική αύξηση του συνολικού πληθυσμού της. Πιο συγκεκριμένα, σχεδόν 60 χρόνια πριν, ο πληθυσμός των κρατών μελών της Ένωσης αριθμούσε 350 εκατομμύρια ανθρώπους, ενώ μόλις μέσα σε έξι δεκαετίες, ο αριθμός αυτός είχε αυξηθεί έως το 2019 κατά 100 εκατομμύρια. Ωστόσο, αυτή η προοδευτική άνοδος πλέον έχει μπει σε μια καμπή. Πλέον, το μοναδικό πληθυσμιακό στοιχείο που βρίσκεται σε άνοδο στην Ευρώπη είναι η πληθυσμιακή ομάδα των ηλικιωμένων.

Το φαινόμενο της γήρανσης του πληθυσμού αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο και πηγή έντονης ανησυχίας, καθώς και αντικείμενο πολλών έντονων και πολύπλευρων πολιτικών αντιπαραθέσεων, οι οποίες έχουν καίρια θεματολογία συνήθως για τα συστήματα συνταξιοδότησης, για την αγορά εργασίας, την ποιότητα ζωής, το επίπεδο και το μέγεθος των δημόσιων δαπανών καθώς και την εδαφική συνοχή (Committee of the Regions, 2016). Ωστόσο, σύμφωνα με την Τζουγανάτου, η Ευρώπη είναι η ήπειρος που έχει επηρεαστεί περισσότερο από τη γήρανση του πληθυσμού (2020). Τα δημογραφικά δεδομένα της Ευρώπης δείχνουν πως ο αριθμός του ηλικιωμένου πληθυσμού της αυξάνεται προοδευτικά και σύμφωνα με τις προβλέψεις, θα συνεχίσει να αυξάνεται. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία, η αύξηση του ηλικιωμένου πληθυσμού οδηγεί αυτόματα και στην αύξηση του ποσοστού εξάρτησης, καθώς ένα σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού της Ένωσης, όπως οι ηλικιωμένοι, θα εξαρτώνται άμεσα από τα υπόλοιπα κομμάτια της πληθυσμιακής πυραμίδας. Η Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία επισημαίνει επίσης πως οι περιοχές που έχουν επηρεαστεί σε μεγαλύτερο βαθμό από την εναλλαγή των δημογραφικών δεδομένων και την αύξηση των ηλικιωμένων είναι οι χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου, όπως η Ελλάδα και η Ισπανία. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τα δεδομένα, τις προβλέψεις και εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat), *«έως το 2050, οι ηλικιωμένοι θα αποτελούν το 1/3 του συνολικού πληθυσμού της Ευρώπης. Η Ευρώπη θα κατέχει το μεγαλύτερο ποσοστό ηλικιωμένων εν συγκρίσει με*

τις υπόλοιπες ηπείρους, κάτι που αποδεικνύει πως η γενικότερη περιοχή της γηραιάς ηπείρου είναι στο επίκεντρο μιας έντονης δημογραφικής κρίσης» (ISSA, 2022) (Tzouganatou, 2022).

Οι αιτίες της αλλαγής των δημογραφικών δεδομένων της Ευρώπης και της αύξησης του ηλικιωμένου πληθυσμού της είναι πολυάριθμες και διαφορετικού τύπου. Ωστόσο, οι κυριότερες αιτίες του μετασχηματισμού της δημογραφικής «πυραμίδας» της Ευρώπης είναι δύο: τα μειωμένα ποσοστά γονιμότητας και η αύξηση του προσδόκιμου ζωής εξαιτίας της τεχνολογικής ανάπτυξης και της βελτίωσης της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, καθώς τα ευρωπαϊκά ιατροφαρμακευτικά συστήματα θεωρούνται πως είναι τα κορυφαία στον κόσμο.

2.1. Χαμηλό ποσοστό γονιμότητας

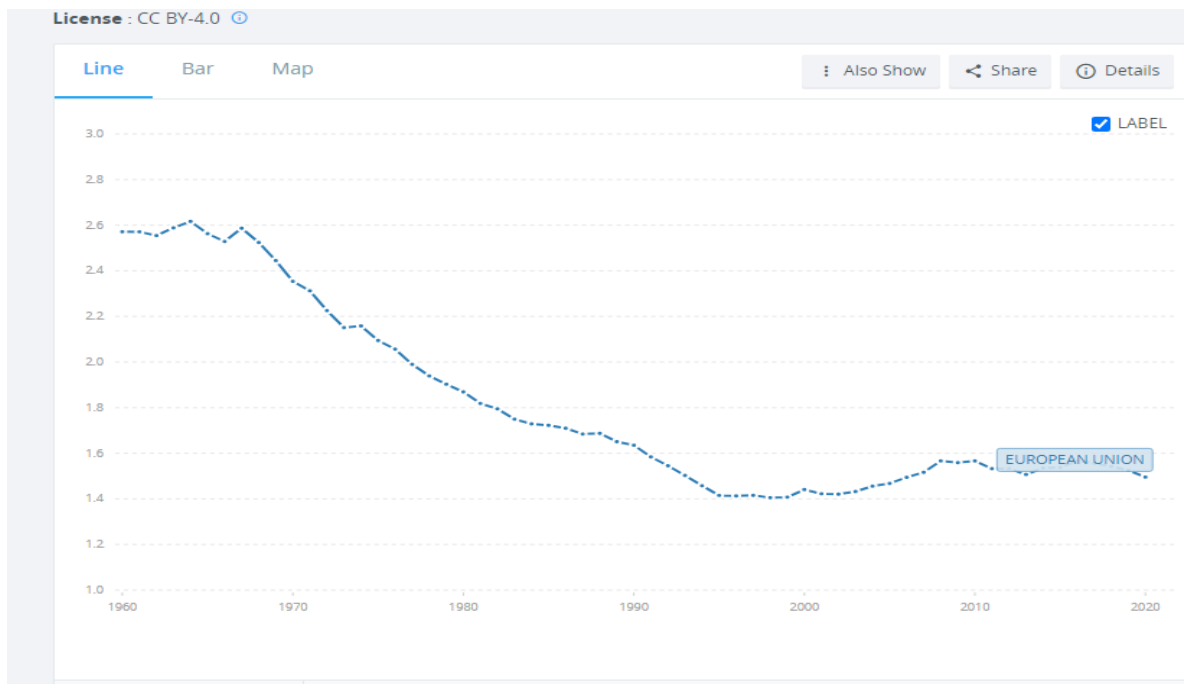
Όπως ειπώθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, η ήπειρος της Ευρώπης αντιμετωπίζει ένα επικίνδυνο πρόβλημα, αυτό της σημαντικής μείωσης του ποσοστού των γεννήσεων. Σύμφωνα με έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε το 2020, η Ευρώπη κατέκτησε ένα αρνητικό ρεκόρ, καθώς το 2020, σύμφωνα με επίσημα δεδομένα της Eurostat, οι συνολικές γεννήσεις στην ήπειρο δεν ξεπέρασαν τις τέσσερις εκατομμύρια, οι λιγότερες καταμετρημένες γεννήσεις από την περίοδο του 1960 έως και τώρα. Η Ευρώπη είχε κατά μέσο όρο 1.5 γεννήσεις ανά άτομο το 2020, με χαμηλό 1.13 στη Μάλτα και υψηλό 1.83 στη Γαλλία. Η ευρωπαϊκή γονιμότητα έχει μειωθεί σε μεγάλο βαθμό από τη δεκαετία του 1960. Σε σύγκριση με το 1970, όταν γεννιούνταν 16.4 μωρά για κάθε 1.000 άτομα, το ποσοστό γεννήσεων μειώθηκε στα 9.1 το 2020 (Pampuro, 2022). Επιπροσθέτως, σύμφωνα πάντα με τα δεδομένα της Eurostat, στο γενικότερο πρόβλημα της μείωσης της τεκνοποίησης στην Ευρώπη συμβολή είχε και το γεγονός πως οι γυναίκες άρχισαν επίσης να κάνουν παιδιά σε μεταγενέστερες ηλικίες, κατά μέσο όρο μετά τα 29.5 έτη. Η Βουλγαρία ανέφερε τον νεότερο μέσο όρο των για πρώτη φορά μητέρων, ο οποίος βρίσκεται στην τιμή των 26.4 ετών, ενώ η Ιταλία ανέφερε τον μεγαλύτερο, ο οποίος βρίσκεται στην τιμή των 31.4 ετών. Ενώ τα ποσοστά γονιμότητας των γυναικών κάτω των 30 ετών στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχουν μειωθεί από το 2001, τα ποσοστά γονιμότητας των γυναικών ηλικίας άνω των 30 ετών έχει αυξηθεί σημαντικά.

2.2. Το χαμηλότερο ποσοστό γεννήσεων-Υπογεννητικότητα

Αρχικά, ο όρος της υπογεννητικότητας υποδηλώνει την εξαιρετικά μεγάλη τάση της μείωσης του αριθμού των γεννήσεων σε μία χώρα, ιδιαίτερα μάλιστα όταν αυτός ο αριθμός είναι μικρότερος ή ελάχιστα μεγαλύτερος από αντίστοιχο αριθμό των θανάτων της. Το φαινόμενο της υπογεννητικότητας οδηγεί στην αισθητή μείωση του ικανού για εργασία πληθυσμού και την δύσκολη, έως ακατόρθωτη, μεταφορά των πολιτισμικών στοιχείων μιας γενιάς στην επόμενη.

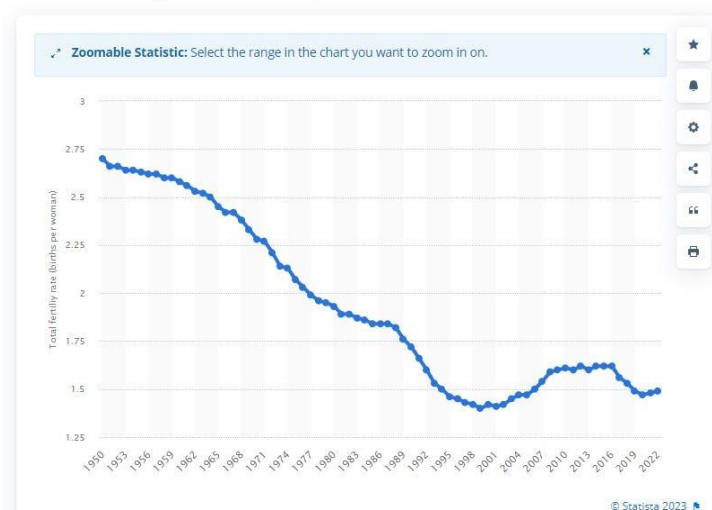
Η Ευρώπη ταλανίζεται από το φαινόμενο της ολοένα και αυξανόμενης υπογεννητικότητας. Μέσα από την παρατήρηση των παρακάτω γραφημάτων, τα οποία αποτελούνται από πραγματικά και επιβεβαιωμένα δεδομένα της Παγκόσμιας Τράπεζας και της διαδικτυακής στατιστικής υπηρεσίας «Statista», μπορούμε να παρατηρήσουμε την ολοένα και μειούμενη τάση των γεννήσεων των 27 κρατών μελών της Ένωσης. Παρατηρώντας και τους δύο στατιστικούς πίνακες, μπορούμε να διακρίνουμε πως κατά την δεκαετία του 1950, το ποσοστό των γεννήσεων βρισκόταν στην τιμή

2.75 γεννήσεις ανά γυναίκα. Ωστόσο, η σταδιακή πτώση ξεκίνησε μετέπειτα. Μπορούμε να παρατηρήσουμε πως ο δείκτης των τιμών των γεννήσεων ανά γυναίκα των 27 κρατών μελών άρχισε να έχει καθοδική τάση, ιδιαίτερα το έτος του 2001, όπου ο δείκτης των γεννήσεων ανά γυναίκα έφτασε στο ναδίρ της, με την τιμή να βρίσκεται στο 1.41. Πλέον, στο 2022, ο δείκτης των γεννήσεων βρίσκεται στο 1.49, τιμή που υποδηλώνει μια σχετική αλλά μάλλον μη υπολογίσιμη αύξηση. Παρακάτω παρατίθενται τα προαναφερθέντα γραφήματα:

Πηγή: The World Bank. (2022). Fertility rate, total (births per woman) - European Union. Ανακτήθηκε από: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?end=2020&locations=EU&start=1960&view=chart>

Total fertility rate in Europe from 1950 to 2022

Πηγή: Statista. (2022). Total fertility rate in Europe from 1950 to 2022. Ανακτήθηκε από: <https://www.statista.com/statistics/1251565/total-fertility-rate-in-europe/>

Αναφορικά με την περίπτωση της Ελλάδας, η χώρα σημείωσε ένα «μαύρο» ρεκόρ υπογεννητικότητας το 2022. Σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ), η Ελλάδα αντιμετωπίζει το ολοένα και αυξανόμενο πρόβλημα της μείωσης των γεννήσεων, το οποίο ξεκίνησε το 1980. Μάλιστα, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, η τελευταία φορά όπου η χώρα παρουσίασε πλεονασματικό ισοζύγιο όσον αφορά τις γεννήσεις και τους θανάτους ήταν το 2010, όπου ο αριθμός των γεννήσεων ξεπέρασε τον αριθμό των θανάτων κατά εξήντα χιλιάδες. Από το 2010 και μετέπειτα, από τη στιγμή δηλαδή που εμφανίστηκαν οι πραγματικές αρνητικές συνέπειες της οικονομικής κρίσης, το δημογραφικό έλλειμμα άρχισε να αυξάνεται. Μάλιστα, το 2021 υπήρξε δημογραφικό έλλειμμα κατά 58.573 γεννήσεις σε σχέση με τους θανάτους, δεδομένα τα οποία προέκυψαν από την επίσημη απογραφή κατοικιών και πληθυσμού από την Ελληνική Στατιστική Αρχή, με στόχο την καταγραφή της εγχώριας δημογραφικής κατάστασης. Στον παρακάτω πίνακα μπορούμε να παρατηρήσουμε την σταδιακή αύξηση του δημογραφικού ελλείμματος όσον αφορά το ισοζύγιο των γεννήσεων και θανάτων στην Ελλάδα κατά την πενταετία 2017-2021. Παρακάτω παρατίθεται ο αντίστοιχος πίνακας:

10. Γεννήσεις - Θάνατοι, 2017 - 2021					
	2017	2018	2019	2020	2021
Γεννήσεις	88.553	86.440	83.756	84.764	85.346
Θάνατοι	124.495	120.296	124.954	131.064	143.919
Διαφορά	-35.942	-33.856	-41.198	-46.300	-58.573

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή. (2022). ΕΛΛΑΣ ΜΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2022. Ελληνική Κυβέρνηση. Ανακτήθηκε από: https://www.statistics.gr/documents/20181/17831637/GreeceInFigures_2022Q4_GR.pdf/d680e951-d628-ac7c-0e10-397e3fad3734

2.2.1. Οικονομική αβεβαιότητα

Η οικονομική αβεβαιότητα, που δημιούργησε η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση, η οποία ξεκίνησε το 2008, καθώς και η υγειονομική κρίση της πανδημίας, αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα τεκνοποίησης όχι μόνο στην Ευρώπη, αλλά σε ολόκληρο τον πλανήτη, σύμφωνα με την έρευνα της Chiara Ludovica Comolli, καθηγήτρια του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου, η οποία περιλάμβανε μια ανάλυση των ποσοστών τεκνοποίησης των 31 από τις 44 χώρες της Ευρώπης. Σύμφωνα με τα ευρήματά της, οι χώρες, οι οποίες αποτέλεσαν δείγμα της έρευνάς της, παρουσίασαν μείωση των ποσοστών γονιμότητας μεταξύ 2008 και 2013 σε σύγκριση με τα προηγούμενα έτη. Η μείωση αυτή επηρεάστηκε από τις αλλαγές στην οικονομία και την συμμετοχή

των ατόμων στην αγορά εργασίας. Μέσα από ανάλυση της έρευνάς της, η Comolli διατύπωσε πως η οικονομική κρίση άφησε έναν μεγάλο αρνητικό αντίκτυπο σε γυναίκες ηλικίας 15 έως 19 και άνω των 30 ετών. Σύμφωνα πάντα με την Comolli, «τα δεδομένα δείχνουν ότι η γυναικεία ανεργία αποθαρρύνει την τεκνοποίηση ακόμη πιο έντονα από τη γενική ανεργία, καθώς και ότι οι γυναίκες στα 20 και στα 30 τους παρουσιάζουν παρόμοια μείωση στη γονιμότητα και οι γυναίκες στα σαράντα τους τείνουν να καθυστερούν τη δεύτερη και τρίτη γέννηση, όσο αυξάνεται η ανεργία» (2017). Ως συμπέρασμα, οι δύσκολες συνθήκες της οικονομίας αποτέλεσαν ισχυρούς ανασταλτικούς παράγοντες στα επίπεδα γονιμότητας. Η δυναμική συσχέτιση των ποσοστών γονιμότητας, της οικονομικής αβεβαιότητας και της γυναικείας ανεργίας έρχεται σε μεγάλη αντίθεση με την πεποίθηση και την ιδέα πως οι γυναίκες, όταν βρίσκονται εκτός της αγοράς εργασίας, χρησιμοποιούν την περίοδο αυτή για να τεκνοποιήσουν.

Η γενικότερη μείωση του ποσοστού γονιμότητας στις χώρες της Ευρώπης εξαιτίας των επανειλημμένων κρίσεων που αντιμετώπισε και συνεχίζει να αντιμετωπίζει η ήπειρος οδηγεί σε έναν βραδύτερο ρυθμό ανανέωσης και στην αύξηση του ηλικιωμένου πληθυσμού, η οποία με τη σειρά της έχει ως αποτέλεσμα τις δημοσιονομικές και πολιτικές πιέσεις, που ενδέχεται να αντιμετωπίσει κάθε πτυχή του κράτους πρόνοιας, και την υποθετική επικείμενη κατάρρευση του ασφαλιστικού και συνταξιοδοτικού συστήματος, καθώς οι ιατρικής φύσεως απαιτήσεις των ηλικιωμένων είναι μεγάλες και οι εργοδοτικές εισφορές δεν είναι επαρκείς για να συντηρήσουν το ήδη επιβαρυνόμενο κράτος πρόνοιας και κοινωνικής ασφάλισης.

2.2.2. Το επίπεδο της εκπαίδευσης

Σύμφωνα με δεδομένα της τελευταίας δεκαετίας, το ποσοστό των Ευρωπαίων πολιτών, οι οποίοι έχουν υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο, δηλαδή έχουν αποφοιτήσει από οργανισμούς ή ινστιτούτα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, έχει αυξηθεί. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, περισσότερο από το 40% των Ευρωπαίων πολιτών ηλικίας 25-34 ετών έχουν αποκτήσει κάποιο πτυχίο ή τίτλο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Σύμφωνα πάντα με τα παρεχόμενα δεδομένα της Επιτροπής, το 60% της ηλικίας 18-25 ήταν σε διαδικασία απόκτησης τίτλου τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και ένα ποσοστό μεγαλύτερο του 45% κατάφερε να αποκτήσει πτυχίο (Bachelor's degree).

Αναφορικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο των γυναικών της Ευρώπης, κατά την διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, το σύνολο των γυναικών, οι οποίες έχουν αποφοιτήσει από οργανισμούς ή ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, έχει αυξηθεί σημαντικά. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με δημοσίευση του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Ισότητας των Φύλων, τα τελευταία χρόνια το ποσοστό των γυναικών αποφοίτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης υπερνικούν το αντίστοιχο ποσοστό των ανδρών, κάτι που έχει ως αποτέλεσμα το χάσμα των φύλων να αντιστρέφεται προς την μεριά των γυναικών. Το 2010, το 20% των γυναικών και το 21% των ανδρών είχαν αποφοιτήσει από οργανισμούς και ινστιτούτα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ το 2018, οι γυναίκες ήταν περισσότερες από τους άντρες που είχαν αποφοιτήσει από το πανεπιστήμιο (26% και 25%, αντίστοιχα)⁸.

⁸ European Institute for Gender Equality (N.D). Gender Equality Index 2020: Digitalization and the future of work. European Institute for Gender Equality.

Ωστόσο, το υψηλό μορφωτικό επίπεδο, σύμφωνα με έρευνες, έχει αρνητικό αντίκτυπο στον αριθμό των γεννήσεων. Σύμφωνα με την ερευνητική δημοσίευση του Kim, παρατηρείται αρνητική συσχέτιση μεταξύ μορφωτικού επιπέδου και γονιμότητας. Σύμφωνα με τον ερευνητή, υπάρχουν τρεις μηχανισμοί, οι οποίοι επηρεάζουν την απόφαση των γυναικών με υψηλό μορφωτικό επίπεδο για τεκνοποίηση (2016). Οι μηχανισμοί αυτοί αποτελούνται από:

1. Το υψηλό εισόδημα που παρέχεται σε θέσεις εργασίας που προϋποθέτουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Συνεπώς, τα υψηλότερα εισοδήματα που οι γυναίκες θα χάνουν λόγω της πιθανής τεκνοποίησης τις οδηγεί στο να επιθυμούν λιγότερα ή καθόλου παιδιά.
2. Τις θετικές επιπτώσεις στην υγεία που επιφέρει η εκπαίδευση όσον αφορά τις γυναίκες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την ικανότητα των γυναικών να γεννούν με μεγαλύτερη ευκολία και με μικρότερο κίνδυνο αναφορικά με την υγεία του παιδιού, κάτι που οδηγεί στην μείωση της επιθυμίας για άμεση τεκνοποίηση.
3. Την γνώση αναφορικά με την ύπαρξη και χρήση αντισυλληπτικών σκευασμάτων. Αυτή η γνώση δεν υπήρχε τα προηγούμενα χρόνια ή τουλάχιστον δεν ήταν τόσο διαδεδομένη.

Σύμφωνα με την ερευνητική δημοσίευση του Kim, οι γυναίκες με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο τείνουν να τεκνοποιούν λιγότερο σε σχέση με τον γυναικείο πληθυσμό χαμηλότερου εκπαιδευτικού επιπέδου, τόσο στις ανεπτυγμένες όσο και στις αναπτυσσόμενες χώρες. Το φαινόμενο αυτό, σύμφωνα με τον ερευνητή, οφείλεται και στις γενικότερες διαφορές όσον αφορά την αντίληψη για την οικογένεια. Η έρευνα έδειξε πως ο γυναικείος πληθυσμός τείνει να έχει διαφορετική αντίληψη για την ιδέα και τον θεσμό της οικογένειας, αντίληψη η οποία σχετίζεται με το μορφωτικό του επίπεδο. Όσο υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο έχει η γυναίκα, τόσο περισσότερο η αντίληψή της απέκλινε από την ιδέα και τον θεσμό της παραδοσιακής οικογένειας και την ανάγκη για τεκνοποίηση (2016). Ο Kim συμπληρώνει επίσης πως οι γυναίκες, οι οποίες κατέχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο, έχουν την δυνατότητα και ικανότητα να παγιώσουν την γνώμη τους και την άποψή τους όσον αφορά τον προγραμματισμό της προσωπικής αλλά και της οικογενειακής τους ζωής. Οπότε, σύμφωνα με τον Kim, είναι ικανές να αποφασίσουν για το ενδεχόμενο να αποκτήσουν παιδί.

2.2.3. Ο ρόλος της γυναίκας στην σύγχρονη κοινωνία

Ο ρόλος της γυναίκας στην σύγχρονη κοινωνία και ιδιαίτερα στην αγορά εργασίας διαφέρει από την αντίστοιχη των προηγούμενων ετών. Πλέον η πατριαρχική οικογένεια δεν υφίσταται. Η γυναίκα πλέον είναι αναπόσπαστο μέρος της αγοράς εργασίας, ιδιαίτερα στο κομμάτι της επιχειρηματικότητας.

Στις βιομηχανικές χώρες, οι γυναίκες, συνήθως υψηλού μορφωτικού επιπέδου και κοινωνικών δεξιοτήτων αναβάλλουν τη μητρότητα προκειμένου να ακολουθήσουν μια καλύτερη επαγγελματική σταδιοδρομία. Πλέον δεν υπάρχουν εκείνες οι απαρχαιωμένες αντιλήψεις, οι οποίες ωθούν τις γυναίκες στις μητρικές υποχρεώσεις και στη ζωή ως «σπιτονοικοκυρές». Σύμφωνα με δεδομένα του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Καινοτομίας και Τεχνολογίας, το ποσοστό των εργαζόμενων γυναικών στη Ευρώπη αγγίζει το 67.3%.

Ωστόσο, ο λόγος της επιλογής της καριέρας έναντι της τεκνοποίησης, αναφορικά με τις νότιες Ευρωπαϊκές χώρες, βασίζεται σε κάποιες αρνητικές προκαταλήψεις για τα εργασιακά δικαιώματα που «απολαμβάνουν» οι γυναίκες, σε αντίθεση με τον ανδρικό πληθυσμό. Η αγορά εργασίας, καθώς και το κράτος κοινωνικής πρόνοιας των νότιων χωρών της Ευρώπης, σε αντίθεση, για παράδειγμα, με τη Σουηδία ή τη Νορβηγία, διαφέρει εξαιρετικά. Στις βόρειες χώρες της Ευρώπης, η επιλογή για μερική απασχόληση για τις γυναίκες είναι περισσότερο διαδεδομένη, επιτρέποντας στις γυναίκες να έχουν μια ξεχωριστή οικογενειακή ζωή, η οποία θα είναι ανεπηρέαστη από την επαγγελματική πτυχή της ζωής τους. Εν αντιθέσει, στις νότιες χώρες, σύμφωνα με την Boca, οι γυναίκες σε χώρες όπως η Ισπανία και η Ελλάδα τείνουν να δουλεύουν περισσότερες ώρες και πιο απαιτητικά. Επιπροσθέτως, ως συμπλήρωση του φαινομένου αυτού, στη Νότια Ευρώπη, όπου οι γυναίκες δουλεύουν περισσότερες ώρες, οι υπηρεσίες παιδικής μέριμνας συνήθως χαρακτηρίζονται ως ανεπαρκείς και το χρονικό πλαίσιο λειτουργίας τους συμβαδίζει περισσότερο με ένα εργασιακό καθεστώς μερικής απασχόλησης και όχι με τις ώρες πλήρους απασχόλησης των γυναικών των νότιων χωρών της Ευρώπης (Boca, 2003). Η απόφαση για την απόκτηση παιδιού επηρεάζεται σημαντικά από την διαθεσιμότητα για υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας. Οι υπηρεσίες για παιδική μέριμνα και φροντίδα φαίνεται να είναι ιδιαίτερα σημαντικές, κατά την Boca, ανεξάρτητα από το κόστος τους, στοιχείο που αποτελεί ακέραιο παράγοντα για την επιλογή απόκτησης παιδιού, ιδιαιτέρως για τις γυναίκες της Νότιας Ευρώπης.

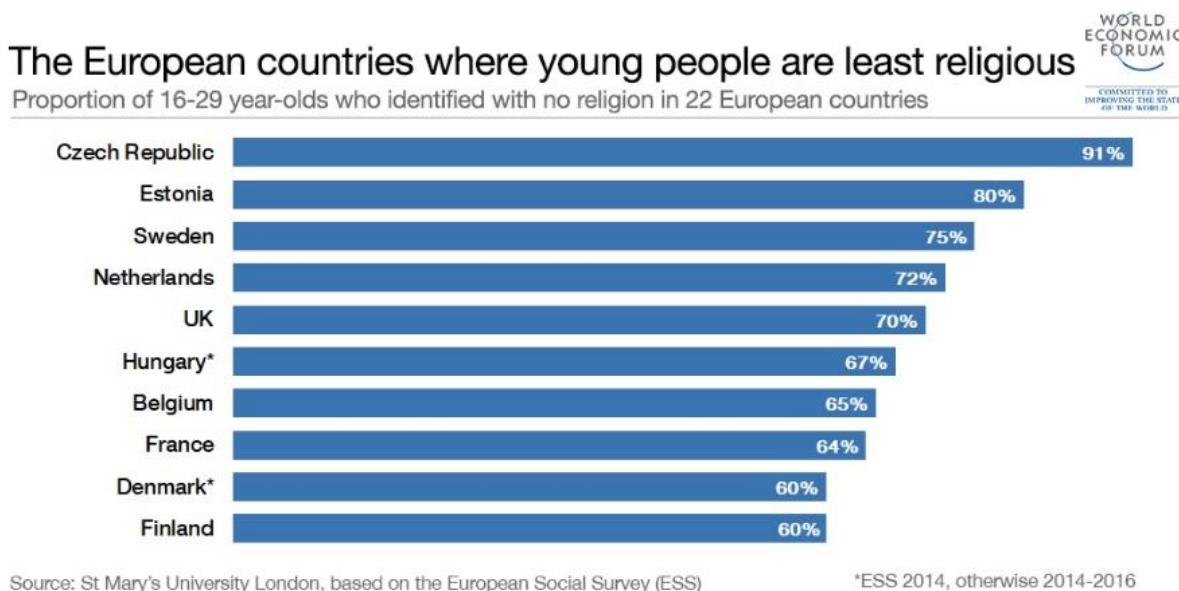
Ως στοιχείο αποτροπής για την απόκτηση παιδιού μπορεί να χαρακτηριστεί και η δυσκολία που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στην εύρεση κάποιας εισαγωγικής θέσης στην αγορά εργασίας, γεγονός που τις οδηγεί να παραμένουν στο πατρικό τους σπίτι (Boca, 2003) μέχρι να βρουν ένα σταθερό περιβάλλον εργασίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, οι γυναίκες προτιμούν να βρίσκονται προσκολλημένες στην εργασία τους, στοχεύοντας στην επαγγελματική ανέλιξή τους, κάτι που οδηγεί σε αρνητικές επιδράσεις για το επίπεδο γονιμότητας και για το ποσοστό συνολικής τεκνοποίησης.

Επιπροσθέτως, αποτρεπτικό στοιχείο για τεκνοποίηση από τις γυναίκες εργαζόμενες της Ευρώπης, ιδιαίτερα στις χώρες του Νότου, αποτελούν οι παρεχόμενες υπηρεσίες του κράτους κοινωνικής πρόνοιας. Στις χώρες του Ευρωπαϊκού Βορρά, οι κοινωνικές υπηρεσίες και τα βοηθήματα, τα οποία παρέχονται σε εργαζόμενες γυναίκες-νέες μητέρες, είναι ιδιαίτερα πλουσιοπάροχα, εν αντιθέσει με τις χώρες του Νότου, όπως την Ισπανία, την Ελλάδα και την Ιταλία, στις οποίες οι παροχές αυτών των υπηρεσιών επιβαρύνουν τον οικογενειακό κύκλο (Boca, 2003).

2.2.4. Θρησκευτικές πεποιθήσεις και πρακτικές

Στην σύγχρονη πλέον κοινωνία, όπου η ολοένα και εξελίξιμη επιστήμη δύναται να ερμηνεύσει ορισμένα περιστατικά και φαινόμενα, αφήνοντας πίσω πλήρως την εξήγησή τους με βάση θεϊκές ερμηνείες, οι πολίτες της Ευρώπης απομακρύνονται από τις διδαχές και τα κηρύγματα των θρησκειών, μέσα στις οποίες περιλαμβάνεται και η προτροπή της τεκνοποίησης. Το φαινόμενο της αύξησης της απομάκρυνσης από τα θεία ξεκίνησε την δεκαετία του 1980, όπου σύμφωνα με την έρευνα των Freijka και Westoff, «η πτωτική τάση της θρησκευτικής συμμετοχής επιβεβαιώνεται από την έρευνα για τις παγκόσμιες αξίες, τάση η οποία εμφανίστηκε στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, εκτός από μία, την Ιταλία, η οποία αποτελεί εξαίρεση» (2006).

Στην Ευρώπη πλέον υπάρχει μια τάση από τους νέους ανθρώπους των χωρών της Ευρώπης να στρέφουν την πλάτη τους στην θρησκευτικότητα. Σύμφωνα με μια έρευνα του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ και του Stephen Bullivant⁹, καθηγητή θεολογίας και κοινωνιολογίας της θρησκείας του Πανεπιστημίου του St. Mary's, η θρησκεία αποτελεί έναν ετοιμοθάνατο θεσμό στην Ευρώπη. Σύμφωνα λοιπόν με τον καθηγητή, αν εξαιρέσει κανείς κάποιες χώρες της Ευρώπης, όπως την Ιταλία, εξαιτίας της επιρροής που ασκεί ακόμη στη χώρα το Βατικανό, «οι νέοι ενήλικες της Ευρώπης δεν ασκούν αλλά ούτε ταυτίζονται με την θρησκεία» (2018). Πράγματι, τα δεδομένα αποδεικνύουν αυτήν τη νέα τάση. Σύμφωνα με την έρευνα των Νέων Ενηλίκων και Θρησκείας της Ευρώπης, το 91% των νέων της Τσεχίας ηλικίας 16-29 ετών δηλώνουν άθεοι, το 80% των νέων της Εσθονίας δεν επιθυμούν την ανάμειξη με τη θρησκεία και το αντίστοιχο 79% των Σουηδών επιθυμούν να μην χαρακτηρίζονται από θρησκευτικές «ταμπέλες» (2018). Παρακάτω παρατίθεται ο πίνακας, ο οποίος αποτελεί αποτέλεσμα της έρευνας του Πανεπιστημίου του St. Mary's, η οποία παραθέτει τα ποσοστά των λιγότερων θρησκευόμενων νέων των χωρών της Ευρώπης:

Πηγή: Alex Gray. (2018). These are the European countries where young people are least religious. World Economic Forum: Ανακτήθηκε από: <https://www.weforum.org/agenda/2018/05/the-european-countries-where-young-people-are-losing-their-religion/>

Πως επηρεάζει λοιπόν αυτή η αποστροφή των νέων της Ευρώπης από τις θρησκευτικές πρακτικές το ποσοστό τεκνοποίησης των χωρών της ηπείρου; Σύμφωνα με την έρευνα των Ennser και Berghammer, οι θρησκευόμενοι νέοι έχουν ως σκοπό και κάνουν περισσότερα παιδιά, εν αντιθέσει με τους μη θρησκευόμενους συνομήλικούς τους. Όπως αναφέρουν στην έρευνά τους, αυτό συμβαίνει διότι τα θρησκευόμενα άτομα, ιδιαίτερα σε μια σύγχρονη κοινωνία, έχουν διαφορετικούς στόχους όσον αφορά την οικογενειακή τους ζωή και σύμφωνα με γνωστικό-κοινωνικό μοντέλο των προθέσεων γονιμότητας (Bachrach & Morgan, 2013), τα άτομα που μεγάλωσαν μέσα σε ένα αυστηρό θρησκευτικό οικογενειακό πλαίσιο, και ιδιαίτερα οι γυναίκες, τείνουν να επιθυμούν να αποκτήσουν περισσότερα παιδιά, ακόμη και σε μεγαλύτερες ηλικίες. Ως πρόσθετο παράδειγμα

⁹ Stephen Bullivant <https://www.stmarys.ac.uk/staff-directory/stephen-bullivant>

ενίσχυσης αυτής της θέσης μπορεί να παρατεθεί η περίπτωση της Αυστρίας, όπου σύμφωνα με την Ennser, «οι ενεργοί Χριστιανοί, δηλαδή όσοι παρακολουθούν και συμμετέχουν στις εκκλησιαστικές πρακτικές, δραστηριότητες και λειτουργίες, επιθυμούν και όντως έχουν περισσότερα παιδιά από τους λιγότερο θρησκευόμενους ανθρώπους» (2021).

Τα αποτελέσματα των ερευνών έρχονται να ενισχύουν την αρχική υπόθεση πως η απομάκρυνση από τα θρησκευτικά δρώμενα των πολιτών, και ιδιαίτερα των νέων των χωρών της Ευρώπης, επηρεάζουν σαφέστατα τα ποσοστά της τεκνοποίησης της ηπείρου, ενισχύοντας παράλληλα το ήδη υπάρχον πρόβλημα της υπογεννητικότητας και της δυσκολίας ανανέωσης του πληθυσμού της ηπείρου.

2.3. Βελτίωση της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και ανάπτυξη νέων τεχνολογιών

Όπως είναι φυσικό, ο δρόμος προς την βελτίωση και την ανάπτυξη θεωρείται αυτοσκοπός των ανθρώπινων κοινωνιών. Έτσι λοιπόν, με το πέρασμα των χρόνων, όπως ήταν αναμενόμενο, ο τομέας της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης αναπτύχθηκε σημαντικά, με νέες φαρμακευτικές και ιατρικές πρακτικές, την εισαγωγή νέων τεχνολογιών όπως η τηλεϊατρική, την επαυξημένη και εικονική πραγματικότητα και την ενσωμάτωση του EHR (Electronic Health Record) σε λύσεις υγειονομικής περίθαλψης (Σκιάνης, 2021). Η ανάπτυξη αυτή οδήγησε, όπως ήταν φυσικό, στην αύξηση του προσδόκιμου ζωής των πολιτών των χωρών της Ευρώπης.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, «οι Ευρωπαίοι κατά μέσο όρο πλέον ζουν περισσότερο από έναν χρόνο από ό,τι ζούσαν τα προηγούμενα πέντε χρόνια, κάτι που ισχύει και για τις γυναίκες και για τους άνδρες της Ευρώπης» (WHO, 2018). Σύμφωνα με τα τωρινά δεδομένα του 2022, το προσδόκιμο ζωής των γυναικών της Ευρώπης βρίσκεται στην τιμή των 83.2 ετών, 5.7 έτη περισσότερο από τον ανδρικό πληθυσμό, όπου η τιμή του προσδόκιμου ζωής τους βρίσκεται στα 77.5 έτη (Eurostat, 2022). Αιτίες του φαινομένου της αύξησης του προσδόκιμου ζωής του πληθυσμού της Ευρώπης, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας, αποτελούν:

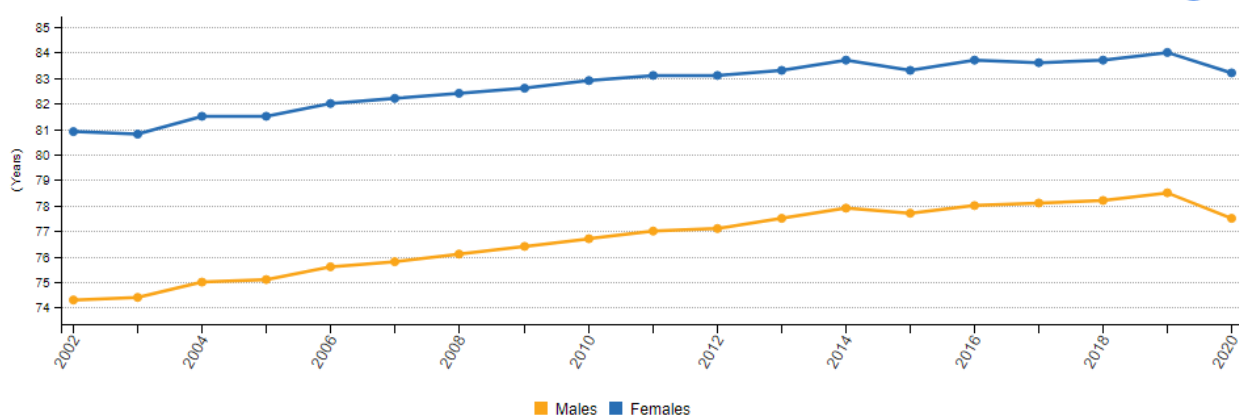
- Εξαιτίας της βελτίωσης της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και της ανάπτυξης των τεχνολογικών εργαλείων, τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της σύγχρονης ιατρικής, μειώθηκε η θνησιμότητα, από όλες τις αιτίες, κατά 25% σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, δηλαδή μειώθηκαν οι θάνατοι περίπου κατά 15 χρόνια από διάφορες αιτίες (WHO, 2019).
- Η Ευρώπη αποτελεί την ήπειρο-παράδειγμα, καθώς ξεπέρασε τον «Στόχο για την Υγεία 2020»¹⁰, αφού κατάφερε να μειώσει την θνησιμότητα ετησίως κατά 2% από τις τέσσερις σοβαρότερες μη μεταδοτικές ασθένειες: τις καρδιαγγειακές παθήσεις, τον καρκίνο, τον διαβήτη και τα χρόνια αναπνευστικά προβλήματα, οι οποίες αποτελούσαν πηγή μεγάλων ποσοστών θανάτων (WHO, 2019).
- Βελτίωση των συνθηκών και των προτύπων ζωής.

¹⁰ Υγεία 2020: <https://socialpolicy.gr/2016/03/%CF%85%CE%B3%CE%B5%CE%AF%CE%B1-2020-h-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%85%CE%B3%CE%B5.html>.

- Μείωση του ποσοστού των θανάτων από εξωτερικά αίτια, όπως τροχαία ατυχήματα στους δρόμους, δηλητηριάσεις από αλκοόλ ή από τσιγάρο, αυτοτραυματισμούς και τα λοιπά (WHO, 2019).

Πλέον η σύγχρονη ιατρική είναι σε θέση να αντιμετωπίσει με μεγαλύτερη ευκολία τις παραπάνω αιτίες θανάτου, οι οποίες τα προηγούμενα χρόνια αποτελούσαν δυσεπίλυτα προβλήματα για την καθημερινότητα των ανθρώπων. Βλέποντας κανείς το παρακάτω γράφημα της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας, μπορεί να διακρίνει την προαναφερόμενη αλλαγή στο προσδόκιμο ζωής των πολιτών της Ευρώπης. Η πτωτική τάση στο έτος του 2020 οφείλεται στην έξαρση της πανδημίας και την μεγάλη θνησιμότητα που προκάλεσε, ιδιαίτερα σε χώρες με υψηλό ποσοστό ηλικιωμένου πληθυσμού, όπως την Ιταλία και ιδιαίτερα την περιοχή του Μπέργκαμο¹¹:

Life expectancy at birth in the EU, 2002-2020

Note: The y-axis is broken. 2010, 2011, 2012, 2014, 2015, 2017 and 2019: breaks in series. 2018, 2019 and 2020: estimate, provisional.
Source: Eurostat (online data code: demo_mlexpec)

eurostat

Πηγή: Eurostat. (2022). Mortality and life expectancy statistics. Eurostat – Statistics Explained. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Mortality_and_life_expectancy_statistics

Ωστόσο, όπως είναι επακόλουθο και όπως αναφέρθηκε και στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας διπλωματικής εργασίας, ο συνδυασμός της αύξησης του προσδόκιμου ζωής των Ευρωπαίων πολιτών και της αύξησης της υπογεννητικότητας οδηγούν με σταθερό ρυθμό στην αύξηση των ηλικιωμένων της Ευρώπης και στην ανικανότητα φυσικής ανανέωσης του πληθυσμού της ηπείρου.

2.4. Μετανάστευση

Αρχικά, θα πρέπει να δοθεί ο ορισμός και η σημασία της μετανάστευσης. Όταν λοιπόν αναφερόμαστε στον όρο «μετανάστευση» εννοούμε την διαδικασία, σύμφωνα με την οποία «τα άτομα γίνονται μόνιμοι κάτοικοι ή πολίτες άλλης χώρας. Ιστορικά, η διαδικασία της μετανάστευσης είχε μεγάλο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό όφελος για τα κράτη» (Parry, 2022)¹². Η διαδικασία της μετανάστευσης είναι μακρά και ποικίλη και σε πολλές περιπτώσεις έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη πολυπολιτισμικών κοινωνιών. Πολλά σύγχρονα κράτη χαρακτηρίζονται από μια

¹¹ Η περίπτωση του Μπέργκαμο: <https://www.nytimes.com/2020/11/29/world/europe/coronavirus-bergamo-italy.html>.

¹² Sarah Parry (2022). Definition of Immigration. Britannica

μεγάλη ποικιλία πολιτισμών και εθνοτήτων, που προέρχονται από προηγούμενες περιόδους μετανάστευσης.

Όπως είδαμε και στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας διπλωματικής εργασίας, τα αίτια της δημογραφικής κρίσης που αντιμετωπίζει η Ευρώπη σε ένα ιδιαίτερα υψηλό βαθμό της είναι η τεράστια μείωση των γεννήσεων και η αύξηση των ηλικιωμένων, απόρροια της βελτίωσης της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και της εξέλιξης των τεχνολογιών. Ωστόσο, τα φαινόμενα αυτά είναι αλληλένδετα με την αύξηση των εργατικών μεταναστευτικών ροών, που παρατηρείται σε μεμονωμένες χώρες της Ευρώπης, με προορισμό άλλες Ευρωπαϊκές ή εκτός της Ένωσης χώρες. Η μετανάστευση για εργασιακούς λόγους οφείλεται κυρίως στις οικονομικές συνθήκες των χωρών φυγής και υποδοχής (Nimwegen, Erf, 2010). Η μετανάστευση για συγκεκριμένες χώρες της Ευρώπης, όπως την Ολλανδία, που έχει την μεγαλύτερη εργατική απορρόφηση, μπορεί να αποτελέσει μια μέθοδο καταπολέμησης του δημογραφικού προβλήματος και των επιβαρύνσεων που επιβάλλει, καθώς οι περισσότεροι εργατικοί μετανάστες αποτελούνται από νεανικές ηλικίες, κυρίως είκοσι με τριάντα ετών (Zaiceva, 2014). Η συντριπτική πλειοψηφία των Ευρωπαϊκών εθνών αξιοποιεί την μεταναστευτική διαδικασία στην αγορά εργασίας, η οποία με την σειρά της οδηγεί σε οικονομική ανάπτυξη. Οι μεταναστευτικές εισροές πράγματι μπορούν να συμβάλουν στην επίλυση των ελλείψεων εργατικού δυναμικού σε συγκεκριμένα επαγγέλματα, τομείς και περιοχές (Nimwegen, Erf, 2010).

Ωστόσο, το δημογραφικό πρόβλημα, όπως είδαμε, δεν πλήττει μεμονωμένες χώρες. Αποτελεί συλλογικό «βάσανο» όλων των χωρών της Ευρώπης, καθώς τις επηρεάζει σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό. Οι μεταναστευτικές πρακτικές, σύμφωνα με το έργο ESPON Demifer¹³, έχουν ως αποτέλεσμα:

- Η μετανάστευση να έχει τεράστιο αντίκτυπο στα δημογραφικά και εργατικά δεδομένα των χωρών υποδοχής και φυγής.
- Συνήθως οι πλούσιες χώρες υποδοχής να επωφελούνται και να μπορούν να αντιμετωπίσουν την αύξηση του ηλικιωμένου πληθυσμού τους. Αντιθέτως, η φυγή του πολύτιμου εργατικού δυναμικού από τις χώρες καταγωγής να οδηγεί στην αύξηση του ήδη μεγάλου ηλικιωμένου πληθυσμού.

Ως κατακλείδα, μπορούμε να διακρίνουμε πως οι μεταναστευτικές πρακτικές όντως μπορούν να αποτελέσουν μία μέθοδο προσωρινής λύσης των προβλημάτων που δημιούργησε η δημογραφική κρίση, για συγκεκριμένες χώρες και υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Ωστόσο, δεν αποτελεί συλλογική λύση του προβλήματος για όλες τις χώρες της Ευρώπης, καθώς οι ήδη επιβαρυνμένες χώρες, χάνοντας το πολύτιμο νεανικό εργατικό δυναμικό τους, βυθίζονται περισσότερο στην οικονομική και κοινωνική αβεβαιότητα.

¹³ NIDI, Netherlands, Lead Partner, the University of Vienna (Austria), the International Organization for Migration/Central European Forum for Migration and Population Research (IOM/CEFMR, Poland), School of Geography of the University of Leeds (United Kingdom), the Netherlands Environmental Assessment Agency (PBL, Netherlands), the Nordic Centre for Spatial Development (Nordregio, Sweden), and the Institute for Research on Population and Social Policies, National Research Council (CNR, Italy) (2013). IMPACT OF MIGRATION ON POPULATION CHANGE

3ο Μέρος

3. Συνέπειες της δημογραφικής κρίσης

Όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας διπλωματικής εργασίας, η ήπειρος της Ευρώπης βρίσκεται αντιμέτωπη με μια δημογραφική κρίση μεγάλης έντασης. Τα τελευταία 50 τουλάχιστον χρόνια, το προσδόκιμο ζωής των πολιτών της ηπείρου αυξήθηκε σημαντικά, ως αποτέλεσμα της βελτίωσης της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και της τεράστιας ανάπτυξης των τεχνολογιών, καθώς πλέον οι άνθρωποι δεν χάνουν την ζωή τους εύκολα και αναίτια. Ωστόσο, όπως είδαμε και νωρίτερα, οι συγκεκριμένες συνθήκες οδήγησαν την Ευρώπη σε ένα τέλμα. Ο συνδυασμός της αύξησης του προσδόκιμου ζωής με την σημαντική μείωση του ποσοστού των γεννήσεων οδήγησε τα δημογραφικά δεδομένα της Ευρώπης σε ένα αδιέξοδο. Αυτό το αδιέξοδο χαρακτηρίζεται από την μεγάλης κλίμακας αύξηση του πληθυσμού των ηλικιωμένων ανθρώπων και την δυσκολία πλέον της φυσικής ανανέωσης του εργατικού δυναμικού της ηπείρου. Πρακτικά αυτό σημαίνει πως για την ικανοποίηση των κοινωνικών-οικονομικών αναγκών του ολόεντα και αυξανόμενου ηλικιωμένου πληθυσμού, απαιτείται μεγαλύτερη συγκέντρωση πόρων και υπηρεσιών, για την εξασφάλιση των οποίων απαιτείται ένα νεαρό και δυναμικό εργατικό δυναμικό. Κάτι τέτοιο όμως δεν συμβαίνει, καθώς η διαδικασία φυσικής ανανέωσης λειτουργεί ασθενικά.

Βλέπουμε λοιπόν πως η δημογραφική κρίση έχει οδηγήσει την Ευρώπη, και κατ' επέκταση τις χώρες της, σε μια δύσκολη και ιδιαίτερα επίπονη κατάσταση, ιδιαίτερα για τις εθνικές πολιτικές των χωρών. Οι οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες που αντιμετωπίζουν οι χώρες της Ευρώπης ως απόρροια του δημογραφικού προβλήματος μπορούν να συνοψιστούν στις εξής:

- 1) Οικονομικές συνέπειες:
 - Υπέρογκα οικονομικά κονδύλια για συντάξεις
 - Ανάγκη για νέες υποδομές
- 2) Κοινωνικές συνέπειες
 - Ανεργία
 - Φτώχεια
 - Ψηφιακό χάσμα
- 3) Δυσλειτουργική αγορά εργασίας
- 4) Μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας

3.1.1. Υπέρογκα οικονομικά κονδύλια για τις συντάξεις

Η αύξηση του αριθμού του ηλικιωμένου πληθυσμού, ως αποτέλεσμα της δημογραφικής κρίσης που αντιμετωπίζει η Ευρώπη, έχει πολλαπλές και ποικίλες συνέπειες, οι οποίες θέτουν τα κράτη της ηπείρου σε μια συνεχή κατάσταση δημοσιονομικής σύγχυσης και οικονομικού αδιεξόδου. Η μεγάλη ένταση αύξησης του ηλικιωμένου πληθυσμού, όπως είναι φυσικό, επιφέρει νέες

οικονομικές υποχρεώσεις, που θα πρέπει να ικανοποιηθούν, όπως η πρόληψη για δέσμευση οικονομικών κεφαλαίων για την ικανοποίηση στην παροχή συντάξεων, οικονομικά κονδύλια, όμως, που θα εκλείψουν από άλλους ζωτικούς τομείς της κοινωνίας.

Αρχικά θα πρέπει να αναλυθεί η φύση των συνταξιοδοτικών πολιτικών. Αναφορικά με τον συγκεκριμένο τομέα πολιτικής υπάρχουν δύο διαστάσεις. Η πρώτη διάσταση αναφέρεται καθαρά στην δημόσια οικονομική πλευρά και η δεύτερη στην ευρύτερη κοινωνική πλευρά (Barslund, 2020). Για πολλές χώρες της Ευρώπης, ιδιαίτερα τα τελευταία τριάντα χρόνια, οι μεταρρυθμίσεις του συνταξιοδοτικού τομέα και η χάραξη κοινωνικής πολιτικής βρίσκονται στην ατζέντα τους και στο επίκεντρο πολιτικής συζήτησης και έντονης αντιπαράθεσης. Υπήρξαν μερικές χώρες, όπως η Ιταλία, που κατάφεραν να ρυθμίσουν, μετά από μεταρρυθμίσεις, το συνταξιοδοτικό τους σύστημα, ενώ άλλες χώρες βρίσκονται στην διαδικασία ρύθμισης, όπως η Γαλλία στην προκειμένη περίπτωση.

Η αδυναμία φυσικής ανανέωσης του πληθυσμού λόγω των χαμηλών ποσοστών γεννήσεων και της αυξημένης προσδοκώμενης διάρκειας ζωής, αποτελεί έναν κρίσιμο παράγοντα που έχει οδηγήσει τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης στην επανεξέταση και αναθεώρηση των δημοσιονομικών και κοινωνικών πολιτικών τους. Ειδικότερα, η ανάγκη για προσαρμογή των συνταξιοδοτικών συστημάτων και της διάθεσης των δημοσιονομικών πόρων έχει καταστεί επιτακτική, ώστε να ανταποκριθούν στις νέες οικονομικές ανάγκες που προκύπτουν από την γήρανση του πληθυσμού. Η δημογραφική αλλαγή προκαλεί σημαντικές προκλήσεις στη βιωσιμότητα των συνταξιοδοτικών συστημάτων, καθώς η αυξανόμενη αναλογία των ηλικιωμένων σε σχέση με τον εργαζόμενο πληθυσμό θέτει υπό πίεση τους διαθέσιμους πόρους. Αυτό απαιτεί την εφαρμογή πολιτικών που θα ενισχύσουν την οικονομική ανθεκτικότητα και θα προάγουν την βιωσιμότητα των δημόσιων οικονομικών, μεταξύ άλλων μέσω της αναδιάρθρωσης των δαπανών και της βελτίωσης των μηχανισμών χρηματοδότησης.

Για την ανάλυση των επιπτώσεων της δημογραφικής γήρανσης στις δημόσιες δαπάνες για συντάξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση, μία σημαντική μελέτη είναι εκείνη των Benítez-Auriol (2018), η οποία αναλύει τις επιπτώσεις που έχουν οι οικονομικές επιβαρύνσεις, ως αποτέλεσμα της δημογραφικής κρίσης, στις δημόσιες δαπάνες για συντάξεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Χρησιμοποιώντας στοιχεία, η μελέτη εξετάζει τις τάσεις γήρανσης του πληθυσμού, καθώς και τις επιπτώσεις για το εργατικό δυναμικό και την απασχόληση. Δημιουργούνται δείκτες τόσο δημογραφικής όσο και οικονομικής εξάρτησης, οι οποίοι χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό της επίδρασης της δημογραφικής κρίσης στις δημόσιες δαπάνες για συντάξεις στις χώρες της Ένωσης. Παρά την υπάρχουσα σημαντική ετερογένεια, η μελέτη καταδεικνύει ότι οι κρατικές δαπάνες των χωρών, όπου η γήρανση του πληθυσμού οδηγεί σε μεγαλύτερη αύξηση των δαπανών για συντάξεις ως ποσοστό του ΑΕΠ, είναι οι χώρες που καταβάλλουν μεγαλύτερες προσπάθειες για τον έλεγχο αυτής της δαπάνης (Benítez-Auriol, 2018).

Η ανάγκη για την δέσμευση περισσότερων κεφαλαίων για την αποτελεσματική ανταπόκριση στις συνταξιοδοτικές ανάγκες του ηλικιωμένου πληθυσμού έχει εγκαθιδρύσει ένα δημοσιονομικό και συνταξιοδοτικό χρέος, εξαιτίας του οποίου οι μακροοικονομικές επιπτώσεις θα είναι επίπονες και δύσκολες στον τρόπο διαχείρισής τους και φυσικά θα προκαλέσουν την δυσαρέσκεια της κοινής γνώμης, καθώς θα οδηγήσουν στη μείωση των δικαιωμάτων και της ανεξαρτησίας ορισμένων

κοινωνικών ομάδων, όπως το νεαρό εργατικό δυναμικό, που θα πρέπει να ανταπεξέλθει σε αυτές τις νέες συνθήκες (Barslund, 2020).

3.1.2. Νέες υποδομές

Η αύξηση του πληθυσμού των ηλικιωμένων ανθρώπων, ως αποτέλεσμα της δημογραφικής κρίσης που αντιμετωπίζει η Ευρώπη, επιφέρει ως αποτέλεσμα, όπως είναι φυσικό, την καταναγκαστική αξιοποίηση οικονομικών κονδυλίων για την αποτελεσματική αντιμετώπιση ενός ενδεχόμενου κοινωνικού αποκλεισμού των ατόμων αυτών, κονδύλια τα οποία θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν για άλλους ζωτικούς τομείς της κοινωνίας. Οι ανάγκες των ηλικιωμένων ανθρώπων που προκύπτουν, και κυρίως οι ανάγκες που σχετίζονται με τις κινητικές ικανότητές τους, επιφέρουν και την ανάγκη για την υλοποίηση έργων για τον εκσυγχρονισμό των δημοσίων υποδομών ώστε να προβλεφθεί η ομαλή κοινωνική ενσωμάτωση των ηλικιωμένων, αποφεύγοντας παράλληλα τον κοινωνικό αποκλεισμό τους. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *«οι πόλεις θα πρέπει να προσαρμόσουν τις υπηρεσίες τους σε τομείς όπως η υγειονομική περίθαλψη και η κινητικότητα, καθώς και τις δημόσιες υποδομές, την στέγαση και την κοινωνική πολιτική για να ανταποκριθούν στα μεταβαλλόμενα δημογραφικά στοιχεία και την αύξηση του αριθμού των ηλικιωμένων ανθρώπων»* (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018)

Ωστόσο, σύμφωνα με την ίδια δημοσίευση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, τα αναγκαία οικονομικά κεφάλαια και τα έξοδα, τα οποία θα χρειαστούν για την αναβάθμιση των πόλεων, στην προκειμένη περίπτωση για τον εκσυγχρονισμό των δημοσίων υποδομών, θα πρέπει να καλυφθούν από ένα και ολοένα μειωμένο εργατικό δυναμικό, επηρεάζοντας παράλληλα την επένδυση οικονομικών κονδυλίων, τα οποία προβλέπονται και ορίζονται από το εκάστοτε ΑΕΠ της κάθε χώρας, σε άλλους τομείς, όπως αυτόν της εκπαίδευσης και της καινοτομίας (2018). Και το γεγονός αυτό θα συμβεί διότι, εάν δεν γίνουν οι αναγκαίες επενδύσεις στον εκσυγχρονισμό των δημοσίων υποδομών, ο κίνδυνος του κοινωνικού αποκλεισμού του πληθυσμού των ηλικιωμένων ατόμων θα αυξηθεί, καθώς οι άνθρωποι αυτοί είναι πιο ευάλωτοι σε περιπτώσεις κοινωνικής απομόνωσης και των αντίστοιχων προβλημάτων ψυχικής ευεξίας, οι οποίες για να αντιμετωπιστούν επιτυχώς θα χρειαστούν περαιτέρω πρωτοβουλίες και οικονομικές «θυσίες» από ένα ήδη περιορισμένο εργατικό δυναμικό, το οποίο συνεχώς εξασθενεί. Υπάρχει βέβαια και μια πιο αισιόδοξη άποψη, η οποία επισημαίνει πως η δημογραφική κρίση, με την οποία βρίσκεται αντιμέτωπη η Ευρώπη, αποτελεί μια εξαιρετική ευκαιρία για να επισπευσθεί και επιτευχθεί ο αναγκαίος εκσυγχρονισμός των δημοσίων υποδομών και υπηρεσιών των χωρών της Ένωσης, ενέργειες που απαιτούνται για την μετάβαση σε ένα πιο σύγχρονο τρόπο λειτουργίας της κοινωνίας.

3.2. Κοινωνικές συνέπειες

Η δημογραφική κρίση στην Ευρώπη, η οποία χαρακτηρίζεται από την τρομακτική μείωση των ποσοστών των γεννήσεων, σε συνδυασμό με την αύξηση των ηλικιωμένων, μπορεί να οδηγήσει καθώς και να προκαλέσει μια σημαντικού βαθμού αποσταθεροποίηση της γενικότερης κοινωνικής συνοχής των χωρών της Ευρώπης. Η μείωση του παραγωγικού νεανικού πληθυσμού, ο οποίος είναι ικανός για εργασία, μπορεί να οδηγήσει σε ελλείψεις εργατικού δυναμικού και στην οικονομική παρακμή, καθώς και σε επιβάρυνση των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας που έχουν σχεδιαστεί

για την υποστήριξη των ηλικιωμένων. Επιπροσθέτως, η δημογραφική κρίση μπορεί να προκαλέσει ενδεχομένως και συγκρούσεις μεταξύ των γενεών, καθώς οι νεότερες γενιές μπορεί να δυσανασχετούν που θα πρέπει να εργαστούν για να πληρώνουν τις ανάγκες ενός γερασμένου πληθυσμού¹⁴. Ωστόσο, το Eurofound, το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για τη Βελτίωση των Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας, παρέχει κριτική ανάλυση σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο τα μεταβαλλόμενα δημογραφικά στοιχεία επηρεάζουν την κοινωνική συνοχή και την ατομική ευημερία σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Παρά τις δημογραφικές αλλαγές που παρουσιάζουν πολλές προκλήσεις, η συνολική κατάσταση της κοινωνικής συνοχής εντός της ΕΕ παραμένει σταθερή. Ωστόσο, υπάρχει μια αξιοσημείωτη διαφοροποίηση στις εμπειρίες του κοινωνικού αποκλεισμού και των εθνοπολιτισμικών εντάσεων μεταξύ των διαφόρων κρατών μελών (2018). Αυτή η κατάσταση υπογραμμίζει την ανάγκη για πολιτικές που να είναι απόλυτα προσαρμοσμένες στις ποικίλες επιπτώσεις που έχουν οι δημογραφικές αλλαγές εντός της Ένωσης, υποστηρίζοντας μια στρατηγική προσέγγιση που αντιμετωπίζει αυτές τις ανισότητες.

Επιπλέον, τα μεταβαλλόμενα δημογραφικά στοιχεία της Ευρώπης θα μπορούσαν να επιδεινώσουν τις υπάρχουσες πολιτιστικές και θρησκευτικές εντάσεις, ιδιαίτερα εάν συνεχίσουν να καταφθάνουν μετανάστες και πρόσφυγες από διαφορετικές περιοχές του κόσμου. Αυτοί οι παράγοντες θα μπορούσαν να συμβάλουν στην αύξηση του εθνικισμού, της ξενοφοβίας και άλλων μορφών κοινωνικής αναταραχής. Βέβαια, οι σημαντικότερες κοινωνικές επιπτώσεις, που έχει επιφέρει το δημοκρατικό έλλειμμα, αποτελούν η αύξηση των δεικτών ανεργίας στις χώρες της Ένωσης, η αύξηση του πληθυσμού που ζει στα όρια της φτώχειας, η δυσλειτουργική πλέον αγορά εργασίας και η αναπόφευκτη μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας και οι αντίστοιχες πιθανές οικονομικές απώλειες, τις οποίες ενδέχεται να επιφέρει η μείωση της αποτελεσματικής και παραγωγικής εργασίας.

3.2.1. Υψηλοί Δείκτες ανεργίας

Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που συμβάλλουν στην αύξηση των ποσοστών ανεργίας στην Ευρώπη και η δημογραφική κρίση είναι σίγουρα ένας από αυτούς. Η Ευρώπη βιώνει μια δημογραφική κρίση τα τελευταία χρόνια, με την ταυτόχρονη μείωση του ποσοστού γεννήσεων και την γήρανση του πληθυσμού. Αυτό μπορεί να έχει πολλές επιπτώσεις στην αγορά εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της έλλειψης εργαζομένων σε ορισμένους κλάδους και της αύξησης του αριθμού των συνταξιούχων που δεν συμμετέχουν πλέον ενεργά στο εργατικό δυναμικό¹⁵.

Ένας από τους κύριους τρόπους με τους οποίους οι δημογραφικές αλλαγές μπορούν να οδηγήσουν σε υψηλότερα ποσοστά ανεργίας είναι η μείωση του συνολικού μεγέθους του εργατικού δυναμικού. Καθώς ο πληθυσμός γερνάει και γεννιούνται λιγότερα άτομα, όλο και λιγότεροι νέοι εισέρχονται στο εργατικό δυναμικό για να αντικαταστήσουν τους συνταξιούχους εργαζόμενους. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε ελλείψεις εργατικού δυναμικού σε ορισμένους κλάδους, ιδιαίτερα σε αυτούς που απαιτούν εξειδικευμένες δεξιότητες ή μια εξειδικευμένη και μακροχρόνια κατάρτιση.

¹⁴ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/impact-demographic-change-europe_el

¹⁵ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/impact-demographic-change-europe_el

Επιπλέον, οι δημογραφικές αλλαγές μπορεί επίσης να οδηγήσουν σε αλλαγές στους τύπους των διαθέσιμων θέσεων εργασίας. Για παράδειγμα, καθώς ο πληθυσμός γερνάει, μπορεί να υπάρχει μεγαλύτερη ζήτηση για εργαζόμενους στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης και άλλους τύπους παροχών φροντίδας. Ταυτόχρονα, ενδέχεται να υπάρξει μείωση της ζήτησης εργαζομένων σε άλλους κλάδους, όπως η μεταποίηση ή οι κατασκευές, δηλαδή στον τομέα των χειρωνακτικών εργασιών.

Συνολικά, είναι σαφές ότι οι δημογραφικές αλλαγές μπορεί να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στην αγορά εργασίας και στα ποσοστά ανεργίας στην Ευρώπη. Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι υπάρχουν πολλοί άλλοι παράγοντες που συμβάλλουν επίσης στην ανεργία, συμπεριλαμβανομένων των οικονομικών συνθηκών, των κυβερνητικών πολιτικών και των παγκόσμιων τάσεων, και η δημογραφική κρίση απλώς «μεγεθύνει» τον βαθμό έντασης.

3.2.2. Υψηλοί Δείκτες φτώχειας

Η Ευρώπη βιώνει έντονη μείωση του πληθυσμού των ανθρώπων, οι οποίοι βρίσκονται σε ηλικία παραγωγικής εργασίας, ως αποτέλεσμα της δημογραφικής κρίσης. Αυτή η δημογραφική αλλαγή μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της φτώχειας για διάφορους λόγους. Πρώτον, καθώς αυξάνεται το ποσοστό των ηλικιωμένων, αυξάνεται και η ζήτηση για κοινωνικές υπηρεσίες και συντάξεις, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή¹⁶. Αυτό μπορεί να επιβαρύνει τους κρατικούς προϋπολογισμούς, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε περικοπές στα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας και στις συντάξεις. Αυτό, με τη σειρά του, μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της φτώχειας μεταξύ των ηλικιωμένων.

Δεύτερον, καθώς ο πληθυσμός σε ηλικία εργασίας μειώνεται, μπορεί να σημειωθεί μείωση της οικονομικής ανάπτυξης, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια θέσεων εργασίας και σε μειωμένες οικονομικές ευκαιρίες, γεγονός το οποίο μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της φτώχειας μεταξύ του πληθυσμού που βρίσκεται σε ηλικία παραγωγικής εργασίας, ιδιαίτερα μεταξύ εκείνων με χαμηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης και δεξιοτήτων.

Τέλος, η δημογραφική αλλαγή μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγές στις οικογενειακές δομές, με λιγότερα παιδιά να γεννιούνται και μικρότερο ποσοστό του πληθυσμού να είναι σε ηλικία εργασίας. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε μείωση της υποστήριξης μεταξύ των γενεών, η οποία μπορεί να συμβάλει στην αύξηση της φτώχειας μεταξύ των οικογενειών.

Για την αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων, οι κυβερνήσεις στην Ευρώπη μπορούν να εφαρμόσουν πολιτικές που στοχεύουν στην ενθάρρυνση της μετανάστευσης, στην αύξηση του ποσοστού γεννήσεων και στην προώθηση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης για τον πληθυσμό σε ηλικία εργασίας, ενέργειες οι οποίες θα αναλυθούν στα επόμενα κεφάλαια της εργασίας. Επιπλέον, τα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας και οι συντάξεις μπορούν να μεταρρυθμιστούν για να διασφαλιστεί ότι είναι βιώσιμα μακροπρόθεσμα και παρέχουν επαρκή υποστήριξη σε όσους έχουν πραγματική ανάγκη, διασφαλίζοντας παράλληλα την κοινωνική τους ενσωμάτωση.

¹⁶ https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/impact-demographic-change-europe_en

3.2.3. Ψηφιακό χάσμα

Η δημογραφική κρίση στην Ευρώπη οδηγεί σε σημαντικές αλλαγές στο κοινωνικό και οικονομικό τοπίο της ηπείρου. Η γήρανση του πληθυσμού, σε συνδυασμό με το χαμηλό ποσοστό γεννήσεων, δημιουργεί ένα δημογραφικό χάσμα, που επηρεάζει διαφορετικές κοινότητες και περιοχές των χωρών της Ευρώπης με διαφορετικούς τρόπους. Μία από τις σημαντικότερες επιπτώσεις αυτής της κρίσης είναι το ψηφιακό χάσμα, το οποίο προκαλεί ανισότητες στην πρόσβαση στην τεχνολογία και τις συναφείς υπηρεσίες.

Σύμφωνα με τους Δοδοντσή et al., ως ψηφιακό χάσμα ορίζεται «το κενό, που δημιουργείται ανάμεσα σε άτομα ή ομάδες που έχουν τις δεξιότητες στην χρήση των νέων τεχνολογιών και ωφελούνται από την χρήση τους, και εκείνους που δεν διαθέτουν τις εν λόγω δεξιότητες, εξαιτίας κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων, και επομένως δεν ωφελούνται» (Compraine B.J., 2001). Οι ηλεκτρονικές τεχνολογίες της πληροφορικής και επικοινωνιών, ο λεγόμενος τομέας ΤΠΕ (ICT), εξαπλώνονται με ραγδαίο ρυθμό σε ολόκληρη την Ευρώπη. Σε επαγγέλματα που δεν απαιτούσαν την ύπαρξη ψηφιακών δεξιοτήτων από το εργατικό δυναμικό τους, πλέον οι ικανότητες αυτές αποτελούν προϋπόθεση πρόσληψης. Το πλάνο της Ψηφιακής Δεκαετίας της Ευρώπης¹⁷ έχει ως στόχο την δημιουργία ή την ενίσχυση των ψηφιακών και πράσινων δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού των χωρών της Ευρώπης ώστε να επιτευχθεί επιτυχώς η μετάβαση προς μια λειτουργία που θα βασίζεται στην βιωσιμότητα, την ανθρωποκεντρική προσέγγιση στην εργασία και την ψηφιακή οικονομία. Ωστόσο, παρά αυτήν την προσπάθεια μετάβασης σε μια ψηφιακή λειτουργία του κόσμου, το ψηφιακό χάσμα μεταξύ των γενεών της Ευρώπης βαθαίνει.

Το ψηφιακό χάσμα χωρίζεται σε πρώτου και δεύτερου βαθμού. Ο πρώτος βαθμός επικεντρώνεται στο επίπεδο προσβασιμότητας και υιοθέτησης της τεχνολογίας σε μια συγκεκριμένη τοποθεσία. Ο δεύτερος βαθμός τονίζει τη σημασία των γενικών ψηφιακών ικανοτήτων και της ικανότητας χρήσης της τεχνολογίας με αποδεκτό τρόπο ως εργαλείο για την μέτρηση της έκτασης του ψηφιακού χάσματος. Σε αυτόν τον βαθμό, η ηλικία είναι ένας σημαντικός παράγοντας στο ψηφιακό χάσμα. Ως εκ τούτου, εξαρτάται από την επιλογή μεταξύ αυτών που έχουν πρόσβαση στην τεχνολογία και των απαραίτητων ικανοτήτων και εκείνων που δεν έχουν (A. Van Deursen, 2015).

Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, ο ηλικιωμένος πληθυσμός είναι λιγότερο πιθανό να έχει πρόσβαση στην ψηφιακή τεχνολογία ή να την χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά. Αυτό δημιουργεί σημαντικά εμπόδια στη συμμετοχή στην ψηφιακή οικονομία, η οποία γίνεται όλο και πιο σημαντικό μέρος της σύγχρονης ζωής. Σύμφωνα με τον A. Van Deursen, «το ψηφιακό χάσμα στην Ένωση είναι ένα από τα μεγαλύτερα ζητήματα, ιδίως υπό το πρίσμα των ηλικιωμένων πολιτών. Το ψηφιακό χάσμα ορίστηκε αρχικά ως πρόβλημα πρόσβασης στην τεχνολογία μόνο. Φαίνεται, ωστόσο, ότι μια πιο περίπλοκη αλληλεπίδραση οικονομικών και κοινωνικών πτυχών χαρακτηρίζει το ψηφιακό χάσμα. Η συλλογή οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων που συμβάλλουν στο ψηφιακό χάσμα είναι πιο διαδεδομένη από την πρόσβαση στην τεχνολογία και την ευρυζωνική κάλυψη, τα οποία είναι και/ή ήταν κυρίως ζητήματα στις αγροτικές περιοχές» (2015). Ως αποτέλεσμα, οι ηλικιωμένοι συχνά αποκλείονται από την πρόσβαση σε θέσεις εργασίας, εκπαίδευση και κοινωνικές υπηρεσίες που

¹⁷ Ψηφιακή Δεκαετία της Ευρώπης: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/europes-digital-decade-digital-targets-2030_el

απαιτούν ψηφιακές δεξιότητες. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική απομόνωση, η οποία μπορεί να επιδεινώσει περαιτέρω το δημογραφικό χάσμα.

Μια άλλη πτυχή του ψηφιακού χάσματος είναι το γεωγραφικό χάσμα. Οι αγροτικές περιοχές αντιμετωπίζουν συχνά μεγαλύτερο ψηφιακό χάσμα από τις αστικές περιοχές λόγω της χαμηλότερης πληθυσμιακής πυκνότητας και της έλλειψης υποδομών. Σε περιοχές όπου υπάρχει έλλειψη ψηφιακής υποδομής ή έλλειψη επενδύσεων στην τεχνολογία, οι άνθρωποι συχνά δεν μπορούν να έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο ή σε άλλους ψηφιακούς πόρους. Αυτό δημιουργεί μια σειρά μειονεκτημάτων όπου η πρόσβαση σε θέσεις εργασίας, εκπαίδευση και υπηρεσίες γίνεται όλο και πιο δύσκολη.

Συνολικά, το ψηφιακό χάσμα λόγω της δημογραφικής κρίσης στην Ευρώπη είναι ένα περίπλοκο ζήτημα που απαιτεί μια πολύπλευρη προσέγγιση για να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά. Ενώ σημειώνεται πρόοδος, η πρόκληση της γεφύρωσης του ψηφιακού χάσματος παραμένει ένα κρίσιμο ζήτημα για το μέλλον της Ευρώπης.

3.3. Δυσλειτουργική αγορά εργασίας

Όσον αφορά την αγορά εργασίας και την εύρυθμη λειτουργία της στον ευρωπαϊκό χώρο, η γήρανση του πληθυσμού είναι μια άλλη σημαντική πηγή ακαμψίας, καθώς είναι παράγοντας που παρεμποδίζει την ικανότητα της αγοράς εργασίας να λειτουργεί αποτελεσματικά και κατά κύριο λόγο να προσαρμόζεται στις αναγκαίες και τις περισσότερες φορές αναγκαστικές κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές. Λόγω του αυξανόμενου ανταγωνισμού και της παγκοσμιοποίησης, η προσαρμογή στις ξαφνικές αλλαγές στην οικονομία γίνεται πιο δύσκολη λόγω της συγκεκριμένης ακαμψίας.

Για να αντιμετωπιστεί η γήρανση του πληθυσμού, η οποία είναι μια διαδικασία αυξανόμενης σημασίας, πρέπει να βρεθεί κάποια συγκλίνουσα λύση διέγερσης των γεννήσεων και επέκτασης του ανθρώπινου κεφαλαίου. Το θεμέλιο για την ανάπτυξη της κοινωνίας του μέλλοντος είναι το ανθρώπινο δυναμικό. Η αλλαγή του πληθυσμού, ως προς την κατανομή ηλικίας, τον τόπο διαμονής και το μορφωτικό επίπεδο είναι ένας σημαντικός καθοριστικός παράγοντας στην αγορά εργασίας. Η περιορισμένη δημογραφική επέκταση, σε συνδυασμό με την γήρανση του πληθυσμού, απαιτούν ιδιαίτερη προσοχή στην αυξημένη κεφαλαιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού, τόσο μέσω της εκπαίδευσης του προσωπικού, όσο και κυρίως μέσω της ενίσχυσης της παραγωγικότητας της εργασίας. Η Serban ανακάλυψε δύο είδη επιπτώσεων του δημογραφικού ελλείμματος στην λειτουργία της αγοράς εργασίας: τις επιπτώσεις στους προϋπολογισμούς και, κατά συνέπεια, τις επιπτώσεις σε ολόκληρη την οικονομία (Andreea Claudia Serban, 2012).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προβλέπει ότι η αναμενόμενη μείωση του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας θα έχει αντίκτυπο στην αγορά εργασίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά τα επόμενα 40 χρόνια. Εάν ληφθεί υπόψη η αύξηση του προσδόκιμου ζωής που προβλέπει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την περίοδο 2020-2060, το χάσμα μεταξύ της μέσης ηλικίας αποχώρησης από την εργασία και του προσδόκιμου ζωής θα αυξηθεί σημαντικά έως το 2060. Με την γήρανση του πληθυσμού της Ένωσης, που ήδη επιφέρει ένα αρνητικό αντίκτυπο στην προσφορά εργασίας, πλέον είναι εμφανής και η κοινωνική και οικονομική πίεση που ασκεί στο εκπαιδευτικό σύστημα, την κοινωνική

ασφάλιση και την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, συνθήκες και γεγονότα που επιφέρουν την συρρίκνωση των οικονομικών πόρων που απαιτούνται για τη συντήρηση των ηλικιωμένων. Οι δαπάνες για προγεννητική και μεταγεννητική άδεια, επιδόματα τέκνων, υγειονομική περίθαλψη και εκπαίδευση αναμένεται να μειωθούν βραχυπρόθεσμα. Αλλά μακροπρόθεσμα, ο λόγος εξάρτησης των ηλικιωμένων θα αυξηθεί (Andreea Claudia Serban, 2012)¹⁸.

3.4. Μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας

Το μέγεθος και η σύνθεση του εργατικού δυναμικού θα αλλάξει λόγω της δημογραφικής γήρανσης του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης, γεγονός που θα οδηγήσει κυρίως τα βιομηχανικά έθνη να αυξήσουν την παραγωγικότητα με την παράλληλη αντιμετώπιση ενός εργατικού δυναμικού, το οποίο θα γερνάει και θα μειώνεται (Prskawetz, 2005).

Τρία μέλη του Ευρωπαϊκού Τμήματος του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) εξέδωσαν ένα έγγραφο εργασίας το 2016 που εξέταζε τον αντίκτυπο της γήρανσης του εργατικού δυναμικού στην παραγωγικότητα της εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και έκανε συστάσεις για πιθανές αλλαγές πολιτικής. Αυτή η μελέτη, η οποία διεξήχθη από τους Aiyar, Ebeke και Shao, εντόπισε πως η Ευρώπη διέρχεται μια αισθητή διαδικασία γήρανσης και είναι σημαντικό να ενισχυθεί η κατανόηση των πιθανών επιπτώσεων που μπορεί να έχουν οι αλλαγές στη δημογραφική δομή και στην παραγωγικότητα της εργασίας. Οι επιπτώσεις της αύξησης των ηλικιωμένων ανθρώπων της Ευρώπης στην γενικότερη υπόσταση της αγοράς εργασίας, οι οποίες οδηγούν στην μείωση της παραγωγικότητας, μπορούν να συνοψιστούν στους παρακάτω τομείς:

1. Μείωση του εργατικού δυναμικού: Καθώς περισσότερα άτομα συνταξιοδοτούνται, θα υπάρχουν λιγότεροι εργαζόμενοι, γεγονός που μπορεί να οδηγήσει σε ελλείψεις εργατικού δυναμικού, μικρότερη παραγωγή και χαμηλότερη παραγωγικότητα.
2. Αύξηση των δαπανών υγειονομικής περίθαλψης: Ο ηλικιωμένος πληθυσμός απαιτεί περισσότερη υγειονομική περίθαλψη, η οποία μπορεί να αυξήσει το κόστος ιατροφαρμακευτικής προσφοράς για τους οργανισμούς και τις κυβερνήσεις, μειώνοντας τους διαθέσιμους πόρους για επενδύσεις σε τεχνολογία και υποδομές που βελτιώνουν την παραγωγικότητα.
3. Μειωμένη δημιουργικότητα: Οι ηλικιωμένοι εργαζόμενοι μπορεί να είναι λιγότερο δημιουργικοί και ικανοί να προσαρμοστούν στη νέα τεχνολογία, γεγονός που θα επιβραδύνει τον ρυθμό της καινοτομίας και της ανάπτυξης της παραγωγικότητας.
4. Απώλεια εμπειρίας: Οι εργαζόμενοι που συνταξιοδοτούνται φέρνουν μαζί τους πλήθος πληροφοριών και εμπειριών. Χαμηλότερη παραγωγικότητα μπορεί να προκύψει από αυτή την απώλεια θεσμικών γνώσεων.

Οι συγγραφείς του εγγράφου εργασίας προέβλεψαν ότι οι ευρωπαϊκές χώρες που θα επηρεαστούν περισσότερο αρνητικά από την μείωση της παραγωγικότητας της εργασίας εξαιτίας της γήρανσης του ευρωπαϊκού πληθυσμού θα είναι η Ισπανία, η Ιταλία, η Πορτογαλία, η Ελλάδα και η Ιρλανδία.

¹⁸ Aiyar, S., & Ebeke, C. (2016). The Impact of Workforce Aging on European Productivity. IMF Working Papers, No 2016/238. International Monetary Fund. https://econpapers.repec.org/paper/imfimfwpa/2016_2f238.htm

Ορισμένα κράτη αντιμετώπισαν ήδη τα προβλήματα με τη γήρανση του εργατικού πληθυσμού και τα μεγάλα φορτία χρέους (2016).

Επιπροσθέτως, η έρευνα με τίτλο «Workforce Ageing and Labour Productivity in Europe» υποστήριξε πως οι πολιτικές για την προώθηση της καινοτομίας, για την ενίσχυση της Έρευνας και της Ανάπτυξης, την αύξηση της πρόσβασης στην υγειονομική περίθαλψη και τη διεύρυνση της ευελιξίας στην αγορά εργασίας, ενδέχεται να αποτελέσουν επιτυχημένα μέτρα για τη μείωση του αντίκτυπου της γήρανσης του πληθυσμού στη συνολική παραγωγικότητα (Iñigo Calvo-Sotomayor, Jon Paul Laka, Ricardo Aguado, 2019)¹⁹.

¹⁹ Calvo-Sotomayor, I., Laka, J. P., & Aguado, R. (2019). Workforce ageing and labour productivity in Europe. *Sustainability*, 11(20), 5851. <https://doi.org/10.3390/su11205851>

4ο Μέρος

4. Η αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος-Είναι προτεραιότητα για την Ευρωπαϊκή Ένωση; Τι ρόλο έχει το κάθε όργανο της Ένωσης και οι δράσεις τους

Όπως είναι φυσικό, περισσότερα προβλήματα προκύπτουν όταν ο πληθυσμός γερνάει και το διαθέσιμο και παραγωγικό εργατικό δυναμικό μειώνεται. Η μείωση του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας επιβαρύνει τα συστήματα πρόνοιας και την αγορά εργασίας, ενισχύοντας παράλληλα την αναλογία εξάρτησης μεταξύ των ηλικιωμένων και το κόστος ανά άτομο. Ο πληθυσμός σε ηλικία εργασίας πρέπει να επεκταθεί, τα ποσοστά συμμετοχής στο εργατικό δυναμικό πρέπει να αυξηθούν ή/και η παραγωγικότητα πρέπει να αυξηθεί, μέσω της εκμετάλλευσης της τεχνολογικής προόδου και της βελτίωσης των δεξιοτήτων των Ευρωπαίων πολιτών προκειμένου να διατηρηθεί η οικονομική ανάπτυξη. Επίσης, καθώς ο πληθυσμός γερνάει, θα χρειαστεί να γίνουν αλλαγές στα συστήματα απασχόλησης, πρόνοιας και δημόσιας υγείας για να αντιμετωπιστεί η αυξανόμενη ανάγκη για μακροχρόνια φροντίδα υψηλής ποιότητας, η οποία θα έχει εύκολη πρόσβαση και σε λογικές τιμές.

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο της διπλωματικής εργασίας θα παρουσιαστούν οι ενέργειες που κάνει κάθε όργανο ή οργανισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πράξεις οι οποίες στοχεύουν στην αντιμετώπιση ή στην αρχική μείωση των δυσχερών αποτελεσμάτων που έχει επιφέρει η δημογραφική κρίση στην Ευρώπη. Πιο συγκεκριμένα, θα καταγραφούν οι πολιτικές προσπάθειες και ενέργειες του Συμβουλίου της ΕΕ, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, καθώς και οι μεμονωμένες προσπάθειες και ενέργειες που εκδηλώνονται μέσω Ευρωπαϊκών προγραμμάτων (κυρίως υπό την αιγίδα του ERASMUS+ και με τις δράσεις KA2)²⁰.

4.1. Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι το πολιτικά ανεξάρτητο εκτελεστικό όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με πλήρη ευθύνη για την πρόταση νέας ευρωπαϊκής νομοθεσίας και την εφαρμογή αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο γενικότερος ρόλος του συγκεκριμένου οργάνου είναι η προώθηση των συμφερόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης προτείνοντας και εφαρμόζοντας νομοθεσία, σύμφωνα με τον προϋπολογισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αποτελείται από ένα σώμα επιτρόπων, αποτελούμενο από έναν επίτροπο ανά κράτος μέλος της Ένωσης. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι το μοναδικό όργανο στην Ένωση το οποίο συνθέτει νομοθετικές προτάσεις, που κατόπιν υπόκεινται σε έγκριση από το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, με στόχο την αντιμετώπιση των προβλημάτων των πολιτών της Ευρώπης, προβλήματα τα οποία δεν δύναται να αντιμετωπιστούν από τις εθνικές κυβερνήσεις των χωρών. Επιπροσθέτως, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή:

1. Έχει το ρόλο του «καθοριστή» και «ελεγκτή» αναφορικά με τις προτεραιότητες των δαπανών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς επίσης καταρτίζει τους ετήσιους προϋπολογισμούς και εποπτεύει πώς δαπανώνται τα χρήματα της Ένωσης.

²⁰ ERASMUS+ KA2 Initiatives: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/programme-guide/part-b/key-action-2>.

2. Διασφαλίζει με ορθό τρόπο το δίκαιο της Ευρώπης.

3. Διαπραγματεύεται για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Το δημογραφικό έλλειμμα προκαλεί αυξανόμενη ανησυχία για πολλές χώρες σε όλο τον κόσμο, συμπεριλαμβανομένων εκείνων της Ευρώπης. Καθώς ο πληθυσμός γερνάει και τα ποσοστά γεννήσεων συνεχίζουν να μειώνονται, τα προβλήματα αυτά θέτουν σημαντικές προκλήσεις για την οικονομία, τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας και τη συνολική ποιότητα ζωής. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ως εκτελεστική εξουσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση αυτού του ζητήματος. Μέσω διαφόρων πολιτικών και πρωτοβουλιών, η Επιτροπή στοχεύει να υποστηρίξει τα κράτη μέλη της ΕΕ στην αντιμετώπιση των επιπτώσεων της δημογραφικής παρακμής και στην προώθηση της βιώσιμης πληθυσμιακής αύξησης. Πιο συγκεκριμένα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή:

Έχει εκδώσει-δημιουργήσει ένα ψηφιακό εργαλείο με όνομα «Atlas on Demography»²¹, ένα διαδραστικό εργαλείο που βοηθά στην οπτικοποίηση, την παρακολούθηση και την πρόβλεψη της δημογραφικής αλλαγής στην Ευρώπη. Οι δημόσιοι πολιτικοί φορείς, σε ευρωπαϊκό εθνικό και περιφερειακό επίπεδο μπορούν να ενημερωθούν από τα έγκυρα, αξιόπιστα και συγκρίσιμα δημογραφικά δεδομένα και γνώσεις που αυτό το εργαλείο συγκεντρώνει στο πιο αναλυτικό επίπεδο γεωγραφικών λεπτομερειών σε διάφορους τομείς, όπως υγεία, εργασία, εκπαίδευση, μεταφορές, και ανάπτυξη υποδομών.

Έχει εκδώσει την Πράσινη Βίβλο²² για την γήρανση, η οποία σηματοδοτούσε της έναρξη μιας περιεκτικής συζήτησης πολιτικής για τη γήρανση, με στόχο την εξέταση των τρόπων με τους οποίους τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορούν να προετοιμαστούν και να προσαρμοστούν στις δυνατότητες και τις δυσκολίες που επιφέρει η γήρανση των πολιτών, καθώς και πώς να υποστηρίξει τον ηλικιωμένο πληθυσμό στη διατήρηση μιας υψηλής ποιότητας ζωής για όσο διάστημα είναι εφικτό.

Τα βήματα που απαιτούνται για την προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής ανθεκτικότητας σε μια «ηλικιωμένη» Ευρώπη προσδιορίστηκαν με τη βοήθεια των συνεισφορών στη δημόσια διαβούλευση για την Πράσινη Βίβλο. Η Πράσινη Βίβλος της Επιτροπής καταδεικνύει πώς οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες, που έχουν συσσωρευτεί κατά τη διάρκεια της ζωής ενός ατόμου, έχουν σημαντική επίδραση στη μεγαλύτερη ηλικία. Η έκθεση 24 σελίδων πραγματεύεται ποικίλα θέματα, ξεκινώντας από την υγεία και την εκπαίδευση, τη δια βίου μάθηση και την εργασία, προχωρώντας στη φτώχεια των ηλικιωμένων, τις συντάξεις και τη μακροχρόνια περίθαλψη.

Επίσης, έχει εκδώσει την Ευρωπαϊκή Στρατηγική Φροντίδας²³, στρατηγική η οποία έχει ως στόχο την προώθηση των αξιών της ισότητας των φύλων, της επίτευξης της ισορροπίας μεταξύ προσωπικής και επαγγελματικής ζωής καθώς και της φροντίδας σε μακροχρόνιο πλαίσιο των παιδιών, με στόχο την αντιμετώπιση των προβλημάτων που επέφερε η δημογραφική κρίση.

²¹ Atlas of Demography: <https://migration-demography-tools.jrc.ec.europa.eu/atlas-demography>.

²² Πράσινη Βίβλος: <https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/glossary/green-paper.html>.

²³ Ευρωπαϊκή Στρατηγική Φροντίδας: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_22_5169.

Προωθεί πολιτικές που έχουν ως στόχο την στήριξη των απομακρυσμένων – αγροτικών περιοχών, οι οποίες επηρεάζονται σε μεγαλύτερο βαθμό από τις επιπτώσεις της δημογραφικής κρίσης, υπογραμμίζοντας τις ευκαιρίες και τα θετικά αποτελέσματα τα οποία θα προκύψουν μέσα από την στήριξη των περιοχών αυτών.

Παρατηρούμε λοιπόν πως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είναι ιδιαίτερα ενεργητική σχετικά με την εύρεση και τον σχεδιασμό δράσεων με στόχο να αντιμετωπιστούν τα αρνητικά αποτελέσματα της δημογραφικής κρίσης. Ωστόσο, υπάρχουν και γνώμες, οι οποίες επισημαίνουν πως οι ενέργειες αυτές δεν είναι επαρκείς για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των κινδύνων του δημογραφικού ελλείμματος και συμπληρώνουν πως θεμιτός θα ήταν, από την μεριά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο σχεδιασμός και η προώθηση της Λευκής Βίβλου, η οποία θα προϋποθέτει μια περαιτέρω και καλύτερα συντονισμένη δράση όλων των φορέων των κρατών μελών.

4.1.1 Εργαλειοθήκη Δημογραφίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Η «Εργαλειοθήκη Δημογραφίας» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής²⁴ και οι σχετικές στρατηγικές και εκθέσεις της αποτελούν μέρος των ευρύτερων δράσεων της για την αντιμετώπιση των προβλημάτων και των ευκαιριών που παρουσιάζει η δημογραφική επιβάρυνση. Η εργαλειοθήκη, μαζί με την Πράσινη Βίβλο για τη Γήρανση και την έκθεση για τον αντίκτυπο της δημογραφικής αλλαγής, υπογραμμίζει την προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη δημιουργία μιας βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνίας. Παρακάτω, ακολουθεί μια επισκόπηση κάθε στοιχείου της «Εργαλειοθήκης»:

Η Εργαλειοθήκη Δημογραφίας έχει δημιουργηθεί για να προσφέρει βοήθεια τα κράτη μέλη της Ένωσης να πλοηγούνται στις δημογραφικές αλλαγές, παρέχοντας ένα σύνολο πολιτικών και πρακτικών. Η Εργαλειοθήκη είναι δομημένη γύρω από τέσσερις βασικούς πυλώνες:

1. Υποστήριξη γονέων και συμφιλίωση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής: Αυτός ο πυλώνας εστιάζει σε πολιτικές που βοηθούν τους γονείς να διαχειριστούν με αποτελεσματικό τρόπο τις επαγγελματικές και οικογενειακές τους ευθύνες.
2. Ενδυνάμωση των νεότερων γενεών: Στόχος του συγκεκριμένου πυλώνα είναι να παρέχει στους νέους τις ευκαιρίες και τους πόρους που χρειάζονται για να ευδοκιμήσουν.
3. Διατήρηση της ευημερίας των παλαιότερων γενεών: Ο πυλώνας αυτός επικεντρώνεται στη διασφάλιση ότι οι ηλικιωμένοι θα μπορούν να ζήσουν τη ζωή τους με αξιοπρέπεια και ασφάλεια.
4. Διαχείριση των ελλείψεων εργατικού δυναμικού μέσω της νόμιμης μετανάστευσης: Περιλαμβάνει πολιτικές για την αντιμετώπιση των κενών στην αγορά εργασίας μέσω της διευκόλυνσης της νόμιμης μετανάστευσης.

²⁴ European Commission, Demography Toolbox: https://ec.europa.eu/regional_policy/whats-new/newsroom/27-10-2023-harnessing-talent-in-europe-commission-launches-the-demography-toolbox_en

4.1.2. Η Πράσινη Βίβλος για τη Γήρανση

Η Πράσινη Βίβλος για τη Γήρανση²⁵ αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της στρατηγικής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για προσαρμογή στη δημογραφική γήρανση. Στόχος της Πράσινης Βίβλου για την Γήρανση είναι να ενθαρρύνει μια συζήτηση σχετικά με τον τρόπο προώθησης της υγιούς γήρανσης και την ενίσχυση της αλληλεγγύης και της υπευθυνότητας μεταξύ των γενεών. Η Πράσινη Βίβλος για τη Γήρανση έχει ως στόχο να μετατρέψει την Ευρώπη σε μια «κοινωνία μακροζωίας», όπου οι πολιτικές υποστηρίζουν τους πολίτες καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους.

Η Πράσινη Βίβλος για τη Γήρανση, που δημοσιεύτηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Ιανουάριο 2022, ξεκινά μια ευρεία συζήτηση πολιτικής σχετικά με τις επιπτώσεις αλλά και τις ευκαιρίες που παρουσιάζει η γήρανση της ευρωπαϊκής κοινωνίας και του αντίστοιχου πληθυσμού της. Αντικατοπτρίζει την αξιοσημείωτη πρόοδο στο προσδόκιμο ζωής τα τελευταία 50 χρόνια, το οποίο έχει αυξηθεί κατά περίπου μια δεκαετία, τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες, και διερευνά τα προβλήματα αλλά και τις προοπτικές που φέρνει αυτή η δημογραφική τάση, τόσο στους πολίτες όσο και στην κοινωνία ως σύνολο. Το έγγραφο επιδιώκει να ενισχύσει την αλληλεγγύη και την υπευθυνότητα μεταξύ των γενεών, αντιμετωπίζοντας βασικούς τομείς όπως η φροντίδα για τους ηλικιωμένους, η συνεχής εκπαίδευση, η υγειονομική περίθαλψη, η ένταξη στην αγορά εργασίας, τα συνταξιοδοτικά προγράμματα και η αναδυόμενη οικονομία.

Η Πράσινη Βίβλος για τη γήρανση εκδόθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για να ξεκινήσει μια ευρεία πολιτική συζήτηση σχετικά με τις προκλήσεις και τις ευκαιρίες της γήρανσης του πληθυσμού της Ευρώπης. Χρησιμεύει ως βάση για συζητήσεις σχετικά με τον τρόπο πρόβλεψης και αντιμετώπισης των κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων μιας δημογραφικής γήρανσης στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το έγγραφο τονίζει την ανάγκη για πολιτικές που υποστηρίζουν την υγεία, την παραγωγικότητα και την ευημερία μεταξύ των ηλικιωμένων, διασφαλίζοντας ότι μπορούν να συνεισφέρουν στην κοινωνία καθώς γερνούν.

Οι βασικές πτυχές της Πράσινης Βίβλου για την Γήρανση είναι:

1. Προώθηση της υγιούς γήρανσης: Η Πράσινη Βίβλος τονίζει και υπογραμμίζει τη σημασία των συστημάτων υγείας και κοινωνικής φροντίδας που μπορούν να υποστηρίξουν τη γήρανση του πληθυσμού, εστιάζοντας στην πρόληψη και την προώθηση υγιεινών τρόπων ζωής (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2022).
2. Αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών: Δίνει έμφαση στην προώθηση της αλληλεγγύης μεταξύ των γενεών, διασφαλίζοντας ότι οι πολιτικές θα είναι δίκαιες και βιώσιμες για όλες τις ηλικιακές ομάδες και δεν θα επιβαρύνουν δυσανάλογα τους νέους (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2022).
3. Προσαρμογή στις αλλαγές της αγοράς εργασίας: Το έγγραφο συζητά την ανάγκη προσαρμογής των αγορών εργασίας σε ένα γηράσκον εργατικό δυναμικό, μεταξύ άλλων μέσω της δια βίου μάθησης, της αναβάθμισης των δεξιοτήτων και των ευκαιριών αναβάθμισης των ικανοτήτων για εργαζομένους μεγαλύτερης ηλικίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2022).
4. Συνταξιοδοτικά συστήματα και συνταξιοδότηση: Αντιμετωπίζει τη βιωσιμότητα των συνταξιοδοτικών συστημάτων ενόψει της δημογραφικής γήρανσης, ενθαρρύνοντας μεταρρυθμίσεις

²⁵ Πράσινη Βίβλος για τη γήρανση, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ce2ab168-7f23-11ec-8c40-01aa75ed71a1>.

που θα διασφαλίζουν την οικονομική βιωσιμότητα, παρέχοντας παράλληλα επαρκή συνταξιοδοτικά εισοδήματα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2022).

5. Ο ρόλος της τεχνολογίας και της καινοτομίας: Η Πράσινη Βίβλος για τη Γήρανση διερευνά επίσης πώς η ψηφιοποίηση και οι τεχνολογικές εξελίξεις μπορούν να υποστηρίξουν τις γηράσκουσες κοινωνίες, από τεχνολογίες υγείας έως βοηθητικές συσκευές, που θα είναι ικανές να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής για τους ηλικιωμένους (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2022).

6. Η γήρανση επί τόπου: Η σημασία της παροχής δυνατότητας σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας να ζουν ανεξάρτητα και ενεργά στις κοινότητές τους για όσο το δυνατόν περισσότερο χρόνο αποτελεί βασικό επίκεντρο, τονίζοντας τον ρόλο των προσιτών και φιλικών προς την ηλικία περιβαλλόντων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2022).

Αυτή η πρωτοβουλία αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης προσπάθειας προσαρμογής των ευρωπαϊκών πολιτικών στην πραγματικότητα της γήρανσης του πληθυσμού, η οποία αναμένεται να δει το μερίδιο των ατόμων άνω των 65 ετών να φτάνει περίπου στο 30% του συνολικού πληθυσμού της Ευρώπης έως το 2050. Η γήρανση του πληθυσμού θα έχει σημαντικές επιπτώσεις στα συνταξιοδοτικά συστήματα, την υγειονομική περίθαλψη και τον συνολικό κοινωνικό ιστό, απαιτώντας νέες προσεγγίσεις και πρακτικές για να διασφαλιστεί πως οι Ευρωπαϊκές χώρες είναι εξοπλισμένες να χειριστούν αυτές τις αλλαγές. Η Πράσινη Βίβλος για τη γήρανση στοχεύει να πυροδοτήσει διαβουλεύσεις σχετικά με τον τρόπο πρόβλεψης και διαχείρισης των προκλήσεων και των ευκαιριών, που επιφέρει η γήρανση του πληθυσμού, προωθώντας την οικονομική και κοινωνική ανθεκτικότητα. Οι συνεισφορές από μια δημόσια διαβούλευση σχετικά με την Πράσινη Βίβλο συνέβαλαν καθοριστικά στον εντοπισμό των απαραίτητων μέτρων για τη στήριξη μιας γερασμένης Ευρώπης.

4.2. Ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει το ρόλο του νομοθετικού οργάνου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αποτελεί ένα από τα επτά θεσμικά όργανα της Ένωσης. Πλέον, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αποτελείται από 705 ευρωβουλευτές, οι οποίοι εκπροσωπούν όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Λόγω των αλλαγών που προκάλεσε το Brexit, ο αριθμός τους μειώθηκε από 751 σε 705 μετά την επίσημη αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου εκλέγονται κάθε πέντε χρόνια δια μέσου των ευρωεκλογών και εκπροσωπούν περίπου 446 εκατομμύρια πολίτες.

Μαζί με το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή τις κυβερνήσεις των κρατών μελών της Ένωσης, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο λαμβάνει αποφάσεις σχετικά με τη νομοθεσία της Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένου του μακροπρόθεσμου προϋπολογισμού. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εποπτεύει επίσης το έργο άλλων θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως για παράδειγμα την λειτουργία και τον ρόλο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Έτσι, συμμετέχει στην εκλογή του προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και στην αξιολόγηση των ορισθέντων Επιτρόπων.

Η Επιτροπή Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων εκπροσωπεί τις επτά πολιτικές ομάδες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και αποτελείται από 55 μέλη και ισάριθμους αναπληρωτές. Η Επιτροπή Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου είναι υπεύθυνη για την

απασχόληση και σχεδόν όλες τις κοινωνικές υποθέσεις και πτυχές την Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Πολιτικής, όπως τις συνθήκες εργασίας, την κοινωνική ασφάλεια, την κοινωνική ένταξη και προστασία, πτυχές που αφορούν όλα τα κράτη μέλη. Επιπροσθέτως επιβλέπει διαδικασίες όπως:

1. Τα δικαιώματα των εργαζομένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
2. Τα μέτρα ασφάλειας στην εργασία.
3. Την συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο.
4. Την επίβλεψη των πολιτικών της δια βίου μάθησης και της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης.
5. Την διασφάλιση της συνεργασίας με άλλους οργανισμούς όπως το Cedefop, το Eurofound, το ETF και την νεοσύστατη ELA, την Ευρωπαϊκή Αρχή Εργασίας.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η Επιτροπή Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου επιβλέπει τις πολιτικές της δια βίου μάθησης και της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Αναφορικά με την δημογραφική κρίση, την οποία αντιμετωπίζει η Ευρώπη, η Δια Βίου Μάθηση (Lifelong Learning) και η Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση (Vocational Training) προκρίθηκαν ως ένα από τα μέτρα αντίστασης κατά των αρνητικών συνεπειών του ελλείμματος, διαδικασίες οι οποίες επιβλέπονται στενά από την Επιτροπή Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων, σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Σύμφωνα με την Agnieszka Chłoń-Domińczak, «εξαιτίας της γήρανσης του πληθυσμού, ο αριθμός των ατόμων σε ηλικία εργασίας μειώνεται, ιδιαίτερα σε σύγκριση με ανθρώπους, οι οποίοι βρίσκονται σε ηλικία μη εργασίας. Κατά συνέπεια, στο πλαίσιο ενός συρρικνωμένου εργατικού δυναμικού, όλοι αναζητούν μεθόδους για να αυξήσουν το συνολικό επίπεδο του ανθρώπινου κεφαλαίου επενδύοντας στις δεξιότητες και τις ικανότητες των εργαζομένων» (2012). Σε αυτό το ζήτημα επεμβαίνει η έννοια και το περιεχόμενο της δια βίου μάθησης, όπου δια μέσου της Επιτροπής Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, προωθεί την δια βίου μάθηση, με στόχο την παροχή των απαραίτητων και σύγχρονων δεξιοτήτων στο διαθέσιμο εργατικό δυναμικό των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ανεξάρτητα της Επιτροπής Απασχόλησης και Κοινωνικών Υποθέσεων, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και οι ευρωβουλευτές του προωθούν μια συντονισμένη δράση για την αντιμετώπιση των συνεπειών του δημογραφικού προβλήματος, κυρίως μέσα από τακτά ψηφίσματα (Resolutions)²⁶. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με το ψήφισμα του Μαρτίου 2021 σχετικά με την αντιστροφή των δημογραφικών τάσεων στις περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη χρήση εργαλείων πολιτικής συνοχής, η οποία αντιμετωπίζει τη δημογραφική πρόκληση, ανοίγοντας παράλληλα τον δρόμο για την ανάπτυξη μιας στρατηγικής σε ολόκληρη την Ένωση για αυτό το κρίσιμο θέμα. Σύμφωνα με το ψήφισμα, οι εθνικές και τοπικές κυβερνήσεις είναι εξίσου ζωτικής σημασίας για την ανταπόκριση στις δημογραφικές αλλαγές. Ως εταίροι, θα πρέπει να εξοπλιστούν αποτελεσματικά για να αναπτύξουν στρατηγικές για τις πιο ευάλωτες περιοχές της Ένωσης.

²⁶ Definition of Resolution: <https://homework.study.com/explanation/what-is-a-european-parliament-resolution.html>

4.3. Ο ρόλος του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Οι υπουργοί των εθνικών κυβερνήσεων από κάθε μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαρτίζουν και συγκεντρώνονται στο Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, συνήθως γνωστό στην καθομιλουμένη ως Συμβούλιο, για να συζητήσουν, να τροποποιήσουν και να θεσπίσουν νομοθεσία, καθώς και να συντονίσουν τις πολιτικές των χωρών, τις οποίες εκπροσωπούν. Οι υπουργοί έχουν τη δυνατότητα να δεσμεύουν τις κυβερνήσεις τους με τις αποφάσεις που λαμβάνονται στις συνεδριάσεις. Οι τακτικές συνεδριάσεις του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης πραγματοποιούνται στις Βρυξέλλες, εκτός από τρεις μήνες (Απρίλιο, Ιούλιο και Οκτώβριο), που πραγματοποιούνται στο Λουξεμβούργο. Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και οι υπουργοί που το απαρτίζουν διαπραγματεύονται και υιοθετούν ευρωπαϊκούς νόμους, μαζί και σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, νόμοι οι οποίοι κυρίως είναι προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Επιπροσθέτως, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης:

1. Συντονίζει τις πολιτικές των κρατών μελών της Ένωσης.
2. Σχηματίζει και διαχειρίζεται την εξωτερική πολιτική και την πολιτική ασφάλειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με τις οδηγίες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.
3. Σε συνεργασία με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθετεί τον προϋπολογισμό της Ένωσης.

Πέρα από τις συντονισμένες δράσεις και ψηφίσματα, σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, για την αποτελεσματική αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος, το Συμβούλιο προωθεί την ενεργή κοινωνική ενσωμάτωση και την προστασία των ηλικιωμένων ανθρώπων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πιο συγκεκριμένα, το Συμβούλιο ενέκρινε συμπεράσματα σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ευημερία των ηλικιωμένων της Ένωσης καθώς και την ενσωμάτωσή τους, ιδιαίτερα στην ψηφιακή εποχή. Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης συχνά καλεί τα κράτη μέλη και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να συντονιστούν με καλύτερο τρόπο ώστε να επιτευχθεί η κοινωνική ένταξη και η κοινωνική αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών σύμφωνα με τις αντίστοιχες αρμοδιότητές τους και να συμπεριλάβουν την ενεργό γήρανση σε όλους τους τομείς πολιτικής, με ιδιαίτερη έμφαση τις ηλικιωμένες γυναίκες της Ευρώπης και την ενσωμάτωση και προώθηση των συμφερόντων τους σε όλες τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που επηρεάζουν τη ζωή τους. Το Συμβούλιο προτρέπει τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης να λάβουν περαιτέρω απαραίτητα και προστατευτικά μέτρα σε περιόδους κρίσεων υγείας ανάλογα με τα δικαιώματα, τα συμφέροντα και την ευημερία των ηλικιωμένων. Παρατηρούμε λοιπόν, με επίκεντρο τις προσπάθειες και δράσεις του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ότι η ΕΕ προσπαθεί να προωθήσει την ενεργή κοινωνική ενσωμάτωση του ολοένα και αυξανόμενου ηλικιωμένου πληθυσμού της, αποφεύγοντας την περιθωριοποίησή τους.

4.4. Ευρωπαϊκά Προγράμματα

Για την Ευρωπαϊκή Ένωση, ως ακόμα ένα μέτρο αντιμετώπισης του αρνητικού αντικτύπου που δημιούργησε η δημογραφική κρίση, προκρίθηκε η δια βίου μάθηση και η εκπαίδευση ενηλίκων. Υπάρχουν πολλά προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων που στοχεύουν στην αντιμετώπιση των δημογραφικών προκλήσεων που αντιμετωπίζει η ήπειρος. Τα σχεδιασμένα προγράμματα και

πρωτοβουλίες επικεντρώνονται στον εξοπλισμό των ενηλίκων, συμπεριλαμβανόμενου και του ηλικιωμένου πληθυσμού, με τις απαραίτητες δεξιότητες και γνώσεις για να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνία και να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις μιας διαρκώς μεταβαλλόμενης οικονομίας, αποφεύγοντας παράλληλα την πιθανότητα κοινωνικού παραγκωνισμού. Ένας από τους κύριους στόχους αυτών των προγραμμάτων είναι η αύξηση της συμμετοχής των ενηλίκων στη δια βίου μάθηση. Αυτό περιλαμβάνει τόσο την τυπική όσο και τη μη τυπική εκπαίδευση και κατάρτιση, καθώς και την αναγνώριση της προηγούμενης μάθησης. Τα προγράμματα στοχεύουν να παρέχουν στους ενήλικες τα εργαλεία που χρειάζονται για να αναβαθμίσουν τις δεξιότητές τους και να αποκτήσουν εκ νέου δεξιότητες καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους προκειμένου να παραμείνουν απασχολήσιμοι και να προσαρμοστούν στις νέες προκλήσεις.

Πιο συγκεκριμένα, ένα από τα Ευρωπαϊκά προγράμματα που στοχεύουν στην παροχή των επικυρωμένων δεξιοτήτων στον ενήλικο πληθυσμό της Ένωσης, για την αποτελεσματική ενσωμάτωσή τους στην ολοένα και μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα, ήταν το εξαιρετικής επιτυχίας Ευρωπαϊκό πρόγραμμα με όνομα «Grundtvig», το οποίο ιδρύθηκε το 2000 και σκόπευε να προσφέρει στους ενήλικους Ευρωπαίους πρόσθετες ευκαιρίες για να αυξήσουν τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους, να προωθήσουν την προσωπική τους ανάπτυξη και να βελτιώσουν τις ευκαιρίες εργασίας τους. Επίσης, το «Grundtvig» επικεντρώθηκε στην επίλυση θεμάτων που σχετίζονται με τη γήρανση του πληθυσμού της Ευρώπης.

Πλέον, η Ευρωπαϊκή Ένωση, ως στόχο για την αποτελεσματική επίτευξη της προσφοράς των απαραίτητων και σύγχρονων δεξιοτήτων προς τους ενήλικο πληθυσμό της, έχει δημιουργήσει την Ευρωπαϊκή Ατζέντα Δεξιοτήτων²⁷, ένα πλάνο πενταετίας, το οποίο στοχεύει στην κοινωνική ισότητα και την ισότιμη συμμετοχή των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην δια βίου μάθηση, σύμφωνα πάντα με τον πρώτο Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων. Το πλάνο της Ευρωπαϊκής Ατζέντας Δεξιοτήτων αποτελείται από δώδεκα δράσεις, που στοχεύουν έως το 2025 στην αύξηση της συμμετοχής των ενηλίκων πολιτών της Ένωσης, ηλικίας 18-64, στη δια βίου μάθηση, με στόχο την παροχή δεξιοτήτων σε όλη την διάρκεια ζωής των πολιτών της Ένωσης, στοχεύοντας την αποτελεσματική κοινωνική και επαγγελματική ενσωμάτωσή τους στις ολοένα και μεταβαλλόμενες συνθήκες.

Επιπροσθέτως, με την καθοδήγηση και την χρηματοδότηση από Ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα, όπως την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, και υπό το πλαίσιο του προγράμματος ERASMUS+ και πιο συγκεκριμένα του τομέα των δράσεων KA2 στρατηγικών συνεργασιών για την εκπαίδευση ενηλίκων, πολλοί οργανισμοί από διαφορετικές Ευρωπαϊκές χώρες συνεργάζονται για την κατασκευή και παραγωγή αποτελεσμάτων με σκοπό τον εξοπλισμό του ηλικιωμένου πληθυσμού της Ένωσης με απαραίτητες δεξιότητες, ώστε να αποφευχθεί ο κοινωνικός και επαγγελματικός τους αποκλεισμός. Πιο συγκεκριμένα, το έργο ICT4 the Elderly²⁸ είναι μια ευρωπαϊκή προσπάθεια – κοινοπραξία που στοχεύει να κάνει τους ηλικιωμένους ηλικίας 55 έως 75 ετών πιο τεχνολογικά εγγράμματους και ενήμερους για ορισμένες από τις πολλές ευκαιρίες που προσφέρει το Διαδίκτυο, μέσω της προσφοράς και της ενεργοποίησης ενός διαδικτυακού περιβάλλοντος εκπαίδευσης με

²⁷ European Skill Agenda: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223>.

²⁸ ICT 4 the Elderly: <https://ict4theelderly.com/>

διαδρομές για την αναβάθμιση των δεξιοτήτων τους. Ο στόχος του εγχειριδίου είναι να χρησιμεύσει ως χώρος συνεργασίας τεκμηρίωσης για όλους τους συμμετέχοντες στις παρεχόμενες εκπαιδευτικές συνεδρίες. Η Διαδικτυακή Ακαδημία που θα δημιουργηθεί θα χαρακτηρίζεται ως ένα ανοιχτό, δημόσιο περιβάλλον που θα είναι εύκολα προσβάσιμο και θα περιέχει χρήσιμες πληροφορίες (σενάρια, εκπαιδευτικά εργαλεία και αποτελέσματα) που μπορούν να επαναχρησιμοποιηθούν από οποιονδήποτε. Σκοπός της πρωτοβουλίας είναι να δημιουργήσει μια κοινότητα πρακτικής για τις ψηφιακές ικανότητες των ηλικιωμένων.

Συμπερασματικά, τα ευρωπαϊκά προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο στην αντιμετώπιση των δημογραφικών προκλήσεων που αντιμετωπίζει η ήπειρος. Με την προώθηση της δια βίου μάθησης, της κοινωνικής ένταξης και της καινοτομίας, αυτά τα προγράμματα εξοπλίζουν τους ενήλικες με τα απαραίτητα εργαλεία για να προσαρμοστούν σε μια διαρκώς μεταβαλλόμενη οικονομία και κοινωνία. Ενισχύουν επίσης τις μειονεκτούσες ομάδες να συμμετέχουν πλήρως στην κοινωνία και να συνεισφέρουν στις κοινότητές τους. Τελικά, τα ευρωπαϊκά προγράμματα εκπαίδευσης ενηλίκων συμβάλλουν στη διασφάλιση της παραμονής της Ευρώπης ως μια ανταγωνιστική και δυναμική ήπειρο σε έναν ταχέως μεταβαλλόμενο κόσμο.

5ο Μέρος

5. Πολιτικές και προτάσεις αντιμετώπισης της δημογραφικής κρίσης

Όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας διπλωματικής εργασίας, η Ευρώπη αντιμετωπίζει επί του παρόντος μια δημογραφική κρίση, η οποία προκλήθηκε από τα χαμηλά ποσοστά γεννήσεων, μαζί με την ταυτόχρονη γήρανση του πληθυσμού, στοιχεία τα οποία έχουν οδηγήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση σε συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού της και στον κίνδυνο μιας οικονομικής στασιμότητας. Για την αντιμετώπιση αυτής της κρίσης, όλοι οι οργανισμοί-φορείς της Ένωσης καθώς και διάφοροι οικονομολόγοι αυτόνομα, έχουν κάνει πρόταση για τη λήψη μιας σειράς μέτρων, συμπεριλαμβανομένων πολιτικών για την ενθάρρυνση της γονιμότητας, οι οποίες θα είναι εξαιρετικά φιλικές προς την οικογένεια, καθώς και πολιτικές και οικονομικά κίνητρα για την ενθάρρυνση της απόκτησης παιδιών. Επιπροσθέτως, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει προτείνει ως μέτρο αντιμετώπισης των αρνητικών συνεπειών του δημογραφικού προβλήματος την αύξηση της μετανάστευσης για την ενίσχυση των επιπέδων πληθυσμού και τη διαφοροποίηση του εργατικού δυναμικού. Επιπλέον, εφαρμόζονται προσπάθειες για τη βελτίωση των συστημάτων υγειονομικής περίθαλψης και κοινωνικής πρόνοιας για την υποστήριξη του ηλικιωμένου πληθυσμού και την ενθάρρυνση μακρύτερης εργασιακής ζωής. Τελικά, μια πολύπλευρη προσέγγιση θα είναι πιθανώς απαραίτητη για την αντιμετώπιση της δημογραφικής κρίσης και τη διασφάλιση ενός βιώσιμου μέλλοντος για την Ευρώπη.

Επιπροσθέτως, πέρα από τις πολιτικές για την ενίσχυση των ποσοστών των γεννήσεων στην Ευρώπη, οι πολιτικές και τα αντίστοιχα μέτρα αντιμετώπισης του δημογραφικού ελλείμματος στοχεύουν και στην παράλληλη διευκόλυνση των οικογενειών, οι οποίες στοχεύουν να τεκνοποιήσουν ή έχουν τεκνοποιήσει. Πιο συγκεκριμένα, στα παρακάτω υποκεφάλαια θα παρατεθούν αναλυτικά το πώς οι εθνικές κυβερνήσεις των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης προσπαθούν να ενισχύσουν τα ποσοστά γεννήσεων στις χώρες ευθύνης τους, κυρίως μέσα από την παροχή διευκολύνσεων και κινήτρων, όπως φορολογικές ελαφρύνσεις σε νέους γονείς και σε πολύτεκνες οικογένειες, παροχή γονικών αδειών με μεγαλύτερη ευκολία και ευελιξία και ισότιμη πρόσβαση των παιδιών εργαζόμενων γονέων σε υπηρεσίες και σε δομές παιδικής μέριμνας, όπως παιδικοί και βρεφονηπιακοί σταθμοί.

Συμπληρωματικά, με στόχο την αποτίμηση της κατάστασης στην Ελλάδα, σε αυτό το σημείο θα παρατεθούν δεδομένα, τα οποία συλλέχθηκαν μέσα από την διανομή ενός ερωτηματολογίου ηλεκτρονικής μορφής (Google Forms) σε 70 συμμετέχοντες. Η διανομή του ερωτηματολογίου έγινε στα πλαίσια και μόνο συγγραφής της παρούσας διπλωματικής εργασίας, οι δε συμμετέχοντες ενημερώθηκαν πως ολόκληρη η διαδικασία χαρακτηρίζεται από ανωνυμία, καθώς το ερωτηματολόγιο δεν προϋπέθετε την παροχή ονόματος. Επιπροσθέτως, οι ερωτηθέντες ενημερώθηκαν πως τα δεδομένα τους είναι απολύτως ασφαλή και πως δεν θα χρησιμοποιηθούν για ενέργειες πέρα από την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, σε αυτό το κομμάτι της παρούσας διπλωματικής εργασίας και ως αναγκαίο συστατικό της συγγραφής της, διανεμήθηκε ερωτηματολόγιο ηλεκτρονικής μορφής (Google forms), με στόχο την συλλογή δεδομένων. Με αυτά ως στόχο, 70 άνθρωποι ήταν πρόθυμοι

να παραθέσουν την άποψή τους. Ο στόχος του ερωτηματολογίου ήταν η συλλογή προσωπικών απόψεων σχετικά με το ποια θα ήταν η καταλληλότερη πολιτική ή μέτρο που θα μπορούσαν να λάβουν οι Ελληνικές αρχές με σκοπό την αντιμετώπιση της υπογεννητικότητας και την αύξηση των γεννήσεων, όρων που όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια της εργασίας, κατέχουν μείζονα σημασία για τα δημογραφικά δεδομένα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα επέλεξαν, μέσα από τρεις διαθέσιμες επιλογές, ποιο μέτρο, κατά τη γνώμη τους, θα ήταν το ιδεατό ώστε να επιτευχθεί η αύξηση του αριθμού τεκνοποίησης στη χώρα της Ελλάδας.

Πίνακας 1)	
Ετικέτες γραμμής	Σύνολο συμμετεχόντων
Ανδρας	31
Γυναίκα	39
Γενικό Άθροισμα	70

Αρχικά, θα παρατεθούν κάποια βασικά στοιχεία των συμμετεχόντων. Το σύνολο των ανθρώπων που συμπλήρωσαν ορθά το ερωτηματολόγιο ήταν 70 (100%). Από τους 70 συμμετέχοντες, όπως μπορούμε να δούμε στο παρακάτω γράφημα, οι 31 (44,2%) ήταν άνδρες, ενώ οι 39 (55,7%) ήταν γυναίκες. Επιπροσθέτως, οι συμμετέχοντες παρέθεσαν το εάν εργάζονται ή όχι. Πιο συγκεκριμένα, από το σύνολο των 31 ανδρών, οι 22 (70,9%) εργάζονται και οι 9 (29,03%) είναι άνεργοι. Συμπληρωματικά, από το σύνολο των 39 γυναικών, οι οποίες ήταν πρόθυμες να συμπληρώσουν το ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο, οι 25 (64,01%) από αυτές δήλωσαν πως εργάζονται, ενώ 14 (35,9%) γυναίκες δήλωσαν πως βρίσκονται σε κατάσταση ανεργίας. Οι παρακάτω πίνακες (πίνακες 1 και 2), οι οποίοι εξήλθαν μέσω του Microsoft Excel, περιγράφουν τα προαναφερθέντα δεδομένα.

Πίνακας 2)	
Ετικέτες γραμμής	Εργασία
Ανδρας	31
Ναι	22
Όχι	9
Γυναίκα	39
Ναι	25
Όχι	14
Γενικό Άθροισμα	70

Ως μέρος των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου, οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν στο ερώτημα εάν έχουν παιδιά. Από το σύνολο των 31 ανδρών, μόνο οι 5 (16,12%) από αυτούς ανέφεραν πως έχουν παιδιά, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία, οι 26 (83,8%) από το σύνολο των ανδρών, δήλωσαν πως δεν έχουν κάποιο τέκνο. Επιπροσθέτως, παρόμοια κατάσταση επικρατεί και στο γυναικείο πληθυσμό των συμμετεχόντων. Πιο συγκεκριμένα, από το σύνολο των 39 ερωτηθεισών γυναικών, μόνο οι 5 (12,8%) δήλωσαν πως είναι γονείς, καθώς οι 35 (89,7%) από τις γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα ανέφεραν πως δεν έχουν τέκνο. Παρατηρούμε και σε αυτό

το σημείο της εργασίας πως η υπογεννητικότητα είναι όντως υπαρκτή και επηρεάζει τον πληθυσμό των χωρών της Ευρώπης, στην προκειμένη περίπτωση της Ελλάδας. Ωστόσο, το φαινόμενο αυτό μπορεί εν μέρει να δικαιολογηθεί, καθώς όπως μπορούμε να δούμε στον παρακάτω πίνακα, στην πλειονότητά τους οι συμμετέχοντες ανήκαν στην ηλικιακή κατηγορία των 18-24, και πιο συγκεκριμένα 34 (48,5%) από τους 70 συνολικά συμμετέχοντες βρίσκονται στην ηλικιακή κατηγορία 18-24. Επιπροσθέτως, οι 25 (35,7%) συμμετέχοντες ανήκουν στην ηλικιακή κατηγορία 24-36. Σύμφωνα με αυτά τα δεδομένα, και αναλογιζόμενοι την οικονομική και κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα, δικαιολογείται η απάντησή τους, δηλαδή το να μην έχουν παιδιά, καθώς οι συνθήκες, όπως παρουσιάστηκαν και σε προηγούμενα κεφάλαια, δεν ευνοούν την τεκνοποίηση. Παρακάτω, ακολουθεί ο αντίστοιχος πίνακας (πίνακας 3), ο οποίος απεικονίζει τα προαναφερθέντα δεδομένα.

Πίνακας 3)	Ετικέτες γραμμής	Παιδιά
Ανδρας		31
Ναι		5
Όχι		26
Γυναίκα		39
Ναι		5
Όχι		34
Γενικό Άθροισμα		70

Ο παρακάτω πίνακας (πίνακας 4) έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς οι συμμετέχοντες ρωτήθηκαν για το εάν θεωρούν πως η Ελλάδα αντιμετωπίζει πρόβλημα υπογεννητικότητας. Πιο συγκεκριμένα και από όλες τις ηλικιακές κατηγορίες που συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο, από το σύνολο των 70 ερωτηθέντων, οι 57 (81,42%) από αυτούς, ηλικιακών κατηγοριών 18-24, 24-36, 36-48 και 48-60, δήλωσαν πως όντως, κατά την προσωπική τους άποψη, το πρόβλημα της υπογεννητικότητας στην Ελλάδα είναι υπαρκτό. Συμπληρωματικά, 5 (7,1%) από τους συνολικά 70 συμμετέχοντες, όλων των ηλικιακών κατηγοριών δήλωσαν πως κατά την άποψή τους η χώρα δεν αντιμετωπίζει το πρόβλημα της υπογεννητικότητας. Επιπροσθέτως, 8 (11,42%) συμμετέχοντες, από τις ηλικιακές κατηγορίες των 18-24 και 24-36, δήλωσαν πως δεν γνωρίζουν για να απαντήσουν.

Πίνακας 4)	Ετικέτες γραμμής	Υπογεννητικότητα
18-24		34
Δεν γνωρίζω		4
Ναι		26
Όχι		4
24-36		25
Δεν γνωρίζω		4
Ναι		20
Όχι		1
36-48		8
Ναι		8
48-60		3
Ναι		3
Γενικό Άθροισμα		70

Επιπροσθέτως, οι συμμετέχοντες ρωτήθηκαν για το εάν η Ελλάδα παρέχει τα κατάλληλα οικονομικά-κοινωνικά κίνητρα για την αύξηση της τεκνοποίησης. Τα ευρήματα ήταν αρκετά σαφή. Πιο συγκεκριμένα, από το σύνολο των 70 ερωτηθέντων, 63 (90%) δήλωσαν πως κατά την προσωπική τους γνώμη, η Ελλάδα δεν παρέχει τα απαραίτητα κίνητρα ώστε να παρακινήσει τους πολίτες της να αποκτήσουν περισσότερα παιδιά, δίνοντας παράλληλα μια ακόμη αιτία για την ύπαρξη της υπογεννητικότητας στην Ελλάδα, την απουσία δηλαδή παροχής ορισμένων οικονομικών ή κοινωνικών κινήτρων. Συμπληρωματικά, 5 (7,1%) από τους 70 συνολικά συμμετέχοντες θεωρούν πως όντως η χώρα παρέχει όλα τα απαραίτητα κίνητρα για την αύξηση των γεννήσεων, ενώ 2 (2,8%) ερωτηθέντες δήλωσαν πως δεν είναι σε θέση να απαντήσουν, καθώς δήλωσαν πως δεν γνωρίζουν.

Επιπροσθέτως, οι συμμετέχοντες επέλεξαν, μέσα από μια επιλογή τριών απαντήσεων, το μέσο/κίνητρο, το οποίο θα μπορούσε να προσφέρει η ελληνική κυβέρνηση ώστε να αυξηθούν οι γεννήσεις. Πιο συγκεκριμένα, 37 συμμετέχοντες (52,85%) θεωρούν πως η αύξηση του επιδόματος ανά τέκνο θα αποτελούσε ένα ισχυρό κίνητρο για την αύξηση των ποσοστών της τεκνοποίησης στην Ελλάδα. Συμπληρωματικά, 21 (30%) ερωτηθέντες απάντησαν πως κατά την άποψή τους, το καταλληλότερο κίνητρο για την αύξηση των γεννήσεων θα αποτελούσε η αύξηση της διάρκειας των γονικών αδειών, όπως η μητρική και η πατρική άδεια. Επιπροσθέτως, 6 (8,57%) συμμετέχοντες θεωρούν πως μια πολιτική περαιτέρω ευαισθητοποίησης για τεκνοποίηση ακόμη και σε μεγαλύτερες ηλικίες θα ήταν η ιδανικότερη επιλογή για την αύξηση της τεκνοποίησης. Μερικοί συμμετέχοντες, και πιο συγκεκριμένα 6 (8,57%) ερωτηθέντες, δεν αναφέρουν κάποια άποψη, δηλαδή επέλεξαν την επιλογή «δεν γνωρίζουν» ή δεν επέλεξαν τίποτα. Παρακάτω, παρατίθεται ο αντίστοιχος πίνακας (πίνακας 5), ο οποίος απεικονίζει τα προαναφερθέντα δεδομένα.

Πίνακας 5)	Ετικέτες γραμμής μέτρου πολιτικής	Επιλογή
18-24		34
	Αύξηση επιδόματος ανά τέκνο	22
	Αύξηση της διάρκειας των γονικών αδειών(μητρική άδεια-πατρική άδεια)	8
	Δεν γνωρίζω	1
	Ευαισθητοποίηση για τεκνοποίηση ακόμη και σε μεγαλύτερες ηλικίες (κενό)	1 2
24-36		25
	Αύξηση επιδόματος ανά τέκνο	13
	Αύξηση της διάρκειας των γονικών αδειών(μητρική άδεια-πατρική άδεια)	9
	Δεν γνωρίζω	2
	Ευαισθητοποίηση για τεκνοποίηση ακόμη και σε μεγαλύτερες ηλικίες	1
36-48		8
	Αύξηση επιδόματος ανά τέκνο	1
	Αύξηση της διάρκειας των γονικών αδειών(μητρική άδεια-πατρική άδεια)	2
	Δεν γνωρίζω	1
	Ευαισθητοποίηση για τεκνοποίηση ακόμη και σε μεγαλύτερες ηλικίες	4
48-60		3
	Αύξηση επιδόματος ανά τέκνο	1
	Αύξηση της διάρκειας των γονικών αδειών(μητρική άδεια-πατρική άδεια)	2
Γενικό Άθροισμα		70

Ως γενικό συμπέρασμα, μετά από την ανάλυση των δεδομένων, τα οποία αποκτήθηκαν από την διανομή του ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου, μπορούμε να πούμε πως οι 70 ερωτηθέντες/συμμετέχοντες είναι ενημερωμένοι σχετικά με το πρόβλημα της υπογεννητικότητας που αντιμετωπίζει η Ευρώπη και κατ' επέκταση και η Ελλάδα, καθώς το δείγμα και η φύση των ερωτήσεων είχαν στόχο την καταγραφή της εγχώριας κατάστασης. Επιπροσθέτως, σύμφωνα με τις απαντήσεις, μπορούμε να διακρίνουμε πως όντως η τεκνοποίηση περνάει μια κρίση, καθώς, παρά το νεαρό της ηλικίας των περισσότερων συμμετεχόντων, ελάχιστοι είχαν κάποιο τέκνο. Το θετικό στοιχείο ωστόσο της διαδικασίας της διανομής και της απάντησης των ερωτηματολογίων ήταν πως οι συμμετέχοντες είχαν την κριτική άποψη και προσωπική γνώμη να αναφέρουν το ιδεατό μέτρο, το οποίο θα μπορούσε να παίξει το ρόλο της παροχής περαιτέρω κινητροδότησης για την αύξηση των γεννήσεων, καθώς οι περισσότεροι συμμετέχοντες επέλεξαν μέτρο πολιτικής και δεν περιορίστηκαν σε απαντήσεις τύπου «δεν γνωρίζω».

Ο σύνδεσμος του ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου (τύπου Google Forms) είναι ο παρακάτω: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSd6dUC7oSv1ka73GmGLMvGmQEZKtk8FjLucxsHD9rvVOdm5Bg/viewform?usp=sf_link

5.1. Ενίσχυση του ποσοστού των γεννήσεων

Η γονιμότητα είναι μια πολύπλοκη διαδικασία, χωρίς εύκολες εξηγήσεις για τις μακροπρόθεσμες διακυμάνσεις της. Έχουν διατυπωθεί πολλές υποθέσεις, συμπεριλαμβανομένης της αστικοποίησης, της βελτίωσης της θέσης και των δραστηριοτήτων των γυναικών και των υψηλότερων δαπανών της σύγχρονης σχολικής εκπαίδευσης, η οποία οδηγεί τους γονείς να ξοδεύουν σε «παιδική ποιότητα» και όχι σε ποσότητα (Library of the European Parliament, 2013). Από τον δέκατο ένατο αιώνα, η Ευρώπη και άλλες περιοχές του ανεπτυγμένου κόσμου βιώνουν μια δημογραφική αλλαγή: την πτώση των ποσοστών θνησιμότητας από το 1800, λόγω της βελτίωσης της προσφοράς τροφίμων και της δημόσιας υγείας, ακολούθησε μια σταδιακή πτώση των ποσοστών γεννήσεων μέχρι το τέλος του αιώνα. Αυτή η πτώση σταμάτησε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο λόγω του «baby boom», αλλά στη συνέχεια επέστρεψε ή ακόμη και επιταχύνθηκε στα περισσότερα βιομηχανικά έθνη από τη δεκαετία του 1970 (Library of the European Parliament, 2013).

Σύμφωνα με την έκθεση της Βιβλιοθήκης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, το πιο σημαντικό ζήτημα που θα προκύψει από την μείωση των ποσοστών των γεννήσεων είναι πως η κοινωνία θα γεράσει και το μερίδιο των νέων εργαζομένων θα μειωθεί. Όπως είδαμε και στα προηγούμενα κεφάλαια, τα περισσότερα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας, συμπεριλαμβανομένων των συντάξεων, της υγειονομικής περίθαλψης και της μακροχρόνιας περίθαλψης, γενικά χρηματοδοτούνται με παροχές που παρέχονται από τις τρέχουσες πληρωμές που γίνονται από ή για λογαριασμό του εργαζόμενου πληθυσμού. Εάν μειωθεί ο αριθμός των εργαζομένων, οι εισφορές θα μειωθούν και οι κυβερνήσεις θα αντιμετωπίσουν τεράστια ελλείμματα, σοβαρές αυξήσεις στους φόρους και τις κοινωνικές εισφορές ή σημαντικές περικοπές στα επιδόματα. Όταν οι νεότερες γενιές επωμίζονται αυξημένο βάρος, η κοινωνική συνοχή μπορεί να εξασθενήσει (2013).

Οι μεταφορές οικονομικών κεφαλαίων αποσκοπούν στον μετριασμό ορισμένων από τις άμεσες δαπάνες που σχετίζονται με την απόκτηση παιδιών. Το επίδομα παιδιού παρέχεται στους γονείς μία

φορά, τη στιγμή της γέννησης, ενώ το επίδομα παιδιού ή το οικογενειακό επίδομα χορηγείται σε συνεχή βάση έως ότου το παιδί φτάσει σε μια ορισμένη ηλικία (συνήθως 16 έως 18 ετών, αλλά συχνά και αργότερα, εάν το παιδί εξακολουθεί να εκπαιδεύεται). Τα ποσά που καταβάλλονται ανά παιδί ενδέχεται να αυξηθούν για το δεύτερο ή τα επόμενα παιδιά, καθώς και ανάλογα με την ηλικία του παιδιού. Περισσότερες από τις μισές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης παρέχουν βασικά επιδόματα τέκνων σε όλες τις οικογένειες, ενώ άλλες έχουν εισοδηματικό ανώτατο όριο, μετά το οποίο δεν καταβάλλεται το επίδομα ή μειώνεται σταδιακά το ποσό καθώς αυξάνεται το οικογενειακό εισόδημα. Οι περισσότερες έρευνες, αν και όχι όλες, δείχνουν ότι οι οικονομικές μεταβιβάσεις ή τα φορολογικά μέτρα έχουν ευνοϊκή επίδραση στην αναπαραγωγή. Ωστόσο, οι εκτιμήσεις για την έκταση αυτής της επίδρασης ποικίλλουν, είτε λόγω των διαφορών επιπτώσεων σε διαφορετικές δημογραφικές ομάδες, είτε απλώς επειδή αυτές οι οικονομικές μεταφορές καλύπτουν μόνο ένα κλάσμα του πραγματικού κόστους απόκτησης παιδιών (Library of the European Parliament, 2013).

Από θέμα οργανισμών και φορέων, η Fertility Europe και η European Society of Human Reproduction and Embryology συνεργάστηκαν στον πρώτο Έλεγχο Ευρωπαϊκής Πολιτικής για τη Γονιμότητα (EPAF). Οι φορείς αυτοί προσφέρουν και αντιπαραβάλλουν τα τρέχοντα δεδομένα σχετικά με το εθνικό φάσμα γονιμότητας και τις πολιτικές σε προεπιλεγμένα ευρωπαϊκά έθνη, προσδιορίζουν τις τρέχουσες ανάγκες και εργάζονται για προτάσεις πολιτικής που απευθύνονται σε φορείς χάραξης πολιτικής της ΕΕ και των εθνικών χωρών (2018).

5.2. Γονικές άδειες σε περίπτωση κωλύματος

Η γονική άδεια είναι ένα κοινωνικό δικαίωμα που αποφασίζεται από τα κράτη μέλη ή/και τους κοινωνικούς εταίρους και επιτρέπει στους εργαζομένους να πάρουν ορισμένους μήνες άδεια μετά τη γέννηση ή την υιοθεσία ενός παιδιού, προτού το παιδί φτάσει σε μια συγκεκριμένη ηλικία.

Η άδεια μητρότητας ή πατρότητας είναι η άδεια από την εργασία που παρέχεται σε μητέρες και πατέρες κατά ή κοντά στην ώρα του τοκετού. Ένα μέρος αυτής της άδειας μπορεί να μεταβιβαστεί από τον έναν γονέα στον άλλο. Η γονική άδεια είναι χρόνος μακριά από την εργασία για τη φροντίδα των παιδιών μετά τη γέννησή τους. Οι γονείς με μικρά παιδιά μπορεί να ζητήσουν διάφορες μορφές άδειας. Η άδεια μητρότητας προορίζεται για μητέρες, είναι συχνά σύντομη (έως έξι μήνες) και λαμβάνεται κατά τη γέννηση του παιδιού για να διασφαλιστεί η υγεία τόσο της μητέρας όσο και του παιδιού. Η άδεια πατρότητας δίνεται στους πατέρες, συνήθως κατά τη γέννηση του παιδιού, για να τους επιτρέψει να περάσουν χρόνο με τα νεογέννητα παιδιά τους και να εγκλιματιστούν στο νέο τους ρόλο. Τέλος, η γονική άδεια παρέχεται και στους δύο γονείς μετά τη λήξη των επιδομάτων μητρότητας ή πατρότητας. Οι άδειες μητρότητας και πατρότητας παρέχονται συχνά για την αποζημίωση των γονέων για το χρόνο εκτός εργασίας. Ωστόσο, τα κράτη διαφέρουν πολύ όσον αφορά τη διάρκεια της άδειας και τα οικονομικά δικαιώματα.

Η γονική άδεια εξασφαλίζει στους γονείς ότι θα μπορέσουν να επιστρέψουν στη δουλειά τους, μειώνοντας την αβεβαιότητά τους για τη μελλοντική τους απασχόληση. Επιπλέον, η πληρωμή γονικής άδειας αντισταθμίζει το εισόδημα που χάθηκε κατά τη διάρκεια του επαγγελματικού χάσματος. Όταν το επίδομα αδειας χορηγείται επίσης σε γονείς που δεν εργάζονταν πριν από τη

γέννα, τους επιτρέπει να φροντίζουν το παιδί τους χωρίς να αισθάνονται υποχρεωμένοι να αναζητήσουν εργασία ή να πέσουν στη φτώχεια. Οι μεγαλύτερες άδειες, από την άλλη πλευρά, υποτιμούν το ανθρώπινο κεφάλαιο και περιορίζουν τις δυνατότητες κερδών των γονέων και τις μελλοντικές προοπτικές προαγωγής (OECD, 2011).

Οι μεταρρυθμίσεις στις παροχές και τη διάρκεια της γονικής άδειας θα πρέπει να γίνονται προσεκτικά, καθώς ενδέχεται να επηρεάσουν ακούσια τη γέννηση των παιδιών στις χώρες της Ευρώπης. Το πιο γνωστό παράδειγμα μιας τέτοιας πολιτικής είναι η παράταση της γονικής άδειας στη Σουηδία από 15 σε 24 μήνες το 1980, η οποία ενθάρρυνε πολλές γυναίκες να κάνουν το επόμενο παιδί τους πριν λήξει η άδεια, προκαλώντας μια σύντομη έκρηξη γεννήσεων. Το 1990, η Αυστρία εφάρμοσε μια αλλαγή στην πολιτική που αύξησε τη γονική άδεια από 12 σε 24 μήνες. Εκείνη την εποχή, μια γυναίκα μπορούσε να λάβει άλλη γονική άδεια μόνο εάν γέννησε κατά τη διάρκεια της πραγματικής γονικής άδειας (με μια σύντομη πρόσθετη «περίοδο γεφύρωσης» ή αφού εργάστηκε για τουλάχιστον 20 εβδομάδες μετά την επιστροφή στην εργασία). Τότε, το δικαίωμα γονικής άδειας εξαρτιόταν από μια ελάχιστη περίοδο απασχόλησης. Πολλές γυναίκες εκμεταλλεύτηκαν αυτή την ευκαιρία για να γεννήσουν το δεύτερο ή το τρίτο τους παιδί πριν επιστρέψουν στην εργασία μετά το 1990, όταν έγινε πολύ πιο εφικτό να γεννήσουν το επόμενο παιδί κατά τη διάρκεια της γονικής άδειας.

5.2.1. Η περίπτωση της Γερμανίας

Για την αντιμετώπιση της δημογραφικής κρίσης και της γήρανσης του πληθυσμού, διάφορες χώρες σε όλη την Ευρώπη έχουν εφαρμόσει μια σειρά πολιτικών με στόχο την αύξηση των ποσοστών γεννήσεων, την ενθάρρυνση της μετανάστευσης και τη διασφάλιση της ευημερίας των ηλικιωμένων.

Η Γερμανία, όπως πολλές άλλες ανεπτυγμένες χώρες, αντιμετωπίζει σημαντικές δημογραφικές προκλήσεις, συμπεριλαμβανομένης της μείωσης του ποσοστού γεννήσεων και της γήρανσης του πληθυσμού. Αυτές οι τάσεις ενέχουν δυνητικούς κινδύνους για τη βιωσιμότητα των συστημάτων κοινωνικής ασφάλισης, τη σταθερότητα της αγοράς εργασίας και την οικονομική ανάπτυξη. Για να μετριάσει αυτά τα ζητήματα, η Γερμανία έχει εφαρμόσει μια σειρά φιλικών προς την οικογένεια πολιτικών και στρατηγικών για να υποστηρίξει τις οικογένειες και να ενθαρρύνει υψηλότερα ποσοστά γεννήσεων.

Το σύστημα γονικής άδειας και παροχών²⁹ της Γερμανίας έχει σχεδιαστεί για να υποστηρίζει τους γονείς στην εξισορρόπηση της επαγγελματικής και της οικογενειακής ζωής, ενθαρρύνοντας τόσο τις μητέρες όσο και τους πατέρες να λάβουν άδεια από την εργασία τους για να φροντίσουν τα νεογέννητα παιδιά τους.

1. Διάρκεια και πληρωμή: Στην περίπτωση της Γερμανίας, οι γονείς δικαιούνται έως και 14 μήνες γονική άδεια (Elternzeit) με γονικές παροχές, που αντικαθιστά σημαντικό μέρος του εισοδήματός τους. Αυτό το επίδομα μπορεί να μοιραστεί μεταξύ των γονέων, αλλά περιορίζεται σε 14 μήνες στο σύνολο. Οι γονείς μπορούν να επιλέξουν να λάβουν αυτήν την άδεια ταυτόχρονα ή διαδοχική σειρά.

²⁹ <https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/meta/en/publications-en/parental-allowance-and-parental-leave-139912>

2. Ευελιξία: Το σύστημα είναι ευέλικτο, επιτρέποντας στους γονείς να εργάζονται με μερική απασχόληση ενώ βρίσκονται σε γονική άδεια. Στόχος είναι να διευκολυνθεί η επιστροφή των γονέων στην εργασία και η διατήρηση της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας ενώ φροντίζουν τα παιδιά τους.

3. ElterngeldPlus³⁰: Επιπροσθέτως, η Γερμανία προσφέρει το πρόγραμμα ElterngeldPlus, το οποίο παρατείνει την περίοδο κατά την οποία οι γονείς μπορούν να λάβουν επιδόματα εάν επιστρέψουν στην εργασία μερικής απασχόλησης, προωθώντας περαιτέρω την ευελιξία και την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής.

Επίδομα Παιδιού (Kindergeld):

1. Το επίδομα παιδιού ή Kindergeld είναι μια μηνιαία πληρωμή που παρέχεται από τη γερμανική κυβέρνηση για να βοηθήσει τις οικογένειες με τα έξοδα που σχετίζονται με την ανατροφή των παιδιών τους. Αποτελεί ένα από τα βασικά μέτρα για την οικονομική στήριξη των οικογενειών.

2. Επιλεξιμότητα και οικονομικό ποσό: Το Kindergeld καταβάλλεται για όλα τα παιδιά έως ότου συμπληρώσουν τα 18 έτη, και υπό ορισμένες προϋποθέσεις, για τα παιδιά ηλικίας έως 25 ετών (π.χ. εάν βρίσκονται ακόμη σε εκπαίδευση ή κατάρτιση). Η οικονομική ποσότητα του Kindergeld εξαρτάται από τον αριθμό των παιδιών στην οικογένεια, με υψηλότερα ποσά για τα επόμενα παιδιά.

3. Στόχος: Ο πρωταρχικός στόχος του Kindergeld είναι να αντισταθμίσει μερικώς το κόστος ανατροφής των παιδιών, διασφαλίζοντας ότι οι οικογένειες δεν βρίσκονται σε οικονομικά μειονεκτική θέση.

Παρά αυτές τις προσπάθειες, εξακολουθούν να υπάρχουν προκλήσεις, ιδίως όσον αφορά την ακαμψία της γερμανικής αγοράς εργασίας, η οποία ιστορικά θεωρούσε την τεκνοποίηση ως μια κίνηση που περιορίζει την καριέρα για τις γυναίκες. Οι επικριτές υποστηρίζουν ότι η αγορά εργασίας πρέπει να είναι ικανή να προσφέρει μεγαλύτερη ευελιξία για ευκαιρίες μερικής απασχόλησης και τις ευκαιρίες εξ αποστάσεως εργασίας για να υποστηρίξει πραγματικά τις οικογένειες και να ενθαρρύνει υψηλότερα ποσοστά γεννήσεων (Martin, 2018).

Όσον αφορά τα πρόσφατα στατιστικά στοιχεία, περίπου 739.000 παιδιά γεννήθηκαν στη Γερμανία το 2022³¹, παρουσιάζοντας αξιοσημείωτη μείωση σε σύγκριση με τα προηγούμενα χρόνια, γεγονός που δείχνει ότι ενώ οι γερμανικές πολιτικές είχαν θετικό αντίκτυπο, οι δυσκολίες και οι προκλήσεις στη διατήρηση υψηλότερων ποσοστών γεννήσεων συνεχίζονται.

Αυτά τα μέτρα αντικατοπτρίζουν μια συνολική προσέγγιση για την αντιμετώπιση των δημογραφικών προκλήσεων, υποστηρίζοντας τις οικογένειες μέσω οικονομικών κινήτρων, βελτιωμένων επιλογών παιδικής μέριμνας και πιο ευέλικτων εργασιακών ρυθμίσεων, αποδεικνύοντας τη δέσμευση της Γερμανίας να αντιστρέψει τις δημογραφικές της τάσεις.

³⁰ ElterngeldPlus <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/93632/f6cab2357b48ebfb47adfe57048a69/elterngeldplus-mit-partnerschaftsbonus-englisch-data.pdf>

³¹ https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Population/Births/_node.html.

5.2.2. Η περίπτωση της Ελλάδας

Η Ελλάδα βρίσκεται αντιμέτωπη με μία δημογραφική πρόκληση ουσιαστικής σημασίας, με τον δείκτη γεννήσεων να καταγράφεται μεταξύ των χαμηλότερων επιδόσεων στον ευρωπαϊκό χώρο. Η εν λόγω κατάσταση εκφράζεται μέσω μιας εμφανούς ανατροπής της προηγουμένως ευνοϊκής διαφοράς μεταξύ γεννήσεων και θανάτων, υποδηλώνοντας πλέον ένα τοπίο όπου ο αριθμός των θανάτων υπερβαίνει σημαντικά αυτόν των γεννήσεων. Δεκαετίες πριν, η χώρα κατέγραψε ένα θετικό ισοζύγιο μεταξύ γεννήσεων και θανάτων. Πιο συγκεκριμένα, το τελευταίο έτος που η Ελλάδα είχε θετικό ισοζύγιο γεννήσεων και θανάτων ήταν το 2010, με τις γεννήσεις να υπερβαίνουν τους θανάτους κατά 5,682³². Ωστόσο, πρόσφατες εκθέσεις επισημαίνουν μια αντιστροφή της κατάστασης, με σαφή μείωση των γεννήσεων και αύξηση των θανάτων. Αυτό οδήγησε σε μια σημαντική συρρίκνωση του πληθυσμιακού μεγέθους και σε ένα ρυθμό αναπαραγωγής που είναι πολύ κάτω από το κατώφλι της δημογραφικής σταθερότητας, τονίζοντας την ανάγκη για επείγουσες δράσεις αντιμετώπισης των συνεπειών της δημογραφικής αναστάτωσης (Rybachuk, 2023).

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει μια σοβαρή δημογραφική κρίση, έχοντας τον χαμηλότερο δείκτη αναπαραγωγής του πληθυσμού στην Ευρώπη. Η κατάσταση έχει γίνει άκρως ανησυχητική καθώς ο αριθμός των θανάτων ξεπερνά κατά πολύ αυτόν των γεννήσεων. Με έναν δείκτη αναπαραγωγής 1.3 παιδιών ανά γυναίκα, η Ελλάδα έχει έναν από τους χαμηλότερους δείκτες στον κόσμο, πολύ κάτω από το όριο σταθερότητας των 2.1 παιδιών ανά γυναίκα. Ο καθηγητής Μιλτιάδης Νεκτάριος, επικεφαλής της ομάδας έρευνας για την υγιή και ενεργή γήρανση στην Ελλάδα του Πανεπιστημίου Πειραιώς, τόνισε την επείγουσα ανάγκη αντιμετώπισης των συνεπειών της δημογραφικής κρίσης στη χώρα.

Ήδη από το 2020, η ελληνική κυβέρνηση έχει ξεκινήσει την καταβολή ενός οικονομικού μόνου 2000 ευρώ για κάθε νεογέννητο παιδί, σε μια προσπάθεια να αναστρέψει τη δημογραφική γήρανση της χώρας. Αυτό το μέτρο, που τέθηκε σε ισχύ από την αρχή του έτους, είναι σχεδιασμένο για την τόνωση του ποσοστού γεννήσεων στην Ελλάδα. Η πολιτική αυτή αποτελεί μέρος ενός ευρύτερου σχεδίου της κυβέρνησης για την αντιμετώπιση της δημογραφικής κρίσης, με τις εκτιμήσεις να δείχνουν ότι το 36% του πληθυσμού της χώρας θα είναι άνω των 65 ετών έως το 2050. Η κυβέρνηση έχει επίσης ανακοινώσει την αναβάθμιση και την αντιμετώπιση ζητημάτων στα νηπιαγωγεία, στο πλαίσιο των προσπαθειών για την ενίσχυση της δημογραφικής ανάκαμψης (Greek News, 2023)³³.

Επιπροσθέτως, προς αντιμετώπιση του εν λόγω προβλήματος, έχουν προταθεί διάφορες στρατηγικές, οι οποίες περιλαμβάνουν την ενίσχυση της εργασιακής ενσωμάτωσης των εργαζομένων γυναικών, των νεαρών ατόμων κάτω των εικοσιπέντε ετών και ακόμη και των συνταξιούχων. Η ενθάρρυνση της εργασιακής δραστηριότητας μεταξύ των ηλικιωμένων μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση των οικονομικών προκλήσεων που εγείρονται από την συρρίκνωση του εργατικού δυναμικού. Επιπλέον, η μετανάστευση αναγνωρίζεται ως μια ενδεχόμενη λύση,

³² Πίνακας απεικόνισης ισοζυγίου γεννήσεων – θανάτων: <https://jodi.graphics/925>

³³ Για περισσότερες πληροφορίες: <https://greekcitytimes.com/2023/09/22/greece-confronts-looming-demographic-crisis-as-birth-rates-plummet-and-population-declines/>.

παρόλα αυτά συνοδεύεται από ένα φάσμα κοινωνικών προκλήσεων, επισημαίνοντας την ανάγκη για μια ολοκληρωμένη και συστηματική προσέγγιση.

Στο πλαίσιο της προσπάθειας καταπολέμησης του ανησυχητικού φαινομένου της μείωσης των γεννήσεων με ιδιωτικές πρωτοβουλίες, η Ελληνική Πρωτοβουλία Καναδά³⁴ συνεργάζεται με την HOPEgenesis³⁵, μια οργάνωση μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα εγκατεστημένη στην Ελλάδα, με σκοπό την παροχή και την προσφορά υποστήριξης και ειδικευμένης ιατρικής γνώσης σε οικογένειες που διαμένουν σε απομονωμένες περιοχές της χώρας και επιθυμούν να αποκτήσουν τέκνα αλλά αντιμετωπίζουν εμπόδια πρόσβασης σε ιατρικές δομές (Claus, 2021).

Επιπροσθέτως, η Ελλάδα έχει εφαρμόσει διάφορες πολιτικές για την γονική άδεια, με σκοπό την υποστήριξη των εργαζομένων γονέων και δυνητικά την αύξηση των γεννήσεων. Βασικά σημεία των πολιτικών αυτών περιλαμβάνουν:

- Άδεια Μητρότητας: Οι γυναίκες εργαζόμενες δικαιούνται άδεια μητρότητας 17 εβδομάδων, με τουλάχιστον 8 εβδομάδες πριν τον τοκετό και 9 εβδομάδες μετά. Κατά τη διάρκεια αυτής, οι εργαζόμενες λαμβάνουν τουλάχιστον το 67% του μισθού τους (Grecesolved, 2024).
- Άδεια Πατρότητας: Οι πατέρες μπορούν να λάβουν έως και 14 ημέρες αμειβόμενης άδειας πατρότητας κατά τη γέννηση ή υιοθεσία ενός παιδιού (Αναγνωστόπουλος, 2021).
- Γονική Άδεια: Στην Ελλάδα, και οι δύο γονείς στον δημόσιο τομέα δικαιούνται συνδυαστικής μέγιστης μετά τον τοκετό άδειας 72 μηνών, γνωστής ως γονική άδεια, με αμειβόμενη άδεια που προσφέρεται για περίπου ένα έτος σε κάθε τομέα. Στον ιδιωτικό τομέα, η συνολική διαθέσιμη μετά τον τοκετό άδεια είναι 20 μήνες.
- Γονικά Επίδομα: Η Ελλάδα προσφέρει ένα γονικό επίδομα σε νέους γονείς που πληρούν ορισμένα κριτήρια, συμπεριλαμβανομένης μιας απαίτησης διαμονής για μη Έλληνες πολίτες και συνεισφορών στο ελληνικό σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Επιπλέον, προσφέρεται επίδομα γέννησης 2.000 ευρώ για γονείς με ετήσιο εισόδημα έως 40.000 ευρώ, υπό συγκεκριμένα κριτήρια διαμονής (Grecesolved, 2024).
- Άδεια Φροντίδας Παιδιού: Ένας από τους δύο εργαζόμενους γονείς δικαιούται τέσσερις μήνες άδειας ανά παιδί, η οποία επεκτείνεται σε 30 μήνες μετά τη γέννηση ή την υιοθεσία με μειωμένο ωράριο εργασίας. Αυτή η άδεια είναι αμειβόμενη και δεν μπορεί να μεταβιβαστεί μεταξύ των γονέων (Grecesolved, 2024).

³⁴ Ελληνική Πρωτοβουλία Καναδά: <https://ca.thehellenicinitiative.org/>.

³⁵ Για περισσότερες πληροφορίες: <https://www.hellasnews-radio.com/2021/the-hellenic-initiative-canada-%CE%B7-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CF%80%CF%81%CF%89%CF%84%CE%BF%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B4%CE%AC-%CF%83/>.

5.3. Ισότιμη πρόσβαση και χωρίς κριτήρια πρόσβαση των παιδιών εργαζόμενων γονέων σε υπηρεσίες παιδικής μέριμνας

Η παιδική μέριμνα δεν είναι πλέον μια απλή απόφαση για πολλές οικογένειες, μεταξύ της φροντίδας που παρέχεται από ένα μέλος της οικογένειας (συνήθως την μητέρα) και της φροντίδας εκτός της οικογένειας. Η παιδική μέριμνα περιλαμβάνει όλο και περισσότερα στοιχεία. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι τα πακέτα παιδικής μέριμνας που διατίθενται στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενσωματώνουν διάφορα μέρη της νομοθεσίας για την αγορά εργασίας και τη γονική άδεια, καθώς και ποικίλες επιλογές χώρων παιδικής μέριμνας. Η παιδική μέριμνα μπορεί να παρέχεται σε επίσημους χώρους, όπως παιδικούς σταθμούς, προσχολικούς σταθμούς ή από εγγεγραμμένους φροντιστές παιδιών, ή σε άτυπα περιβάλλοντα όπως παππούδες και γιαγιάδες, άλλους συγγενείς ή μη εγγεγραμμένες νταντάδες και φροντιστές παιδιών (Janta, 2014).

Η ευκολία πρόσβασης και το χαμηλό κόστος της επίσημης παιδικής μέριμνας επηρεάζει την απόφαση των οικογενειών να κάνουν παιδιά (Pronzato, 2017). Ας πάρουμε ως παράδειγμα την Σουηδία και την έρευνα που πραγματοποίησαν οι Eva Mörk, Anna Sjögren και Helena Svaleryd, προσπαθώντας να αποδείξουν πως η ποιότητα της παρεχόμενης βρεφονηπιακής φροντίδας επηρεάζει το ποσοστό γονιμότητας. Διερεύνησαν τον αντίκτυπο του περιορισμού/μείωσης του κόστους φροντίδας των παιδιών στην αναπαραγωγική συμπεριφορά των σουηδικών οικογενειών. Στο τέλος της έρευνάς τους, κατάφεραν να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι τα οικονομικά τέλη παιδικής μέριμνας επηρεάζουν την αναπαραγωγή χρησιμοποιώντας τις εξωγενείς αλλαγές στα έξοδα παιδικής μέριμνας που επιβλήθηκαν από τη σουηδική μεταρρύθμιση του 2001. Ανακάλυψαν, για παράδειγμα, ότι όταν το συνολικό κόστος παιδικής φροντίδας για το μέσο νοικοκυριό μειώθηκε σε περίοδο 18 μηνών, η γονιμότητα αυξήθηκε κατά περίπου 5%. Σύμφωνα με την έρευνά τους, αυτές οι πολιτικές θα είχαν ως αποτέλεσμα 2-3 επιπλέον γεννήσεις παιδιών ανά χίλιες γυναίκες.

Η έρευνα των Eva Mörk, Anna Sjögren και Helena Svaleryd μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως παράδειγμα, ως βέλτιστη πρακτική, από τις εκάστοτε χώρες της Ευρώπης. Μειώνοντας το κόστος των παρεχόμενων βρεφονηπιακών υπηρεσιών, είναι ιδιαίτερα πιθανό να δούμε μια αύξηση των ποσοστών των γεννήσεων στις Ευρωπαϊκές χώρες, μειώνοντας παράλληλα τον αρνητικό αντίκτυπο του δημογραφικού προβλήματος και προσφέροντας τη μελλοντική βάση για την δημιουργία ενός ισχυρού και πολυάριθμου εργατικού δυναμικού.

Σαφώς η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει κατανοήσει και η ίδια το πόσο σημαντικό είναι το συμπέρασμα των Eva Mörk, Anna Sjögren και Helena Svaleryd, καθώς η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει παρουσιάσει την Ευρωπαϊκή Στρατηγική Φροντίδας, η οποία στοχεύει στη διασφάλιση ποιοτικών και ποσοτικών υπηρεσιών φροντίδας σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και στη βελτίωση της κατάστασης τόσο των ληπτών φροντίδας όσο και εκείνων που τους φροντίζουν επαγγελματικά ή άτυπα. Η στρατηγική συμπληρώνεται από δύο συστάσεις προς τα κράτη μέλη σχετικά με την αναθεώρηση των στόχων της Βαρκελώνης για την προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα, καθώς και την πρόσβαση σε οικονομικά προσιτή υψηλής ποιότητας μακροχρόνια φροντίδα.

5.3.1. Η Στρατηγική της Βαρκελώνης

Η Στρατηγική της Βαρκελώνης³⁶, που εγκρίθηκε το 2002 από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, σηματοδότησε την εκκίνηση μιας σημαντικής προσπάθειας για τη βελτίωση των εγκαταστάσεων και των παροχών παιδικής φροντίδας και την προώθηση της ισορροπίας μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής στις χώρες της Ευρώπης. Οι στόχοι της στρατηγικής επικεντρώθηκαν στη διασφάλιση της πρόσβασης σε φροντίδα για τουλάχιστον το 33% των παιδιών κάτω των τριών ετών και το 90% των παιδιών από τρία έτη έως την υποχρεωτική σχολική ηλικία μέχρι το 2010. Αυτή η προσέγγιση αποτέλεσε ένα εξαιρετικά σημαντικό πρωταρχικό βήμα για την προώθηση της ισότητας των φύλων και τη δυνατότητα για τους γονείς, και ιδιαίτερα για τις γυναίκες να συμμετέχουν πιο ενεργά στην αγορά εργασίας, υποστηρίζοντας παράλληλα την ανάπτυξη των παιδιών.

Σύμφωνα με έκθεση του 2018 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, οι συλλογικές προσπάθειες των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατάφεραν να πετύχουν τον μέσο στόχο για την κάλυψη του 33% των παιδιών ηλικίας 0-3 ετών, ενώ έχουν γίνει σημαντικά βήματα προς την επίτευξη του στόχου του 90% για τα παιδιά από τρία έτη έως την υποχρεωτική σχολική ηλικία³⁷. Αυτή η επιτυχία υπογραμμίζει την πρόοδο προς τη διασφάλιση της πλήρους συμμετοχής των γυναικών στην εργασιακή δύναμη, ανοίγοντας τον δρόμο για πιο περιεκτικές, υποστηρικτικές και καινοτόμες προσεγγίσεις στην παιδική φροντίδα και την υποστήριξη της οικογενειακής ζωής στην Ευρώπη (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2018).

Η σύσταση του Συμβουλίου για την προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα (ECEC), που εγκρίθηκε τον Δεκέμβριο του 2022, αντικατοπτρίζει την αναγνώριση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την κρίσιμη σημασία που κατέχουν τα πρώτα χρόνια της παιδικής ηλικίας στην ανάπτυξη και εκπαίδευση. Με την ενημέρωση των στόχων της Βαρκελώνης για το 2030, η Ευρωπαϊκή Ένωση τονίζει την ανάγκη για επέκταση και βελτίωση της ποιότητας της προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας, ώστε να καταστεί πιο προσιτή και να παρέχει ίσες ευκαιρίες σε όλα τα παιδιά.

Οι ενημερωμένοι στόχοι για το 2030 υποδεικνύουν μια φιλόδοξη προσπάθεια να διασφαλιστεί ότι τουλάχιστον το 45% των παιδιών κάτω των τριών ετών θα συμμετέχουν στην προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα, και τουλάχιστον το 96% των παιδιών από τρία έτη έως την ηλικία έναρξης της υποχρεωτικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Αυτοί οι στόχοι αντανακλούν την πεποίθηση ότι η πρόωμη πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση και φροντίδα μπορεί να παίξει κρίσιμο ρόλο στην προώθηση της κοινωνικής ένταξης, στην μείωση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων και στην υποστήριξη της προσωπικής, κοινωνικής και γνωστικής ανάπτυξης των παιδιών (European Public Health Alliance, 2023).

Ωστόσο, για να διασφαλιστεί η επιτυχία και η βιωσιμότητα των πολιτικών που στοχεύουν στην προαγωγή της ποιοτικής προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο τονίζει

³⁶ Πηγή: <https://socialpolicy.gr/2022/09/%CE%BC%CE%B9%CE%B1-%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7-%CF%86%CF%81%CE%BF%CE%BD%CF%84.html>

³⁷ Πηγή: <https://ec.europa.eu/newsroom/just/items/625317>

πως είναι ζωτικής σημασίας η υιοθέτηση μιας ολιστικής προσέγγισης που περιλαμβάνει τα εξής βασικά στοιχεία:

1. Δημόσιες Επενδύσεις σε Ποιοτική Προσχολική Εκπαίδευση και Φροντίδα (ΠΕΦ): Η ενίσχυση των δημόσιων επενδύσεων για την παροχή ποιοτικής «ΠΕΦ» που είναι προσβάσιμη σε όλα τα παιδιά, ιδιαίτερα για εκείνα κάτω των τριών ετών, αποτελεί θεμελιώδη στόχο. Αυτό συνεπάγεται την αναβάθμιση των υποδομών, την εξασφάλιση της οικονομικής προσβασιμότητας και την προώθηση της ισότητας στην πρόσβαση.

2. Επαγγελματισμός του Προσωπικού της «ΠΕΦ»: Η επένδυση στην εκπαίδευση, την πρόσληψη και τη διατήρηση του προσωπικού, διασφαλίζοντας ότι οι επαγγελματίες διαθέτουν τα απαραίτητα προσόντα αλλά και την απαραίτητη υποστήριξη, είναι κρίσιμη για την παροχή υψηλού επιπέδου φροντίδας.

3. Ένταξη Ευάλωτων Ομάδων: Ειδικά σχέδια που στοχεύουν στη συμμετοχή παιδιών από ευάλωτες κοινωνικές ομάδες, όπως παιδιά που αντιμετωπίζουν φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό, είναι ουσιαστικά για την εξασφάλιση της ισότητας στην πρόσβαση και την προώθηση της κοινωνικής ένταξης.

4. Συλλογή και Παρακολούθηση Δεδομένων: Η ανάπτυξη ενός ισχυρού μηχανισμού για τη συλλογή και την αξιολόγηση δεδομένων σχετικά με την πρόσβαση αλλά και την ποιότητα της Προσχολικής Εκπαίδευσης και Φροντίδας είναι κρίσιμη. Αυτό περιλαμβάνει την επέκταση του πεδίου της εθνικής συλλογής δεδομένων και την ανάπτυξη μηχανισμών παρακολούθησης για την τεκμηριωμένη χάραξη πολιτικής.

5. Η υλοποίηση αυτών των στοιχείων απαιτεί μια συνεκτική και συντονισμένη προσπάθεια από όλα τα επίπεδα της διακυβέρνησης, καθώς και τη συνεργασία μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, ΜΚΟ και άλλων σχετικών φορέων, για να διασφαλιστεί ότι όλα τα παιδιά έχουν πρόσβαση σε ποιοτική προσχολική εκπαίδευση και φροντίδα, ως θεμέλιο για μια δίκαιη και περιεκτική κοινωνία.

5.4. Διεθνής Μετανάστευση

Όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, οι προβλέψεις για τα δημογραφικά δεδομένα της Ευρώπης δείχνουν πως ο πληθυσμός της θα αυξηθεί, αλλά θα αποτελείται κυρίως από ηλικιωμένους ανθρώπους. Το φαινόμενο αυτό θέτει αλλά και θα συνεχίσει να θέτει σε εξαιρετική δοκιμασία την βιωσιμότητα των συστημάτων πρόνοιας και υγείας των χωρών της Ευρώπης, αλλά θα αποτελέσει επίσης και μια πρόκληση για την προοπτική ανάπτυξης των χωρών της Ευρώπης, καθώς θα περιορίζει την αύξηση της επαγγελματικής απασχόλησης. Το δίλημμα της Ευρώπης δεν είναι πρωτοφανές. Τις δύο προηγούμενες δεκαετίες, η Ιαπωνία είχε πολύ χαμηλά ποσοστά γεννήσεων και σχετικά περιορισμένες μεταναστευτικές εισροές, καθώς και ταχεία αύξηση των ποσοστών δημογραφικής και οικονομικής εξάρτησης. Αντίθετα, τα έθνη με μειωμένα ποσοστά γεννήσεων αλλά με αυξανόμενο πληθυσμό σε ηλικία εργασίας, κυρίως στον αναπτυσσόμενο κόσμο, επωφελούνται από ένα φαινόμενο γνωστό ως δημογραφικό μέρισμα.

Η Ευρώπη αντιμετωπίζει το πρόβλημα της γήρανσης του πληθυσμού της, φαινόμενο το οποίο θα έχει αρνητική επιρροή στην ικανότητα της Ευρώπης να αποτελεί παγκόσμιο παράγοντα επιρροής,

καθώς τα δεδομένα και οι προβλέψεις δείχνουν πως οι αρνητικές επιπτώσεις του δημογραφικού προβλήματος θα έχουν αντίκτυπο σε όλα τα ευρωπαϊκά έθνη. Υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι η Ευρώπη μπορεί να ενισχύσει το οικονομικό της δυναμικό και την ανταγωνιστικότητά της κάνοντας καλύτερη χρήση του ανθρώπινου κεφαλαίου της. Είναι επίσης προφανές ότι η Ευρώπη θα αντιμετώπιζε πολύ πιο δύσκολα αναπτυξιακά ζητήματα, εάν υπήρχε μια ισχυρή απουσία συνεπών μεταναστευτικών εισροών. Η μετανάστευση μπορεί να βοηθήσει την τόσο αναγκαία ανάπτυξη της παραγωγικότητας και να εξουδετερώσει τις αρνητικές επιπτώσεις της γήρανσης, αλλά μπορεί μόνο εν μέρει να βελτιώσει τη δημογραφική κατάσταση της Ευρώπης (P. de Lima, S. Bernabè, R.L. Bubbico, S. Leonardo, C. Weiss, 2016).

Για τα ευρωπαϊκά έθνη και τα διάφορα επίπεδα ανάπτυξής τους, η μετανάστευση έχει επίδραση σε μια ποικιλία διασυνδεδεμένων παραγόντων ανάπτυξης. Μία από τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της μετανάστευσης στην Ευρώπη είναι ο αντίκτυπος της στη δυναμική του πληθυσμού. Τις τελευταίες δεκαετίες, η μετανάστευση έχει γίνει πιο σημαντικός παράγοντας για τον καθορισμό του βραχυπρόθεσμου ρυθμού αύξησης του πληθυσμού στα κράτη μέλη και στις περιφέρειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τόσο τα έθνη προέλευσης όσο και οι χώρες προορισμού επηρεάζονται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους από τη μετανάστευση. Οι περισσότεροι οικονομολόγοι θεωρούν τη μετανάστευση ως μετακίνηση από περιοχές με χαμηλή παραγωγικότητα εργασίας σε περιοχές με υψηλή παραγωγικότητα εργασίας. Ως αποτέλεσμα, η μετανάστευση παράγει οικονομικά οφέλη, ωστόσο μπορεί να μην είναι όλα εξίσου κατανομημένα. Ωστόσο, η μετανάστευση έχει επιπτώσεις στον πολιτισμό και την κοινωνία, που υπερβαίνουν κατά πολύ την οικονομική της πτυχή. Οι οικονομικές επιπτώσεις της μετανάστευσης είναι το κύριο θέμα της έρευνας των P. de Lima, S. Bernabè, R.L. Bubbico και S. Leonardo, C. Weiss (2016).

Η μετανάστευση μπορεί να βοηθήσει στην άμβλυνση των ελλείψεων του εργατικού δυναμικού σε ορισμένα έθνη, περιοχές, βιομηχανίες ή επαγγέλματα. Σύμφωνα με ορισμένες έρευνες, οι μετανάστες μπορεί να είναι σε ευκολότερη θέση προσαρμογής σε τομείς στους οποίους οι ιθαγενείς μπορεί να είναι απρόθυμοι να εισέλθουν. Η εισροή μεταναστών σε χώρες με μειωμένο πληθυσμό αλλά και εργατικό δυναμικό, θα ωφελούσε επίσης τις ηλικιακές δομές τέτοιων εθνών. Συχνά, οι μετανάστες είναι νεότεροι από τους ντόπιους στη χώρα υποδοχής. Οι μετανάστες έχουν υψηλότερο ποσοστό ατόμων σε ηλικία εργασίας από ό,τι οι ντόπιοι. Ως εκ τούτου, οι νέοι μετανάστες είναι σε θέση να ενισχύσουν το μέγεθος του εργατικού δυναμικού, εξουδετερώνοντας τη φυσική απώλεια πληθυσμού από τις προηγμένες οικονομίες του Βορρά (Giovanni Peri, 2020).

Η διαδικασία της μετανάστευσης και οι μετανάστες μπορούν να βοηθήσουν την Ευρωπαϊκή Ένωση στην αντιμετώπιση του προβλήματος της γήρανσης του πληθυσμού της. Σύμφωνα με τις τρέχουσες δημογραφικές εκτιμήσεις, η Ευρώπη θα πρέπει να δελεάσει έναν σημαντικό επιπλέον αριθμό μεταναστών προκειμένου να συνεχίσει την οικονομική ανάπτυξή της. Όμως, η μετανάστευση από μόνη της δεν θα είναι αρκετή για να διορθώσει τη δημογραφική ανισορροπία, καθώς έχει ιδιαίτερα σοβαρές δευτερογενείς επιπτώσεις. Προκειμένου να προσαρμοστεί στις μελλοντικές γρήγορες αλλαγές στις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας, η Ευρώπη θα πρέπει να ενισχύσει την

ανταγωνιστικότητα και την παραγωγικότητά της μέσω καλύτερης και πιο ευέλικτης χρήσης των ανθρώπινων πόρων (P. de Lima, S. Bernabè, R.L. Bubbico, S. Leonardo, C. Weiss, 2016).

Για παράδειγμα, η Γερμανία, αναγνωρίζοντας την επιτακτική ανάγκη για αντιμετώπιση της δημογραφικής συρρίκνωσης του εργατικού δυναμικού, έχει επενδύσει σημαντικά στην ενσωμάτωση των μεταναστευτικών πληθυσμών στον εργασιακό της ιστό. Σε αυτό το πλαίσιο, έχει ληφθεί μια σειρά από πολυεπίπεδες πρωτοβουλίες. Με την υιοθέτηση του νόμου περί μετανάστευσης ειδικευμένων εργατικών δυνάμεων, γνωστού ως *Fachkräfteeinwanderungsgesetz*³⁸, η Γερμανία έχει ανοίξει τις πύλες της προς ειδικευμένους εργαζομένους από τρίτες χώρες³⁹, στοχεύοντας στην κάλυψη των εργασιακών κενών που υφίστανται στην εγχώρια αγορά. Η παροχή μαθημάτων ενσωμάτωσης, που έχουν σχεδιαστεί για να προάγουν την κατανόηση της γερμανικής γλώσσας και την εμβάθυνση στο νομικό σύστημα, την ιστορία και τον πολιτισμό της Γερμανίας, είναι κρίσιμη για την επιτυχή ενσωμάτωση των μεταναστών στην κοινωνία και την αγορά εργασίας. Επιπλέον, η εξορθολογισμένη διαδικασία αναγνώρισης των επαγγελματικών προσόντων που αποκτήθηκαν σε ξένες χώρες διευκολύνει σημαντικά την ένταξη των ειδικευμένων μεταναστών στη γερμανική αγορά εργασίας, συμβάλλοντας στην αποτελεσματική αξιοποίηση του διεθνούς ταλέντου.

5.4.1. Ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναλάβει μια σειρά από πρωτοβουλίες για να βοηθήσει τα κράτη μέλη να αντιμετωπίσουν τις ελλείψεις εργατικού δυναμικού, αποτέλεσμα των δημογραφικών προκλήσεων, δράσεων μεταξύ των οποίων αποτελούν και οι εθνικές μεταναστευτικές πολιτικές⁴⁰. Αυτό είναι μέρος μιας ευρύτερης προσπάθειας απάντησης για τη διαχείριση της δημογραφικής κρίσης, αξιοποιώντας παράλληλα το καλύτερο από την παγκοσμιοποίηση και χτίζοντας κοινωνική και οικονομική ανθεκτικότητα.

Σύμφωνα με τις ανάγκες του πλαισίου αυτού, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει μεταρρυθμίσει την οδηγία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Ευρωπαϊκή Μπλε Κάρτα⁴¹, με στόχο τη προσέλκυση και την συγκέντρωση ταλέντων υψηλής ειδίκευσης από τρίτες χώρες, που απαιτούνται στις αγορές εργασίας της. Επιπλέον, πρότεινε την αναθεώρηση της οδηγίας για τη μακροχρόνια διαμονή προκειμένου να ενισχυθούν τα δικαιώματα όσων διαμένουν επί μακρόν σε κράτος μέλος, καθώς μετακινούνται ή εργάζονται σε διαφορετικό κράτος μέλος. Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διευκόλυνε, μέσω της αναθεώρησης της οδηγίας για την ενιαία άδεια για τους υπηκόους τρίτων χωρών, τη δυνατότητα υποβολής αίτησης για ενιαία άδεια από ένα μόνο κράτος μέλος, ώστε να διαμένουν και να εργάζονται σε αυτό το κράτος μέλος. Με αυτή την δράση, η Επιτροπή επιδιώκει να ενισχύσει τον αντίκτυπο της οικονομικής μετανάστευσης στην ανάπτυξη και την

³⁸ <https://www.bpb.de/themen/migration-integration/laenderprofile/english-version-country-profiles/262814/migration-to-germany-current-challenges-and-future-developments/>.

³⁹ <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=470>

⁴⁰ Υπέρβαση των ελλείψεων δεξιοτήτων στην ΕΕ: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/maximising-potential-eus-workforce_en

⁴¹ Ευρωπαϊκή Μπλε Κάρτα: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/legal-migration-and-integration/work/eu-blue-card_en

ανταγωνιστικότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁴². Η δημιουργία μιας κοινοτικής ομάδας ταλέντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ως στόχο να ταιριάζει τους άμεσα καταρτισμένους εργαζομένους, οι οποίοι είναι έτοιμοι να μετακομίσουν στην Ένωση, με τις ανάγκες των εργοδοτών των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Μαζί με τις εγχώριες προσπάθειες, η προσέλκυση δεξιοτήτων και ταλέντων από το εξωτερικό αναγνωρίζεται ως εξαιρετική πρακτική και ζωτικό μέρος της λύσης για την αντιμετώπιση των ελλείψεων του εργατικού δυναμικού και δεξιοτήτων. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει προτείνει το Πακέτο Κινητικότητας Ταλέντων⁴³, το οποίο στοχεύει στη διευκόλυνση των προσλήψεων από χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην επιτάχυνση της αναγνώρισης των επαγγελματικών προσόντων και των προσόντων που αποκτώνται σε τρίτες χώρες και στην ουσία, στην ενθάρρυνση της μαθησιακής κινητικότητας για όλους. Το πακέτο καταδεικνύει τη σημασία της διεθνούς συνεργασίας για τη διασφάλιση της εκμετάλλευσης των αμοιβαίων οφελών της κινητικότητας.

Επιπλέον, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αντιλαμβανόμενη την αντίληψη των ζητημάτων έλλειψης εργατικού δυναμικού εξαιτίας των δημογραφικών αλλαγών, έχει λάβει διάφορες στρατηγικές και πρωτοβουλίες για την αποτελεσματική συγχώνευση του εργατικού δυναμικού από χώρες εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτή η δράση πραγματοποιείται με στόχο τη διαχείριση της νόμιμης μετανάστευσης, μέσω της υποβοήθησης της ένταξής τους στην αγορά εργασίας.

Πιο συγκεκριμένα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει προωθήσει τις ακόλουθες πρακτικές:

- Ευρωπαϊκή Σύμπραξη για την Ένταξη⁴⁴: Ένα από τα πιο συναρπαστικά έργα σήμερα είναι η Ευρωπαϊκή Σύμπραξη για την Ένταξη. Το πρόγραμμα αναπτύχθηκε σε συνεργασία με τους ευρωπαίους κοινωνικούς και οικονομικούς εταίρους, και αποτελεί έργο για την ένταξη των προσφύγων στην αγορά εργασίας. Υποστήριξη μιας πολυμερούς προσέγγισης για την οικοδόμηση συνεργασίας μεταξύ εταίρων σε ευρωπαϊκό και τοπικό επίπεδο, συγχρηματοδοτώντας μια σειρά έργων που στοχεύουν στην ένταξη των προσφύγων και άλλων μεταναστών στην αγορά εργασίας (Directorate-General for Migration and Home Affairs, N.D).
- Σχέδιο Δράσης για την Ένταξη (2021-2027)⁴⁵: Το Σχέδιο Δράσης καθορίζει φιλόδοξα, ευρείας βάσης σχέδια που θα βοηθήσουν τα κράτη μέλη και τους ενδιαφερόμενους φορείς στην πιο δύσκολη πορεία για την ένταξη των μεταναστών και των προσφύγων στην ΕΕ. Έχει ιδιαίτερη εστίαση στη στέγαση, την εκπαίδευση, την εργασία και την υγεία, προστίθεται στην εκπαίδευση, τις βελτιωμένες ευκαιρίες απασχόλησης, τη δίκαιη ενοκίαση και τη σωστή στέγαση. Επιπλέον, το σχέδιο δίνει έμφαση σε δραστηριότητες στις οποίες η ΕΕ υποστηρίζει τα κράτη μέλη μέσω της χρηματοδότησης, της ανάπτυξης ικανοτήτων και της δημιουργίας νέων εταιρικών σχέσεων (Directorate-General for Migration and Home Affairs, N.D).
- Επιπλέον, ο Ευρωπαϊκός Ιστότοπος για την Ένταξη⁴⁶ (EWSI) είναι μια από τις κύριες πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στο πεδίο των ενημερωμένων πληροφοριών και καλών πρακτικών

⁴² Νομικές οδοί προς την Ευρωπαϊκή Ένωση: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-of-life/migration-and-asylum/new-pact-migration-and-asylum/legal-pathways-european-union_en

⁴³ Πακέτο Κινητικότητας Ταλέντων: https://eures.europa.eu/eu-talent-pool-pilot_en

⁴⁴ Ευρωπαϊκή Σύμπραξη για την Ένταξη: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/legal-migration-and-integration/cooperation-economic-and-social-partners/european-partnership-integration_en

⁴⁵ Σχέδιο δράσης για την ένταξη και την ένταξη: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/legal-migration-and-integration/integration/action-plan-integration-and-inclusion_en

⁴⁶ Ευρωπαϊκός Ιστότοπος για την Ένταξη (EWSI): https://migrant-integration.ec.europa.eu/home_en

σχετικά με την ένταξη των μεταναστών στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Αντιπροσωπεύει μια πλήρη βάση δεδομένων πιθανών στρατηγικών και υποστηρικτικών μέτρων στον τομέα της ένταξης στην αγορά εργασίας, υποστηρίζοντας άλλες διαστάσεις της ένταξης των μεταναστών (European Commission, N.D).

5.5. Ενεργός Γήρανση

Η ευρωπαϊκή προσέγγιση για την ενεργό γήρανση έχει αναπτυχθεί με ξεκάθαρο τρόπο, διαφοροποιούμενη σημαντικά από την αμερικανική οπτική, η οποία εστιάζει περισσότερο στην ιδέα της επιτυχημένης γήρανσης. Στην Ευρώπη, η έμφαση δίνεται στην προώθηση της διατήρησης της υγείας, της εργασίας και της ενεργού συμμετοχής των ηλικιωμένων στην κοινωνία. Αν και δεν υπάρχει μια ενιαία, παγκόσμια αποδεκτή ορολογία, η ιδέα έχει κερδίσει μεγάλη δημοτικότητα στην Ευρώπη τα τελευταία δέκα χρόνια, ενισχυμένη από πρωτοβουλίες του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η ανάπτυξη των ιδεών γύρω από την ενεργή και επιτυχημένη γήρανση ξεκίνησε στις ΗΠΑ κατά τις αρχές του 1960, παρουσιάζοντας μια αντίληψη που αντικρούει την επικρατούσα θεωρία της εποχής για την αποδέσμευση. Το παράδειγμα της ενεργού γήρανσης, το οποίο άρχισε να διαμορφώνεται τη δεκαετία του 1990, τονίζει τη σημασία της διατήρησης της υγείας και της κοινωνικής δραστηριοποίησης ως κεντρικά στοιχεία για μια ικανοποιητική ζωή στα γηρατεία (Foster, L., & Walker, A., 2015).

Το «Eurofound», το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για την Ενίσχυση της Ζωής και της Εργασίας⁴⁷, αντιλαμβάνεται την ενεργό γήρανση ως μια στρατηγική για να βοηθήσει τους ανθρώπους να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους καθώς μεγαλώνουν, επιτρέποντάς τους να συνεχίσουν να συνεισφέρουν στην οικονομία και την κοινωνία. Αυτή η προσέγγιση είναι εξαιρετικά σημαντική για το ευρωπαϊκό δημογραφικό τοπίο, το οποίο χαρακτηρίζεται από χαμηλά ποσοστά γονιμότητας και αύξηση του προσδόκιμου ζωής. Η δημογραφική αλλαγή αναμένεται να φέρει μια αύξηση στο ποσοστό του πληθυσμού που είναι άνω των 65 ετών, από 17.4% το 2010 σε 29.5% έως το 2060 (Eurofound, 2018). Στο ευρύτερο πλαίσιο της αγοράς εργασίας, το «Eurofound» τονίζει την ανάγκη για πολιτικές ενεργού γήρανσης για να αντιμετωπιστούν οι πιθανές πιέσεις στα συστήματα πρόνοιας, συμπεριλαμβανομένων των συνταξιοδοτικών συστημάτων, των υπηρεσιών υγείας και των παροχών μακροχρόνιας φροντίδας. Η διοργάνωση του 2012 ως Ευρωπαϊκού Έτους για την Ενεργό Γήρανση και την Αλληλεγγύη μεταξύ των Γενεών⁴⁸ ήταν ένα εξαιρετικό κρίσιμο σημείο, που υπογράμμισε την πολύτιμη συνεισφορά των ηλικιωμένων, ενσωματώνοντας την ιδέα της ενεργού γήρανσης στην πολιτική σε όλη την ήπειρο.

Οι ευρωπαϊκές πολιτικές για την ενεργό γήρανση αποσκοπούν στην αποτελεσματική αντιμετώπιση των προκλήσεων και των εμποδίων που προκύπτουν από τη γήρανση του πληθυσμού, μέσα από μια σειρά από στρατηγικές και πρακτικές που εστιάζουν στη βελτίωση της υγείας, την τεχνολογική καινοτομία και ανάπτυξη και την κοινωνική ένταξη. Η προώθηση της υγείας περιλαμβάνει προγράμματα πρόληψης και ευαισθητοποίησης, που στοχεύουν στη διατήρηση της φυσικής και νοητικής ευεξίας του ηλικιωμένου πληθυσμού. Οι τεχνολογικές καινοτομίες περιλαμβάνουν την

⁴⁷ <https://www.eurofound.europa.eu/en/home>

⁴⁸ <http://www.esfhellas.gr/el/Pages/oldactiveageing2012.aspx>.

δημιουργία και εφαρμογή νέων τεχνολογιών, όπως οι ψηφιακές υπηρεσίες υγείας και η τηλεφροντίδα, που επιτρέπουν στους ηλικιωμένους να ζουν ανεξάρτητα και με μια αίσθηση αξιοπρέπειας. Η κοινωνική ένταξη ενθαρρύνει τη συμμετοχή των ηλικιωμένων στην καθημερινότητα, μέσω της εθελοντικής εργασίας, της δια βίου μάθησης και των κοινωνικών δραστηριοτήτων, ενισχύοντας έτσι την κοινωνική τους δικτύωση και την ψυχολογική τους ευεξία.

Μια χαρακτηριστική εφαρμογή των στρατηγικών για την ενεργό γήρανση είναι η δημιουργία προγραμμάτων από τις κοινότητες και οργανισμούς σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις, με στόχο να καταστήσουν καλύτερη τη ζωή των ηλικιωμένων. Για παράδειγμα, στη Βαρκελώνη, ένα πρωτοποριακό πρόγραμμα από το «Institut d'Investigació en Atenció Primària (IDIAP) Jordi Gol»⁴⁹ βασίζεται στη συμμετοχή νοσοκόμων της περιοχής, οι οποίοι παρέχουν καθοδήγηση σχετικά με τη σωματική δραστηριότητα, τη σωστή διατροφή και τις φαρμακευτικές θεραπείες, προσφέροντας επίσης εργαστήρια για την ενίσχυση της μνήμης. Αυτές οι δράσεις έχουν οδηγήσει σε μείωση της χρήσης υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης και σε χαμηλότερα ποσοστά θνησιμότητας στην ηλικιακή ομάδα άνω των 65 ετών.

Συμπληρωματικά, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει αναπτύξει την πρωτοβουλία «Προσχέδιο», γνωστή ως «Blueprint»⁵⁰, για να συνδέσει την τεχνολογία με το όραμα για μια ενεργό και υγιή γήρανση. Αυτή η προσπάθεια επιδιώκει να φέρει κοντά φορείς από διάφορους τομείς, προκειμένου να αξιοποιήσουν τις ψηφιακές καινοτομίες για τη μετατροπή των δημογραφικών προκλήσεων σε ευκαιρίες, ωφελώντας την οικονομία και την κοινωνία της Ευρώπης. Ωστόσο, η πρωτοβουλία αυτή αντιμετωπίζει δυσκολίες και εμπόδια, όπως το ψηφιακό χάσμα που υπάρχει μεταξύ των ηλικιωμένων, ειδικά εξαιτίας της χαμηλής πρόσβασης στο διαδίκτυο από πληθυσμιακές ομάδες με λιγότερες εκπαιδευτικές ευκαιρίες σε ορισμένες χώρες. Έτσι, παράλληλα με την πρωτοβουλία «Blueprint», τονίζεται η επιτακτική ανάγκη για ενισχυμένες προσπάθειες στην προαγωγή της υγείας και την εκπαίδευση, με σκοπό την υποστήριξη ενός δυναμικού, αλλά κυρίως ενός προσαρμοστικού πληθυσμού (European Commission, 2021).

5.5.1. Η UNECE και ο δείκτης ενεργού γήρανσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (AAI)

Ο δείκτης ενεργού γήρανσης είναι ένα σημαντικό εργαλείο, αποτέλεσμα της κοινής προσπάθειας της UNECE⁵¹ και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ο οποίος εξυπηρετεί στην αναγνώριση περιοχών, όπου οι ευκαιρίες για μια υγιή και δραστήρια τρίτη ηλικία δεν έχουν αξιοποιηθεί ακόμα πλήρως. Μέσα από τον δείκτη αυτόν, υπολογίζεται η ικανότητα των ηλικιωμένων να εκμεταλλεύονται και να χρησιμοποιούν τις δυνατότητες που έχουν στον τομέα της απασχόλησης, της συμμετοχής στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή και τη δυνατότητα για μια ανεξάρτητη ζωή. Η Αναλυτική Έκθεση για το 2018⁵² έδειξε μια σταθερά θετική κατεύθυνση στην ενεργό γήρανση σε ολόκληρη την Ευρώπη, με τις βαθμολογίες να αυξάνονται περίπου κατά 10% από το 2008 έως το 2016. Πιο συγκεκριμένα, αυτή η έκθεση δείχνει πως έχει σημειωθεί πρόοδος στις περισσότερες χώρες της

⁴⁹ <https://www.idiapjgol.org/index.php/en/>.

⁵⁰ Πηγή: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/blueprint-digital-transformation-health-and-care-ageing-society>.

⁵¹ <https://unece.org/>.

⁵² <https://unece.org/population/active-ageing-index>

Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς έχουν σημειώσει άνοδο στις συνολικές βαθμολογίες του Δείκτη Ενεργού Γήρανσης (AAI)⁵³, με την πρόοδο να είναι ιδιαίτερα ισχυρή μεταξύ των γυναικών. Το «AAI» χρησιμεύει ως πρακτικό εργαλείο για τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, μετρώντας τον βαθμό στον οποίο τα ηλικιωμένα άτομα κάνουν ανεξάρτητη ζωή, απασχολούνται και συμμετέχουν σε κοινωνικές δραστηριότητες, υπογραμμίζοντας έτσι την ικανότητά τους για ενεργό γήρανση.

Ο δείκτης ενεργούς γήρανσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αποτελείται από 22 επιμέρους δείκτες⁵⁴, ομαδοποιημένους σε τέσσερις τομείς και υπογραμμίζει τις διαφορές στην ενεργό γήρανση μεταξύ ανδρών και γυναικών, εντοπίζοντας τις ανισότητες στα επίπεδα απασχόλησης και κοινωνικής συμμετοχής μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η παραγομένη ανάλυση υπογραμμίζει τομείς προόδου, ενώ επισημαίνει επίσης τομείς που απαιτούν περαιτέρω προσοχή για την ενίσχυση της ενεργού γήρανσης. Επιπλέον, ο δείκτης εντοπίζει τις διαφορές σε επίπεδο απασχόλησης και κοινωνικής συμμετοχής μεταξύ των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υποδεικνύοντας περιοχές προόδου αλλά και τομείς που χρειάζονται περαιτέρω εστίαση. Το έργο και τα αποτελέσματα του δείκτη «AAI» είναι ζωτικής σημασίας για τη διαμόρφωση πολιτικών, καθώς στοχεύει στην προώθηση της ενεργού γήρανσης και στην υποστήριξη των πολιτικών φορέων για την ανάπτυξη αποτελεσματικών στρατηγικών.

5.5.2. Έργο «Interreg Europe» για την ενεργό και υγιή γήρανση

Το «Interreg Europe»⁵⁵ αποτελεί ένα σημαντικό πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σχεδιασμένο για την ενίσχυση της περιφερειακής συνεργασίας σε όλη την Ευρώπη. Είναι μέρος την ευρύτερης πρωτοβουλίας της Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας⁵⁶, γνωστή ως «Interreg», και χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης⁵⁷. Η αποστολή του είναι η βελτίωση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών, καθώς και των προγραμμάτων περιφερειακής ανάπτυξης, ειδικά αυτών που σχετίζονται με την προώθηση της ανάπτυξης και της απασχόλησης, καθώς και με τα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Εδαφικής Συνεργασίας, μέσω ανταλλαγής καλών πρακτικών, εμπειριών και ανάπτυξης ικανοτήτων μεταξύ περιφερειακών και τοπικών αρχών.

Επιπροσθέτως, το «Interreg Europe» έχει τον κρίσιμο ρόλο της προώθησης της καινοτομίας και την υποστήριξη πρωτοβουλιών που στοχεύουν στην ενεργό και υγιή γήρανση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Μέσα από την διαδικασία διευκόλυνσης της συνεργασίας μεταξύ περιφερειών, το πρόγραμμα ενθαρρύνει την ανταλλαγή ιδεών και καλών πρακτικών, προσφέροντας λύσεις στις προκλήσεις και στα εμπόδια που σχετίζονται με τη γήρανση του πληθυσμού. Στην πραγματικότητα, υποστηρίζονται πολλά σημαντικά έργα που επιδιώκουν να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής των ηλικιωμένων,

⁵³ <https://unece.org/population/publications/active-ageing-index-analytical-report>.

⁵⁴ https://unece.org/DAM/pau/age/Active_Ageing_Index/AAI_leaflet.pdf

⁵⁵ <https://www.interregeurope.eu>

⁵⁶

<https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/98/%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CE%B5%CE%B4%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%BA%CE%B7-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%B1>

⁵⁷ Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/95/el-fondo-europeo-de-desarrollo-regional-feder->

δίνοντας έμφαση στους στόχους και στη συνεισφορά τους στον τομέα της ενεργού και υγιούς γήρανσης:

1. EU_SHAFE⁵⁸ (Η Ευρώπη επιτρέπει έξυπνα υγιεινά περιβάλλοντα φιλικά προς την ηλικία): Το πρόγραμμα EU_SHAFE έχει σκοπό τη δημιουργία περιβαλλόντων που ενισχύουν την ευημερία και προωθούν την ενεργή συμμετοχή του ηλικιωμένου πληθυσμού, μέσω της υλοποίησης έξυπνων πρωτοβουλιών για την υγεία και την ευημερία. Με την ενσωμάτωση τεχνολογικών λύσεων και την εφαρμογή αρχών φιλικών προς την ηλικία, το EU_SHAFE στοχεύει στην ανάπτυξη περιβαλλόντων που βοηθούν στη βελτίωση της ανεξαρτησίας και της ποιότητας ζωής των ηλικιωμένων. Αυτή η προσέγγιση καθιστά τα καθημερινά περιβάλλοντα πιο προσβάσιμα και υποστηρικτικά, προσφέροντας τη δυνατότητα στους ηλικιωμένους να ζουν με μεγαλύτερη ευελιξία και ασφάλεια.

2. HoCare⁵⁹ (Καινοτομία φροντίδας στο σπίτι): Το πρόγραμμα HoCare αποτελεί μια πρωτοποριακή πρωτοβουλία που επιδιώκει να προσφέρει καινοτόμες λύσεις στον τομέα της οικιακής φροντίδας, στοχεύοντας κυρίως στην υποστήριξη των ηλικιωμένων που επιθυμούν να παραμείνουν στο σπίτι τους. Το έργο αναγνωρίζει την αξία της συνεργασίας μεταξύ των τελικών χρηστών, των επαγγελματιών του χώρου της υγείας και των επιχειρήσεων, με στόχο να διασφαλιστεί ότι οι ανάγκες των ηλικιωμένων εξυπηρετούνται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Μέσω της διαδικασίας της συν-δημιουργίας, το «HoCare» επιδιώκει να δημιουργήσει και να αναπτύξει προηγμένα προϊόντα και υπηρεσίες που ανταποκρίνονται στις ειδικές ανάγκες των ηλικιωμένων, προσφέροντας τεχνολογικές καινοτομίες και νέες υπηρεσίες που βελτιώνουν την παροχή κατ' οίκον φροντίδας. Με την εστίαση στην ενίσχυση της αυτονομίας και της ευημερίας, το «HoCare» συμβάλλει σημαντικά στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των ηλικιωμένων.

3. ITHACA⁶⁰ (Καινοτομία στην Υγεία και τη Φροντίδα για Όλους): Το πρόγραμμα ITHACA επικεντρώνεται στην ενίσχυση των περιφερειακών πολιτικών για την υποστήριξη μιας ενεργού και υγιούς γήρανσης, φέρνοντας κοντά φορείς από διάφορες περιοχές για την ανταλλαγή γνώσεων και καλύτερων πρακτικών σχετικά με την καινοτομία στον τομέα της υγείας. Μέσα από αυτή τη συνεργασία, το ITHACA επιδιώκει να βελτιώσει την ποιότητα ζωής των ηλικιωμένων, προωθώντας την ανάπτυξη καινοτόμων λύσεων υγείας που είναι εφαρμόσιμες σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Στόχος είναι να εξασφαλιστεί η πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας υγειονομικές υπηρεσίες για όλους, χωρίς εξαιρέσεις, ενθαρρύνοντας έτσι μια πιο υγιή και ενεργό γήρανση στην Ευρώπη.

4. InnovaSPA⁶¹ (Καινοτομία στον Θερμικό Τομέα): Το πρόγραμμα InnovaSPA αναδεικνύει τη σημασία των θερμικών πόρων και των φυσικών τους πόρων, ως μέσα προαγωγής της υγείας, της ευεξίας και της δημιουργίας ηλικιακά φιλικών κοινωνιών. Μέσω της προώθησης της χρήσης φυσικών ιαματικών νερών και συνδεδεμένων θεραπειών, το πρόγραμμα επιδιώκει να παρέχει καινοτόμες λύσεις για την προληπτική υγειονομική φροντίδα και την αποκατάσταση, με ιδιαίτερη έμφαση στις ανάγκες των ηλικιωμένων. Αυτή η προσέγγιση έχει ως στόχο να αυξήσει την ελκυστικότητα και την ανταγωνιστικότητα των θερμικών περιοχών, καθιστώντας τες προορισμούς ιδανικούς για την υγιή γήρανση.

⁵⁸ <https://projects2014-2020.interregeurope.eu/eushafe/>.

⁵⁹ <https://www.interregeurope.eu/hocare/>.

⁶⁰ <https://projects2014-2020.interregeurope.eu/ithaca/>.

⁶¹ <https://www.interregeurope.eu/innovaspa/>.

5. TITTAN⁶² (Δίκτυο για την τεχνολογία, την καινοτομία και τη μετάφραση στη γήρανση): Το έργο TITTAN αποτελεί μια πρωτοβουλία που αναζητά την ενίσχυση των συστημάτων υγειονομικής περίθαλψης με στόχο την υποστήριξη μιας ενεργού και υγιούς γήρανσης. Εστιάζει στην ανταλλαγή τεχνογνωσίας και καλύτερων πρακτικών μεταξύ διάφορων ευρωπαϊκών περιφερειών σε τρία κρίσιμα πεδία: την ενσωμάτωση τεχνολογίας και καινοτομίας στον τομέα της υγείας, την ενδυνάμωση των ασθενών και τη δημιουργία υγιεινών περιβαλλόντων διαβίωσης. Μέσα από την προώθηση καινοτόμων τεχνολογικών λύσεων και υπηρεσιών υγείας, το TITTAN στοχεύει στην ανάπτυξη βιώσιμων υγειονομικών συστημάτων που θα βελτιώσουν την ποιότητα ζωής του γηράσκοντος πληθυσμού.

Τα προγράμματα και οι πρωτοβουλίες που υποστηρίζονται από το «Interreg Europe» αντιμετωπίζουν συνολικά μια πληθώρα ζητημάτων και προβλημάτων που σχετίζονται με τη γήρανση, από τη βελτίωση της υγείας και της ποιότητας ζωής μέχρι τη βιωσιμότητα των υγειονομικών συστημάτων και την ενίσχυση της βιομηχανικής ανταγωνιστικότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αφοσίωση του «Interreg Europe» στην προώθηση και διευκόλυνση αυτών των πρωτοβουλιών επισημαίνει τον κρίσιμο ρόλο της συνεργασίας και της κοινής ανταλλαγής εμπειριών στην αντιμετώπιση των δημογραφικών προκλήσεων της Ευρώπης. Αυτές οι προσπάθειες δεν αποσκοπούν μόνο στην άμεση βελτίωση της ζωής των ηλικιωμένων, αλλά επιδιώκουν επίσης να συνεισφέρουν στην ευρύτερη κοινωνική προσπάθεια δημιουργίας πληρέστερων, υποστηρικτικών και καινοτόμων περιβαλλόντων για τη γήρανση του πληθυσμού.

5.6. Η Τεχνητή Νοημοσύνη ως μέτρο αντιμετώπισης της δημογραφικής κρίσης

Το πεδίο της Τεχνητής Νοημοσύνης (AI) αντιπροσωπεύει την προσπάθεια προσομοίωσης ανθρώπινων νοητικών διεργασιών σε μηχανές, οι οποίες είναι προγραμματισμένες να λαμβάνουν αποφάσεις και να αποκτούν γνώσεις σχετικές με τον άνθρωπο (Zhao et al., 2022). Αυτή η εννοιολογία εφαρμόζεται σε οποιοδήποτε τεχνολογικό σύστημα που εμφανίζει δυνατότητες συσχέτισης με την ανθρώπινη σκέψη, όπως η δυνατότητα μάθησης, η λογική σκέψη και η επίλυση σύνθετων προβλημάτων, όπως ορίζει η ηλεκτρονική Εγκυκλοπαίδεια Φιλοσοφίας του Στάνφορντ⁶³. Τα συστήματα Τεχνητής Νοημοσύνης έχουν σχεδιαστεί για να εκτελούν εργασίες που παραδοσιακά απαιτούν ανθρώπινη νοημοσύνη, όπως την διορατικότητα, την αναγνώριση ομιλίας, τη λήψη αποφάσεων και την μετάφραση.

Η Τεχνητή Νοημοσύνη, όπως δηλώνουν οι Russell και Norvig στο ολοκληρωμένο έργο τους «Artificial Intelligence: A Modern Approach», σχετίζεται με «τη μελέτη των πρακτόρων που λαμβάνουν αντίληψη από το περιβάλλον και εκτελούν ενέργειες» (2010). Χωρίζουν το πεδίο της τεχνητής νοημοσύνης σε δύο διαστάσεις: την ανθρώπινη ή φυσική σκέψη και την ανθρώπινη ή φυσική πράξη. Πρόκειται για προσπάθειες για να κάνουν τους υπολογιστές περισσότερο έξυπνους, να σκεφτούν, να χρησιμοποιούν στρατηγικές, να λύνουν παζλ και να κάνουν κρίσεις σε συνθήκες αβεβαιότητας. Αντιπροσωπεύει την γνώση, συμπεριλαμβανομένης της κατανόησης του λόγου και της επεξεργασίας, την μάθηση και την προσαρμογή και την αλληλεπίδραση με το περιβάλλον, με τρόπο που θα περιλαμβάνει αντιληπτικές, κινητικές και γλωσσικές ικανότητες.

⁶² <https://projects2014-2020.interregeurope.eu/tittan/>.

⁶³ <https://plato.stanford.edu/entries/logic-ai/>

Η Τεχνητή Νοημοσύνη (AI) έχει τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει διάφορες πτυχές της δημογραφικής παρακμής, συμπεριλαμβανομένης της ενίσχυσης των ποσοστών γονιμότητας και της πρόωξης της ενεργού γήρανσης, μέσω διαφόρων στρατηγικών και εφαρμογών:

1. **Θεραπείες Γονιμότητας και Προγνωστικές Αναλύσεις:** Η Τεχνητή Νοημοσύνη μπορεί να βελτιώσει τα ποσοστά επιτυχίας των θεραπειών γονιμότητας, όπως η εξωσωματική γονιμοποίηση, βελτιώνοντας την επιλογή των εμβρύων. Τα μοντέλα μηχανικής μάθησης μπορούν να αναλύσουν δεδομένα από προηγούμενους κύκλους εξωσωματικής γονιμοποίησης για να προβλέψουν την επιτυχία μελλοντικών θεραπειών, καθιστώντας τις πιο αποτελεσματικές, αυξάνοντας δυνητικά τα ποσοστά γονιμότητας. Για παράδειγμα, μια μελέτη που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Human Reproduction»⁶⁴ έδειξε ότι η τεχνητή νοημοσύνη μπορούσε να προβλέψει την επιτυχία της θεραπείας εξωσωματικής γονιμοποίησης με μεγαλύτερη ακρίβεια από τις παραδοσιακές μεθόδους. Επιπλέον, σύμφωνα με τους Guvenir et al. και Jiahui Qiu et al., «η χρήση της Τεχνητής Νοημοσύνης σε θεραπείες γονιμότητας, ιδιαίτερα στην εξωσωματική γονιμοποίηση, έχει δείξει πολλά υποσχόμενα αποτελέσματα στη βελτίωση των ποσοστών επιτυχίας» (2021), όπως επισημαίνεται συμπληρωματικά σε μελέτες που δημοσιεύθηκαν στα περιοδικά Nature's Scientific Reports⁶⁵, οι οποίες εμβαθύνουν στην ικανότητα των μοντέλων μηχανικής μάθησης να προβλέπουν τα περιστατικά ζωντανής γέννησης πριν από τις θεραπείες εξωσωματικής γονιμοποίησης. Η έρευνα συνέκρινε διάφορα μοντέλα, όπως το Support Vector Machine (SVM)⁶⁶, το Decision Trees («Δέντρα Απόφασης»)⁶⁷, το Naïve Bayes⁶⁸, την λογιστική παλινδρόμηση, το Random Forest⁶⁹, Extreme gradient boosting (XGBoost)⁷⁰ και το SVM, αναλύοντας χαρακτηριστικά των ασθενών όπως η ηλικία, ο Δείκτης Μάζας Σώματος (ΔΜΣ)⁷¹, ο αριθμός των σπερματοζωαρίων, μεταξύ άλλων, για την πρόβλεψη της επιτυχίας των θεραπειών εξωσωματικής γονιμοποίησης. Η μελέτη χρησιμοποίησε δεδομένα από 7188 γυναίκες που υποβλήθηκαν στην πρώτη τους θεραπεία εξωσωματικής γονιμοποίησης μεταξύ 2014 και 2018, συμπεριλαμβανομένων δεδομένων από την Αρχή Ανθρώπινης Γονιμοποίησης και Εμβρυολογίας του Ηνωμένου Βασιλείου⁷², η οποία είναι η μακροβιότερη βάση δεδομένων θεραπείας γονιμότητας στον κόσμο.

2. **Παρακολούθηση Προσωπικής Υγείας και Γονιμότητας:** Οι εφαρμογές και οι κινητές συσκευές με Τεχνητή Νοημοσύνη μπορούν να βοηθήσουν τους ανθρώπους να παρακολουθούν τα παράθυρα γονιμότητας και τη συνολική αναπαραγωγική τους υγεία, παρέχοντας εξατομικευμένες συμβουλές για τη βελτιστοποίηση των πιθανοτήτων τους να συλλάβουν με φυσικό τρόπο. Εταιρείες όπως η Ava⁷³ και η Natural Cycles⁷⁴ βρίσκονται στην πρώτη γραμμή, χρησιμοποιώντας αλγόριθμους για να προβλέψουν τα παράθυρα γονιμότητας με υψηλή ακρίβεια.

⁶⁴ <https://www.eshre.eu/Publications/Journals/Human-Reproduction>.

⁶⁵ <https://www.nature.com/articles/s41598-020-76928-z>

⁶⁶ <https://towardsdatascience.com/support-vector-machine-introduction-to-machine-learning-algorithms-934a444fca47?gi=a1bd8e3be2f1>

⁶⁷ Decision Trees: <https://www.ibm.com/topics/decision-trees>

⁶⁸ <https://www.ibm.com/topics/naive-bayes>

⁶⁹ <https://www.ibm.com/topics/random-forest>

⁷⁰ <https://xgboost.readthedocs.io/en/stable/tutorials/model.html>

⁷¹ Δείκτης Μάζας Σώματος: <https://www.basetraining.org/ti-einai-o-deiktis-mazas-somatos/>

⁷² Human Fertilisation and Embryology Authority (HFEA): <https://ukhealthdata.org/members/human-fertilisation-and-embryology-authority/>

⁷³ <https://www.avawomen.com/>.

⁷⁴ <https://www.naturalcycles.com/>.

Επιπροσθέτως, η Τεχνητή Νοημοσύνη μπορεί να συμβάλει στην επιτυχημένη προώθηση της Ενεργούς Γήρανσης:

1. Παρακολούθηση και Διαχείριση Υγειονομικής Περίθαλψης: Τα συστήματα Τεχνητής Νοημοσύνης μπορούν να παρακολουθούν την κατάσταση υγείας των ηλικιωμένων σε πραγματικό χρόνο, προβλέποντας πιθανά προβλήματα υγείας πριν αυτά γίνουν σοβαρά. Φορητές και έξυπνες οικιακές συσκευές μπορούν να παρακολουθούν ζωτικά σημεία, επίπεδα δραστηριότητας και άλλους δείκτες υγείας, επιτρέποντας την έγκαιρη παρέμβαση και προωθώντας υγιεινότερους τρόπους ζωής. Ερευνητές στο Πανεπιστήμιο του Waterloo ανέπτυξαν ένα σύστημα παρακολούθησης στο σπίτι χωρίς επαφή, χρησιμοποιώντας Τεχνητή Νοημοσύνη για ηλικιωμένους (2023). Αυτή η τεχνολογία, που χρησιμοποιεί ραντάρ «mm-Wave FMCW» και το υπολογιστικό νέφος, το λεγόμενο «cloud», έχει σχεδιαστεί για την παρακολούθηση της κίνησης και της δραστηριότητας, καθιστώντας την ιδιαίτερα χρήσιμη σε σπίτια ή σε οίκους μακροχρόνιας φροντίδας (Kittiyapunya et al., 2023). Το σύστημα αυτό επιτρέπει την παρακολούθηση ζωτικών σημείων και επιπέδων δραστηριότητας, διευκολύνοντας την έγκαιρη παρέμβαση και προάγοντας πιο υγιεινούς τρόπους ζωής για τους ηλικιωμένους.

2. Ρομποτική και Έξυπνα Σπίτια: Ρομπότ και συσκευές με Τεχνητή Νοημοσύνη έχουν τη δυνατότητα να βοηθήσουν τους ηλικιωμένους στις καθημερινές τους εργασίες, συμβάλλοντας στη βελτίωση της ανεξαρτησίας και της ποιότητας ζωής τους. Τα έξυπνα σπίτια, εξοπλισμένα με τεχνολογία AI, μπορούν να προσαρμοστούν στις ανάγκες των ηλικιωμένων, εξασφαλίζοντας ένα ασφαλές και άνετο περιβάλλον διαβίωσης. Η Intuition Robotics έχει δημιουργήσει το ElliQ⁷⁵, έναν ενσυναίσθητικό ψηφιακό σύντροφο που σχεδιάστηκε με στόχο την προώθηση μιας υγιέστερης και πιο ευτυχισμένης γήρανσης. Το ElliQ επιδιώκει να αναπτύξει μακροχρόνιες σχέσεις με τους χρήστες του, ενθαρρύνοντας την ενεργή συμμετοχή, την κοινωνική σύνδεση και την ανεξαρτησία. Αυτή η καινοτόμος γνωστική συσκευή, η οποία λειτουργεί με βάση την Τεχνητή Νοημοσύνη, προορίζεται να παρέχει ενσυναίσθηση και να διευκολύνει την ήπια συνεργασία μεταξύ του χρήστη και του συντρόφου, βοηθώντας τους ηλικιωμένους να διατηρούνται ψυχικά και σωματικά ενεργοί.

3. Τα εργαλεία και οι πλατφόρμες με βάση την Τεχνητή νοημοσύνη αποτελούν ολοένα πιο κρίσιμα στοιχεία για την ενίσχυση της ποιότητας ζωής των ηλικιωμένων, ειδικά στον τομέα των κοινωνικών επαφών και της αντιμετώπισης της μοναξιάς. Αυτές οι προηγμένες τεχνολογίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα από εικονικούς βοηθούς και κοινωνικά ρομπότ έως πλατφόρμες που ενώνουν τους ηλικιωμένους με δραστηριότητες και υπηρεσίες. Για παράδειγμα, η πλατφόρμα Sensi.AI⁷⁶ προηγείται στην παροχή λύσεων για την «γήρανση εντός του σπιτιού», χρησιμοποιώντας Τεχνητή Νοημοσύνη και τεχνολογία 5G για την παρακολούθηση της υγείας και την εξ αποστάσεως διαβούλευση. Αυτού του είδους οι τεχνολογίες είναι καθοριστικές για τη βελτίωση της φροντίδας στο σπίτι, καθώς προσφέρουν βελτιωμένες επικοινωνιακές δυνατότητες και δημιουργούν πιο ασφαλή περιβάλλοντα για τους ηλικιωμένους. Η ενσωμάτωση της τεχνητής νοημοσύνης στην περίθαλψη των ηλικιωμένων προσφέρει μια ολιστική προσέγγιση στην τεχνολογία για τη γήρανση, διασφαλίζοντας την άνεση και την ανεξαρτησία τους μέσω της έγκαιρης και ακριβούς υποστήριξης από τους φροντιστές τους.

Παρόλο που η ενσωμάτωση τεχνολογιών βασισμένων στην Τεχνητή Νοημοσύνη στην περίθαλψη των ηλικιωμένων φέρνει πολλά οφέλη, υπάρχουν επίσης σημαντικοί κίνδυνοι που πρέπει να ληφθούν υπόψη. Ένας από τους πιο εμφανείς κινδύνους είναι η πιθανότητα παραβίασης της

⁷⁵ <https://www.intuitionrobotics.com/>.

⁷⁶ <https://sensi.ai/>.

προσωπικής ασφάλειας και ιδιωτικότητας. Οι συσκευές που συλλέγουν και αναλύουν δεδομένα υγείας και προσωπικής συμπεριφοράς μπορούν να γίνουν στόχος κυβερνοεπιθέσεων, με αποτέλεσμα την απώλεια ευαίσθητων πληροφοριών (McKeon, 2021).

Επιπλέον, η υπερβολική εξάρτηση από την Τεχνητή Νοημοσύνη μπορεί να οδηγήσει σε μειωμένη ανθρώπινη επαφή, καθώς οι ηλικιωμένοι μπορεί να βρεθούν να αλληλεπιδρούν περισσότερο με μηχανές παρά με ανθρώπους. Αυτό μπορεί να αυξήσει τα αισθήματα μοναξιάς και απομόνωσης, αντιτιθέμενο στον στόχο της τεχνολογίας να προάγει κοινωνικές συνδέσεις.

Η αυξανόμενη αυτοματοποίηση μπορεί επίσης να κάνει τους ηλικιωμένους πιο ευάλωτους σε τεχνικά προβλήματα ή λάθη στο σύστημα, που μπορεί να μην είναι σε θέση να αναγνωρίσουν ή να διορθώσουν. Αυτό θέτει την ασφάλειά τους σε κίνδυνο, ειδικά σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης.

Τέλος, υπάρχει ο κίνδυνος απώλειας αυτονομίας, καθώς οι αποφάσεις σχετικά με την περίθαλψη και την καθημερινή ζωή μπορεί να αρχίσουν να λαμβάνονται περισσότερο από αλγορίθμους παρά από τους ίδιους τους ανθρώπους ή τους φροντιστές τους (Ho, 2019). Αυτή η αλλαγή μπορεί να επηρεάσει την προσωπική ελευθερία και να μειώσει την ανθρώπινη εμπλοκή στη φροντίδα, που είναι ουσιαστική για την προσωπική ευημερία.

Μέρος 6^ο

6. Συμπέρασμα

Όπως έγινε αντιληπτό από τα δεδομένα που παρατέθηκαν στο πλαίσιο της εκπόνησης της παρούσας διπλωματικής εργασίας, είναι πλέον δεδομένο πως η Ευρώπη και κατ' επέκταση η Ευρωπαϊκή Ένωση ταλανίζεται από τις συνέπειες της δημογραφικής αλλαγής, με την μείωση των γεννήσεων και την παράλληλη αύξηση του πληθυσμού να αποτελούν δυσεπίλυτα προβλήματα, τα οποία, όπως είδαμε, έχουν αντίκτυπο σε τομείς όπως την αγορά εργασίας, την παραγωγικότητα της εργασίας, τον ισομερή επιμερισμό των επενδυτικών κεφαλαίων, την φτώχεια και την αύξηση της ανεργίας. Οι αιτίες αυτής της έντονης δημογραφικής αλλαγής είναι αρκετές, όπως προσδιορίστηκαν στη παρούσα εργασία, με κυριότερες την αύξηση του προσδόκιμου ζωής λόγω της βελτίωσης της παροχής ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, την υπογεννητικότητα, η οποία, με την σειρά της, οφείλεται στην αλλαγή των κοινωνικών-οικονομικών συνθηκών στις χώρες της Ευρώπης, καθώς και τη μετανάστευση προς περιοχές με μεγαλύτερη εργασιακή-οικονομική απορρόφηση..

Παρόλα αυτά, έγινε η καταγραφή των δράσεων που η Ευρώπη εφαρμόζει για την αντιμετώπιση των αρνητικών συνεπειών του δημογραφικού ελλείμματος, συντονισμένα ή μεμονωμένα, δια μέσου των διαφόρων οργανισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Επιπροσθέτως, παρατέθηκαν και διάφορες πιθανές λύσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να συνδράμουν στον καταρχήν μετριασμό των συνεπειών του δημογραφικού προβλήματος. Συμπληρωματικά, λήφθηκε η άποψη των Ελλήνων συμμετεχόντων, αναφορικά με το καταλληλότερο κίνητρο, το οποίο θα μπορούσε να ωθήσει το ποσοστό των γεννήσεων, τουλάχιστον αναφορικά με την Ελλάδα.

Ένας από τους στόχους της παρούσας διπλωματικής εργασίας ήταν να καταφέρω να εξάγω ένα συμπέρασμα σχετικά με το κατά πόσο η αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος αποτελεί προτεραιότητα για τις χώρες και του οργανισμούς της Ευρώπης. Είμαι σε θέση να επισημάνω πλέον πως ο στόχος της αντιμετώπισης των αρνητικών συνεπειών του δημογραφικού προβλήματος αποτελεί μια από τις προτεραιότητες της Ένωσης, καθώς όπως είδαμε, σχεδόν όλοι οι οργανισμοί της προσπαθούν να σχεδιάσουν και να προωθήσουν πολιτικές αντιμετώπισης του δημογραφικού ελλείμματος. Το πιο σημαντικό παράδειγμα, βέβαια, και η μεγαλύτερη απόδειξη ευαισθητοποίησης της Ευρώπης για τις συνέπειες της γήρανσης του πληθυσμού, κατά την προσωπική μου άποψη, είναι ακριβώς αυτό, πως η Ευρώπη και η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπαθεί να ενσωματώσει και να καταστήσει παραγωγικούς, ακόμη και σε μια τέτοια προχωρημένη ηλικία, τους ηλικιωμένους ανθρώπους, χωρίς να τους αφήσει στο περιθώριο, βλέποντας πως η Ένωση δεν τους βλέπει ως αρνητική συνέπεια παρά ως αναγκαίο μοχλό στην τωρινή κοινωνική πτυχή, καθώς οι εμπειρίες που απέκτησαν οι άνθρωποι αυτοί είναι απαραίτητες για την συνέχιση αυτών που πρεσβεύει η Ευρώπη, της κοινής ταυτότητας και του πνεύματος καθώς και της αλληλεγγύης.

Βιβλιογραφία

Administration for Community Living. (2021). OLDER AMERICANS. The Administration for Community Living, which includes the Administration on Aging, is an operating division of the U.S. Department of Health and Human Services. Ανακτήθηκε από: https://acl.gov/sites/default/files/aging%20and%20Disability%20In%20America/2020Profileolderamericans.final_.pdf

Aiyar, S., & Ebeke, C. (2016). The Impact of Workforce Aging on European Productivity. IMF Working Papers, No 2016/238. International Monetary Fund. Ανακτήθηκε από: https://econpapers.repec.org/paper/imfimfwpa/2016_2f238.htm

Alex Gray. (2018). These are the European countries where young people are least religious. World Economic Forum: Ανακτήθηκε από: <https://www.weforum.org/agenda/2018/05/the-european-countries-where-young-people-are-losing-their-religion/>

Amanda Pampuro. (2022). EU records lowest birthrate amid a steady 60-year decline. Courthouse news service. Ανακτήθηκε από: <https://www.courthousenews.com/eu-records-lowest-birthrate-amid-a-steady-60-year-decline/>

Anagnostopoulos, T., Antonopoulos, T., & Webster, F. (2021, July 23). Greece: Labor law offers flex work, family leave and remote working. Mercer's Law & Policy Group. Ανακτήθηκε από: <https://www.mercer.com/insights/law-and-policy/greece-labor-law-offers-flex-work-family-leave-and-remote-working/>

Andreea Claudia Serban. (2012). Aging population and effects on labour market. Academy of Economic Studies, Bucharest. Ανακτήθηκε από: https://financedocbox.com/Retirement_Planning/71128459-Aging-population-and-effects-on-labour-market.html

Anita Ho. (2019). Are we ready for artificial intelligence health monitoring in elder care?. BMC Geriatrics, 20(1), 358. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.1186/s12877-020-01764-9>

Anzelika Zaiceva. (2014). The impact of aging on the scale of migration, older people migrate less than young, yet with population aging, mobility of elderly and specialized workers may increase. University of Modena and Reggio Emilia, Italy, and IZA, Germany. Ανακτήθηκε από: <https://wol.iza.org/uploads/articles/99/pdfs/impact-of-aging-on-scale-of-migration.pdf>

Arun Balachandran, MSc^{1,2}, Joop de Beer, PhD^{1,3}, K. S. James, PhD⁴, Leo van Wissen, PhD^{1,3}, and Fanny Janssen, PhD¹. (2019). Comparison of Population Aging in Europe and Asia Using a Time-Consistent and Comparative Aging Measure. Journal of Aging and Health 2020, Vol. 32(5-6) 340–351. Ανακτήθηκε από: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0898264318824180>

Australian Institute of Health and Welfare. (2021). Older Australians. Ανακτήθηκε από: <https://www.aihw.gov.au/reports/older-people/older-australians/contents/demographic-profile>

Barbara Janta. (2014). Caring for children in Europe. How childcare, parental leave and flexible working arrangements interact in Europe. Rand Corporation. Ανακτήθηκε από: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR554.html

Beata Szydło. (2021). REPORT on an old continent growing older – possibilities and challenges related to ageing policy post-2020. European Parliament. Ανακτήθηκε από: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2021-0194_EN.html

Benítez-Auriolles, B. (2018). "The implications of demographic and economic projections on public pension spending in the European Union." *Journal of International and Comparative Social Policy*, 34(1), 19-39. Ανακτήθηκε από: DOI: 10.1080/21699763.2017.1411288

Chłoń-Domińczak, A. (2012): The Necessity of Lifelong Learning. Interview with Sigrun Matthiesen. Berlin: Population Europe. Ανακτήθηκε από: <https://population-europe.eu/research/policy-insights/necessity-lifelong-learning>

Christoph Augner. (2022). Digital divide in elderly: Self-rated computer skills are associated with higher education, better cognitive abilities and increased mental health. *European Journal of Psychiatry*. Ανακτήθηκε από: <https://www.elsevier.es/en-revista-european-journal-psychiatry-431-articulo-digital-divide-in-elderly-self-rated-S0213616322000295>

Comolli, C. L. (2017). The Fertility Response to the Great Recession in Europe and the United States: Structural Economic Conditions and Perceived Economic Uncertainty. *Demographic Research* 36(51): 1549-1600

Compaine, B. J. (2001). *The Digital Divide: Facing a Crisis or Creating a Myth?* MIT Press.

D.Clark. September, (2022). Total fertility rate in Europe 1950-2022. STATISTA. Ανακτήθηκε από: <https://www.statista.com/statistics/1251565/total-fertility-rate-in-europe/>

Dalla-Zuanna, G., & McDonald, P.F. (2023). A change of direction for family policy in Italy: Some reflections on the general family allowance (GFA). *Genus*, 79(12). <https://doi.org/10.1186/s41118-023-00193-x>

Daniela Del Boca. (2003). Analyzing Women's Employment and Fertility Rates in Europe: differences and similarities in Northern and Southern Europe. Università degli Studi di Torino. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/228777247_Analyzing_Women's_Employment_and_Fertility_Rates_in_Europe_differences_and_similarities_in_Northern_and_Southern_Europe

Davoudi S, Wishardt M, Strange I. (2020). The aging of Europe: Demographic scenarios of Europe's futures.

Department of Economic and Social Affairs Population Division.Division. (2020). World Population Ageing. Ageing. United Nations: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/undesa_pd-2020_world_population_ageing_highlights.pdf

Development Bank of Latin America. (2020). Latin American population aged 65 or over will double in 30 years: What are the challenges for healthcare and pension systems? Ανακτήθηκε από: <https://www.caf.com/en/currently/news/2020/11/en-30-anos-se-duplicara-la-poblacion-con-mas-de-65-anos-en-america-latina-cuales-son-los-desafios-en-salud-y-pensiones/>

Dragolov, G., Delhey, J., & Boehnke, K. (2018.). Social cohesion and well-being in Europe. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound). Ανακτήθηκε από: https://migrant-integration.ec.europa.eu/library-document/social-cohesion-and-well-being-europe_en

Eurofound. (2018). Active ageing. European Industrial Relations Dictionary. Ανακτήθηκε από: <https://www.eurofound.europa.eu/en/european-industrial-relations-dictionary/active-ageing>

European Commission. (2018). How can cities cater for an ageing society?. European Commission. Ανακτήθηκε από: <https://urban.jrc.ec.europa.eu/thefutureofcities/ageing#the-chapter>

European Commission. (2023). Demographic Change. The Impact of in a changing environment. European Commission. Ανακτήθηκε από: https://commission.europa.eu/system/files/2023-01/Demography_report_2022_0.pdf

European Commission. (N.D). Adult learning initiatives. European Education Area Quality education and training for all. Ανακτήθηκε από: <https://education.ec.europa.eu/education-levels/adult-learning/adult-learning-initiatives>

European Commission. (N.D). European Skills Agenda. Employment, Social Affairs & Inclusion. Ανακτήθηκε από: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1223&langId=en>

European Institute for Gender Equality. (N.D). Gender Equality Index 2020: Digitalization and the future of work. European Institute for Gender Equality. Ανακτήθηκε από: <https://eige.europa.eu/publications-resources/toolkits-guides/gender-equality-index-2020-report/10-conclusions>

European Large Families Confederation. (2022). European Commission presents the European Care Strategy. European Large Families Confederation. Ανακτήθηκε από: <https://www.elfac.org/european-commission-presents-the-european-care-strategy/>

European Parliament. (2022). Question time: Tackling depopulation through cohesion policy instruments. European Parliament. Ανακτήθηκε από: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/733674/EPRS_ATA\(2022\)733674_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2022/733674/EPRS_ATA(2022)733674_EN.pdf)

European Parliament. (N.D). Committees. European Parliament. Ανακτήθηκε από: <https://www.europarl.europa.eu/committees/en/empl/about>

European Parliament. (N.D). Τι είναι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο;. European Parliament. Ανακτήθηκε από: <https://www.europarl.europa.eu/news/el/faq/15/ti-einai-to-europaiko-koinovoulio>

European Public Health Alliance. (2023, January 16). Barcelona Targets for Early Childhood Education and Care: A chance to create foundations for lifelong learning and wellbeing. Position & Policy Papers. Ανακτήθηκε από <https://epha.org/barcelona-targets-for-early-childhood-education-and-care-a-chance-to-create-foundations-for-lifelong-learning-and-wellbeing/>

Eurostat – Statistics Explained. (2019). Glossary: Population pyramid – Population pyramid of the European Union. Eurostat. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Population_pyramid

Eurostat News. (2022). Life expectancy higher for women in all EU regions. Eurostat. Ανακτήθηκε από <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20221118-1>

Eurostat- Statistics Explained, (2022). Population structure and ageing. Eurostat. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing

Eurostat- Statistics Explained. (2022). Mortality and life expectancy statistics. Eurostat. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Mortality_and_life_expectancy_statistics

Eurostat. (2023). Educational attainment statistics. Eurostat, Statistic explained. Ανακτήθηκε από: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Educational_attainment_statistics

Eva Mörk & Anna Sjögren & Helena Svaleryd. (2009). Cheaper childcare, more children. Institute for the Study of Labor. Ανακτήθηκε από: <https://docs.iza.org/dp3942.pdf>

Fertility Europe. (N.D). European Policy Audit on Fertility. Fertility Europe. Ανακτήθηκε από: <https://fertilityeurope.eu/our-projects/policy-audit/>

Giovanni Peri. (2020). Immigrant swan song. International Monetary Fund. Ανακτήθηκε από: <https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/2020/03/can-immigration-solve-the-demographic-dilemma-peri>

Goyal, A., Kuchana, M., & Ayyagari, K.P.R. (2020). Machine learning predicts live-birth occurrence before in-vitro fertilization treatment. Scientific Reports, 10, 20925. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.1038/s41598-020-76928>

Greecesolved.com. (2024, Μάρτιος). Γονικό επίδομα στην Ελλάδα [Ενημέρωση Μαρτίου 2024]. Ανακτήθηκε από: <https://greecesolved.com/parental-leave-in-greece/>

Helen Creighton. (2014). Europe’s Ageing Demography. ILC-UK 2014 EU Fact pack. Ανακτήθηκε από: <https://ilcuk.org.uk/wp-content/uploads/2019/11/Europes-Ageing-Demography.pdf>

Hope Genesis. (2018). Η ΥΠΟΓΕΝΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΙΟΣ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ. Ανακτήθηκε από: <https://www.hopegenesis.org/wp-content/uploads/2020/03/%CE%9C%CE%91%CE%99%CE%9F%CE%A32018HOPEgenesis.pdf>

Huang, J., Saleh, S., & Liu, Y. (2021). A review on artificial intelligence in education. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 10(3), 206. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.36941/ajis-2021-0077>

Iñigo Calvo-Sotomayor, Jon Paul Laka, Ricardo Aguado. (2019). Workforce Ageing and Labour Productivity in Europe. MDPI. Ανακτήθηκε από: [file:///C:/Users/imakr/Downloads/sustainability-11-05851%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/imakr/Downloads/sustainability-11-05851%20(5).pdf)

Isabella Buber-Ennser, Caroline Berghammer. (2021). Religiosity and the realisation of fertility intentions: A comparative study of eight European countries. Wiley online library. Ανακτήθηκε από: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1002/psp.2433>

Jaume Duch Guillot. (2008). As Europe Ages, how can we tackle its Demographic Decline. Press Service, Directorate for Media. Ανακτήθηκε από: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_focus/2008/EN/03A-DV-PRESSE_FCS\(2008\)04-14\(26499\)_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/presse/pr_focus/2008/EN/03A-DV-PRESSE_FCS(2008)04-14(26499)_EN.pdf)

Julia Wadoux. (2021). EU Green Paper on Ageing: a key opportunity to make concrete steps towards a more inclusive future for all ages. Age Platform Europe. Ανακτήθηκε από: <https://age-platform.eu/special-briefing/eu-green-paper-ageing-key-opportunity-make-concrete-steps-towards-more-inclusive>

Jill McKeon. (2021). Security, Privacy Risks of Artificial Intelligence in Healthcare. Health IT Security. Ανακτήθηκε από: <https://healthitsecurity.com/features/security-privacy-risks-of-artificial-intelligence-in-healthcare>

Jungho Kim. (2016). Female education and its impact on fertility: The relationship is more complex than one may think. World of Labor. Ανακτήθηκε από: <https://wol.iza.org/uploads/articles/228/pdfs/female-education-and-its-impact-on-fertility.pdf>

Karoly Lorant. (2005). The demographic challenge in Europe. *Economist*. Ανακτήθηκε από: <https://www.europarl.europa.eu/inddem/docs/papers/The%20demographic%20challenge%20in%20Europe.pdf>

Kathrin Linz/ Sabrina Stula. (2010). Demographic change in Europe - An Overview. Working paper no. 4 of the Observatory for Sociopolitical Developments in Europe. Ανακτήθηκε από: https://www.sociopolitical-observatory.eu/uploads/tx_aebgppublications/Working_Paper_no_4_Observatory_Demographic_change_in_Europe_Overview.pdf

Katie Terrell Hanna. (2021). What is digital divide. Tech – Target. Ανακτήθηκε από: <https://www.techtarget.com/whatis/definition/digital-divide>

Kittiyapunya, C., Chomdee, P., Boonpoonga, A., & Torrungrueng, D. (2023). Millimeter-Wave Radar-Based Elderly Fall Detection Fed by One-Dimensional Point Cloud and Doppler. *IEEE Access*, 11, 76269–76283. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2023.3297512>

Library of the European Parliament. (2013). Promoting fertility in the EU Social policy options for Member States. Library Briefing. Ανακτήθηκε από: [https://eige.europa.eu/docs/2047_LDM_BRI\(2013\)130519_REV2_EN.pdf](https://eige.europa.eu/docs/2047_LDM_BRI(2013)130519_REV2_EN.pdf)

Library of the European Parliament. (2013). Promoting fertility in the EU Social policy options for Member States. Library Briefing. Ανακτήθηκε από: [https://eige.europa.eu/docs/2047_LDM_BRI\(2013\)130519_REV2_EN.pdf](https://eige.europa.eu/docs/2047_LDM_BRI(2013)130519_REV2_EN.pdf)

Liotta, G., Canhao, H., Cenko, F., Cutini, R., Vellone, E., Illario, M., Kardas, P., Poscia, A., Sousa, R. D., Palombi, L., & Marazzi, M. C. (2018). Active Ageing in Europe: Adding Healthy Life to Years. Ανακτήθηκε από: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fmed.2018.00123/full>

Margaras, V. (2019). Demographic trends in EU regions. EPRS | European Parliamentary Research Service. Ανακτήθηκε από: <https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/eprs-briefing-633160-demographic-trends-eu-regions-final.pdf>

Martin, D. (2018, March 29). How has family policy affected Germany's rising birth rates? *DW*. Ανακτήθηκε από: from <https://p.dw.com/p/2vDQ9>

Matteo Mirigliano. (2022). ICT4 Elderly Handbook. Digital Skills and Jobs Platform. Ανακτήθηκε από: <https://digital-skills-jobs.europa.eu/en/inspiration/resources/ict4-elderly-handbook>

Mikkel Barslund, Hervé Boulhol, Daniele Franco, Pietro Tommasino, Tarmo Valkonen, Martin Werding. (2020). The Cost of Growing Older: Challenges for European Pension Systems. *Intereconomics*. Ανακτήθηκε από: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2020/number/2/article/the-cost-of-growing-older-challenges-for-european-pension-systems-6147.html>

Mikkel Barslund. (2020). Pension Systems in the EU – Some Policy Issues. *Intereconomics*. Ανακτήθηκε από: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2020/number/2/article/pension-systems-in-the-eu-some-policy-issues.html>

Monika Kiss. (2022). Demographic Outlook for the European Union. EPRS | European Parliamentary Research Service. Ανακτήθηκε από: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/729461/EPRS_STU\(2022\)729461_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/729461/EPRS_STU(2022)729461_EN.pdf)

Nico van Nimwegen and Rob van der Erf. (2010). Europe at the Crossroads: Demographic Challenges and International Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Ανακτήθηκε από: <file:///C:/Users/imakr/Desktop/%CE%94%CE%B9%CF%80%CE%BB%CF%89%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE/Europe%20at%20the%20CrossroadSG.pdf>

NIDI, Netherlands, Lead Partner, the University of Vienna (Austria), the International Organization for Migration/Central European Forum for Migration and Population Research (IOM/CEFMR, Poland), School of Geography of the University of Leeds (United Kingdom), the Netherlands Environmental Assessment Agency (PBL, Netherlands), the Nordic Centre for Spatial Development (Nordregio, Sweden), and the Institute for Research on Population and Social Policies, National Research Council (CNR, Italy). (2013). IMPACT OF MIGRATION ON POPULATION CHANG. ESPON. Ανακτήθηκε από:

https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/demifer_PB_migr_impact.pdf

OAW. (2021). Religious people have more children. Austrian Academy of Science. Ανακτήθηκε από: <https://www.oeaw.ac.at/en/news/religious-people-have-more-children>

Oonagh Eastmond. (2016). Women and Work: The decision to have a child whilst pursuing a career in the UK. Amplifying young feminism across Europe. Ανακτήθηκε από <https://www.youngfeminist.eu/2016/01/women-and-work-the-decision-to-have-a-child-whilst-pursuing-a-career-in-the-uk/>:

P. de Lima, S. Bernabè, R.L. Bubbico, S. Leonardo, C. Weiss (2016). Migration and the EU Challenges, opportunities, the role of EIB. European Investment Bank. Ανακτήθηκε από: <https://doczz.net/doc/8657120/migration-and-the-eu---challenges--opportunities--the-rol...>

Prskawetz, A. (2005). Background and Summary of the Symposium on ‘Population Ageing and Economic Productivity. Vienna Yearb. Popul

Regional Office of Europe. (2018). Increased life expectancy and reduced premature mortality in the European Region. World Health Organization. Ανακτήθηκε από: https://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0003/381099/factsheet-ehr-life-expectancy-eng.pdf

Riegler, M. A., Stensen, M. H., Witczak, O., Andersen, J. M., Hicks, S. A., Hammer, H. L., Delbarre, E., Halvorsen, P., Yazidi, A., Holst, N., & Haugen, T. B. (2021). Artificial intelligence in the fertility clinic: status, pitfalls, and possibilities. *Human Reproduction*, 36(9), 2429–2442. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.1093/humrep/deab168>)

Russell, S., & Norvig, P. (2010). Artificial Intelligence: A Modern Approach (3rd ed.). Prentice Hall. Ανακτήθηκε από: https://people.engr.tamu.edu/guni/csce421/files/AI_Russell_Norvig.pdf

Rybachuk, M. (2023, September 21). Greece has Europe's lowest reproduction rate, study reveals. GreekReporter.com. Ανακτήθηκε από: <https://greekreporter.com/2021/08/04/baby-born-island-greece-birth-rate/>

Sarah Parry. (2022). Definition of Immigration. Britannica. Ανακτήθηκε από: <https://www.britannica.com/topic/immigration>

Simoni-Gerasimina Tzouganatou. (2022). The Ageing Population of the European Union: Challenges and Prospects. HAPSc Policy Briefs Series. Ανακτήθηκε από: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hapscpbs/article/view/31010/23817>

- Statista - Research Department. (2022). Life expectancy by continent and gender 2022. Ανακτήθηκε από: <https://www.statista.com/statistics/270861/life-expectancy-by-continent/>
- Statista. (2022). Total fertility rate in Europe from 1950 to 2022. Ανακτήθηκε από: <https://www.statista.com/statistics/1251565/total-fertility-rate-in-europe/>
- Steering Committee of Human Rights. (2014). Promotion of human rights of older persons. Council of Europe. Ανακτήθηκε από: <https://rm.coe.int/promotion-of-human-rights-of-older-persons/16809fb9bf>
- The United States Census Bureau. (2020). Census Bureau Releases New Report on Aging in Africa. Ανακτήθηκε από: <https://www.census.gov/newsroom/press-releases/2020/aging-in-africa.html>
- The World Bank. (2022). Fertility rate, total (births per woman) - European Union. Ανακτήθηκε από: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?end=2020&locations=EU&start=1960&view=chart>
- The World Bank.(N.D) Life expectancy at birth, total (years) - European Union: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?locations=EU>
- Thévenon, O. (2014). Family policies: France. In Population Europe Research Finder and Archive (PERFAR). SPLASH-db.eu. Ανακτήθηκε από: <https://splash-db.eu>
- Tomas Frejka, Charles F. Westoff. (2006). Religion, Religiousness and Fertility in the U.S. and in Europe. Max-Planck-Institut für demografische Forschung Max Planck Institute for Demographic Research. Ανακτήθηκε από: <https://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2006-013.pdf>
- Tomáš Sobotka, Anna Matysiak, Zuzanna Brzozowska. (2019). Technical Division Working Paper Series Population & Development Branch. UNFPA. Ανακτήθηκε από: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Policy_responses_low_fertility_UNFPA_WP_Final_corrections_7Feb2020_CLEAN.pdf
- University of Waterloo. (2023, March 23). New in-home AI tool monitors the health of elderly residents. ScienceDaily. Ανακτήθηκε από: www.sciencedaily.com/releases/2023/03/230323103402.htm
- Van Deursen, A., & Helsper, E. (2015). A nuanced understanding of Internet use and non-use amongst older adults. European Journal of Communication, 30(2), 171-187. <https://doi.org/10.1177/0267323115578059>
- Walker, A. (2014). Active and Successful Aging: A European Policy Perspective. The Gerontologist, 55(1), 83–90. <https://doi.org/10.1093/geront/gnu028>
- Wan He. (2022). Asia Aging: Demographic, Economic, and Health Transitions. International Population Reports. Ανακτήθηκε από: <https://www.census.gov/content/dam/Census/library/publications/2022/demo/p95-22-1.pdf>

Zhao, J., Wu, M., Zhou, L., Wang, X., & Jia, J. (2022). Cognitive psychology-based artificial intelligence review. *Frontiers in Neuroscience*, 16. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.3389/fnins.2022.1024316>

Δοδοντσή Μαριλένα, Δοδοντσή Ιωάννα, Δοδοντσή Μιλτιάδης. (N.D). «Το ψηφιακό χάσμα». 2ο Πανελλήνιο Εκπαιδευτικό Συνέδριο Ημαθίας. Ανακτήθηκε από: <https://www.ekped.gr/praktika10/web/171.pdf>

Έθνος newsroom. (2022). Δημογραφικό: «Μαύρο» ρεκόρ υπογεννητικότητας φέρνει η οικονομική κρίση. Έθνος. Ανακτήθηκε από: <https://www.ethnos.gr/greece/article/226963/dhmografikomayrorekorypogennhtikothtasferneihoikonomikhkrish>

Ελληνική Στατιστική Αρχή. (2022). ΕΛΛΑΣ ΜΕ ΑΡΙΘΜΟΥΣ Οκτώβριος - Δεκέμβριος 2022. Ελληνική Κυβέρνηση. Ανακτήθηκε από: https://www.statistics.gr/documents/20181/17831637/GreeceInFigures_2022Q4_GR.pdf/d680e951-d628-ac7c-0e10-397e3fad3734

Σκιανής Δημήτρης. (2021). Οι νέες τεχνολογίες στην υγεία (Digital Health) είναι εδώ. InfoCom.gr. Ανακτήθηκε από: <https://www.infocom.gr/2021/03/08/nees-technologies-stin-ygeia-digital-health-einai-edo/53827>